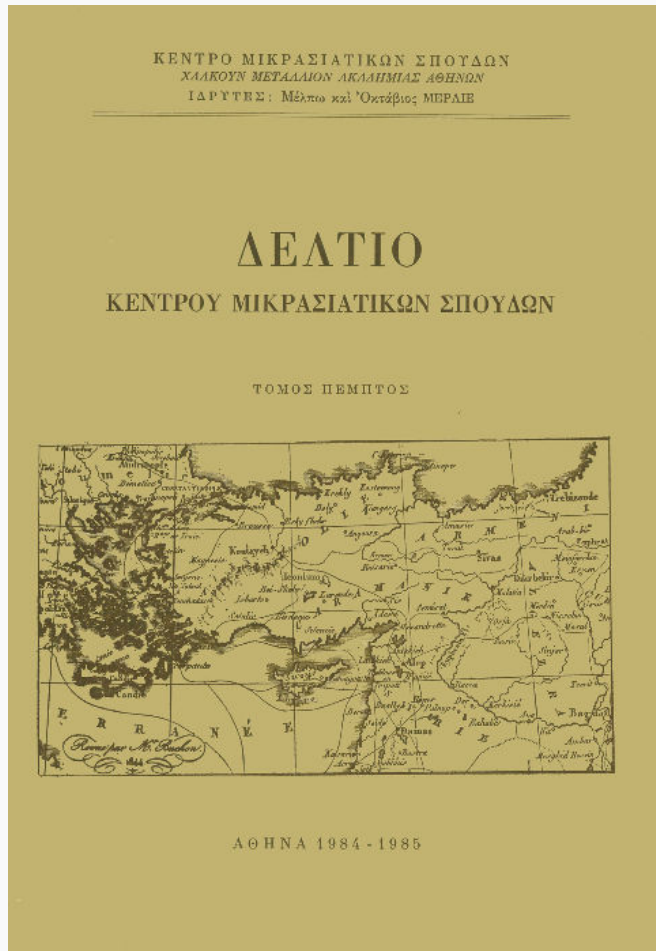

Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών

Τόμ. 5 (1984)

Η Σμύρνη κατά τα ορλωφικά (1770): Εσωτερικές συγκρούσεις και ευρωπαϊκή παρέμβαση

Αναστασία Παπαδιά-Λάλα

doi: [10.12681/deltiokms.210](https://doi.org/10.12681/deltiokms.210)

Copyright © 2015, Αναστασία Παπαδιά-Λάλα

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Παπαδιά-Λάλα Α. (1984). Η Σμύρνη κατά τα ορλωφικά (1770): Εσωτερικές συγκρούσεις και ευρωπαϊκή παρέμβαση. *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, 5, 133–185. <https://doi.org/10.12681/deltiokms.210>

Η ΣΜΥΡΝΗ ΚΑΤΑ ΤΑ ΟΡΛΩΦΙΚΑ (1770).

Έσωτερικές συγκρούσεις και ευρωπαϊκή παρέμβαση*

Στά πλαίσια του Άνατολικού Ζητήματος, και ειδικότερα του ρωσο-τουρκικού πολέμου των ετών 1768-1774, οι αντιπερισπαστικές κινήσεις της Αικατερίνης Β' στο χώρο της ανατολικής Μεσογείου, που έμειναν γνωστές ως Όρλωφικά, παρουσιάζουν για τα έλληνικά πράγματα ιδιαίτερο ενδιαφέρον¹. Οι έλπίδες των Έλλήνων, και γενικότερα των λαών της Βαλκανικής, που καλλιεργήθηκαν επί χρόνια από τους χρησμούς περί του «ξανθοῦ γένους» και φάνηκαν να πραγματοποιούνται με την άφιξη του ρωσικού στόλου στην Πελοπόννησο, διαψεύδονται οικτρά μετά την έσπευσμένη αναχώρηση του Άλέξιου Όρλωφ από τὸ Ναβαρίνο². Λίγο

* Θερμές ευχαριστίες θά ήθελα νά απευθύνω πρὸς τὸν ἀκαδημαϊκὸ, τέως διευθυντὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἰνστιτούτου Βυζαντινῶν καὶ Μεταβυζαντινῶν Σπουδῶν Βενετίας, κ. Μ. Ἰ. Μανούσκα, ὁ ὁποῖος μοῦ ὑπέδειξε τὸ σχετικὸ μὲ τὴν Σμύρνη φάκελο 749 τῆς σειρᾶς Cinque Savii alla Mercanzia, τὸν ὁποῖο ὁ ἴδιος εἶχε ἐντοπίσει πρὶν ἀπὸ χρόνια (βλ. Μ. Ἰ. Μανούσκα, «Τὰ ἔγγραφα τῶν Χορτάτηδων τῆς Σμύρνης (Συλλογὴ Whittall)», *Μικρασιατικὰ Χρονικά*, 10 [1963], σ. 22-24), καὶ μοῦ ἐπέτρεψε νά χρησιμοποιήσω στοιχεῖα τοῦ. Ἀκόμη, γιὰ τὶς γόνιμες συζητήσεις καὶ τὴ συμβολὴ τους σὲ βιβλιογραφικὰ καὶ γενικότερα προβλήματα κειμένου εὐχαριστῶ θερμὰ τὸν καθηγητὴ κ. Gunnar Hering, τὸν ἐπίκουρο καθηγητὴ κ. Γιάννη Ἀλεξανδρόπουλο, τὴν λέκτορα κ. Ὀλγα Κατσιαρδῆ-Hering καί, ιδιαίτερα, τὸν ἀναπληρωτὴ καθηγητὴ καὶ διευθυντὴ τοῦ Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν κ. Πασχάλη Μ. Κιτρομηλίδη. Τέλος, ιδιαίτερες ευχαριστίες ὀφείλω τόσο στὸν κ. Ἀνδρέα Σιδέρη, στὴν κ. Κατερίνα Νικολάου καὶ στὸ συνάδελφο κ. Μιχάλη Ρωμανό, ἐπιστημονικὸ συνεργάτη, οἱ ὁποῖοι μοῦ μετέφρασαν τμήματα ἔργων γραμμένων στὰ ρωσικὰ καὶ ρουμανικὰ (βλ. παρακ., ὑποσ. 18, 150 καὶ 130, ἀντίστοιχα), ὅσο καὶ στὴ συνάδελφο κ. Μαρούλα Εὐθυμίου-Χατζηλάκου, ἐπιστημονικὴ συνεργάτιδα, γιὰ τὶς πληροφορίες της ἀπὸ τὰ Γαλλικὰ Ἀρχεῖα (βλ. παρακ., ὑποσ. 170).

1. Βλ. Παντελῆς Μ. Κοντογιάννης, *Οἱ Ἕλληνες κατὰ τὸν πρῶτον ἐπὶ Αἰκατερίνης Β' ρωσοτουρκικὸν πόλεμον (1768-1774)*, ἐν Ἀθήναις 1903, καὶ Ariadna Cămariano-Cioran, «La guerre russo-turque de 1768-1774 et les Grecs», *Revue des Etudes Sud-Est Européennes*, 3 (1965), σ. 513-547.

2. Βλ. παρακ. σ. 139.

αργότερα, ή περιφανής ρωσική επικράτηση στὸν Τσεσμέ θὰ παραμείνει ἀπλή νίκη γοήτρου, πού, ὄχι μόνο δὲ θὰ ἀξιοποιηθεῖ μακροπρόθεσμα, ἀλλὰ θὰ δώσει ἀφορμὴ γιὰ νέους διωγμούς σὲ βάρος τῶν ὑποδούλων. Στὶς ἄμεσες αὐτὲς συνέπειες τῶν γεγονότων, πού ἀκολούθησαν τὴ ναυμαχία τοῦ Τσεσμέ, ἀναφέρονται οἱ ἀνέκδοτες βενετικὲς πηγές πού παρουσιάζονται στὴ συνέχεια· πρόκειται γιὰ ἔγγραφα τοῦ βενετικοῦ προξενείου τῆς Σμύρνης, τὰ ὁποῖα, σὲ συνδυασμὸ μὲ ἄλλα ἔγγραφα, δημοσιευμένα μὲν, ἀλλὰ μὴ ἀξιοποιημένα ἀπὸ τὴν ἔρευνα, πού ἀναφέρονται στὴν ἴδια περίοδο, καὶ μὲ σύγχρονες πρὸς τὰ γεγονότα πηγές³, ἐκθέτουν μὲ ἐνάργεια τὸν

3. Τὰ ἔγγραφα τοῦ βενετικοῦ προξενείου βρίσκονται, ὅπως προαναφέρθηκε, στὰ Κρατικὰ Ἀρχεῖα τῆς Βενετίας (A.S.V.), στὴ σειρά Cinque Savii alla Mercanzia φάκελος 749. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ βενετικὰ ἔγγραφα πού δημοσιεύονται στὸ Παράρτημα, ἡ ἐργασία βασίσθηκε ἀφ' ἑνὸς σὲ πολυάριθμα ἔγγραφα καὶ πηγές πού ἀφοροῦν στὸ θέμα καὶ ἔχουν δημοσιεῦσει οἱ Κ. Ἄ. Παλαιολόγος, «Ἡμερολόγιον αὐτόγραφον Στεφάνου Πέτροβιτζ Χμετιόβσκη, πλοίαρχου κατὰ τὴν εἰς Πελοπόννησον ἐκστρατεῖαν τῶν Ρώσων», *Παρνασσός*, 8 (1884), σ. 239-242· Philip P. Argenti, *Diplomatic Archive of Chios, 1577-1841*, τ. 1, Cambridge 1954· J. G. Nanninga, *Bronnen tot de geschiedenis van den Levantschen Handel, Vierde Deel: 1765-1826*, Eerste Stuk, s- Graueuhage 1964 (ἔγγραφα τῆς ὀλλανδικῆς αὐτῆς ἐκδόσεως μού εἶναι γνωστὰ ἀπὸ μετάφραση)· Ἡλίας Παναγ. Γεωργίου, *Ἡ γαλλικὴ πολιτικὴ κατὰ τὰς ἑλληνικὰς ἐξεγέρσεις 1770 καὶ 1790*, Ἀθῆναι 1970· ἀφ' ἑτέρου σὲ πηγές τῆς ἐποχῆς (βλ. κυρίως τίς «Ἱστορίες» σὲ διάφορες εὐρωπαϊκὲς γλώσσες, ὅπως: *Storia della guerra presente tra la Russia, la Polonia, e la Porta Ottomana*, Βενετία 1770 [εἶδα μόνο τὸν 9ο καὶ 10ο τόμο]· *Ἱστορία τοῦ παρόντος πολέμου ἀναμεταξὺ Ρουσίας, καὶ τῆς Ὄθωμανικῆς Πόρτας*, μεταφρασθεῖσα μὲν εἰς κοινὴν γλῶσσαν παρὰ Σπυρίδωνος ἱεροδιακόνου τοῦ Παπαδοπούλου, παρ' αὐτοῦ δὲ διορθωθεῖσα, τ. 4, Ἐνετίησιν 1770· *Geschichte des gegenwärtigen Kriegs zwischen Russland, Polen und der ottomannischen Pforte*, τ. 1, neunter Theil, Φραγκφούρτη καὶ Λιψία, 1771· τὴν ἰταλικὴ πηγὴ, *Storia de' fatti memorabili avvenuti tra' Principi dell' Europa l' anno 1771, e principalmente quelli della guerra presente sussistente tra la Corte di Russia e la Porta Ottomana dal loro cominciamento fino al presente 1771*, Βενετία 1772· καὶ τὴν ἀγγλικὴ πηγὴ, *An authentic narrative of the Russian expedition against the Turks by sea and land... by an officer on board the Russian fleet*, Λονδίνο 1772), καὶ στὰ ἀκόλουθα ἔργα: *Mémoires du baron de Tott sur les Turcs et les Tartares, cinquième partie, contenant les Observations critiques de M. de Peyssonnel, et la réponse de M. le baron de Tott*, nouvelle édition, revue, corrigée et augmentée, Maestricht 1786· Cl. Rulhière, *Histoire de l' anarchie de Pologne, et du démembrement de cette république*, τ. 3, Παρίσι 1807· *Précis historique de la guerre des Turcs contre les Russes, depuis l' année 1769 jusqu' à l' année 1774*, tiré des Annales de l' historien Turc Vassif-Éfendi, par P. A. Caussin de Perceval, Παρίσι 1822.

αντίκτυπο τῆς ρωσοτουρκικῆς σύγκρουσης στὴ γειτονικὴ Σμύρνη, τὶς ἀιματηρῆς συνέπειες ἐπάνω στοὺς ὑπόδουλους πληθυσμοὺς καὶ τὶς ἀπειλούμενες καταστροφικὲς ἐπιπτώσεις στὸ ἐμπόριο τῶν εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων μὲ τὴν Ἐνατολή, ποὺ ὀδηγοῦν τοὺς προξένους τῶν εὐρωπαϊκῶν χωρῶν, μετὰ ἀπὸ ἐπίπονες διαπραγματεύσεις μὲ τὶς τουρκικὲς ἀρχὲς τῆς πόλης καὶ ἐπανειλημμένες συσκέψεις ἀνάμεσά τους, στὴν ἀποστολὴ πρεσβείας πρὸς τὸ νικητὴ, Ἀλέξιο Ὁρλώφ⁴.

Ὅπως καταφαίνεται, τὰ γεγονότα δὲν περιορίζονται στὸ ἑλληνικὸ στοιχεῖο ἢ, ἀκόμη, στὴ ρωσοτουρκικὴ σύρραξη· διαδραματίζονται σὲ περιοχὴ εὐαίσθητη γιὰ τὰ διεθνή συμφέροντα τῆς ἐποχῆς, ὅπου ἔχουν ἀναπτυχθεῖ ἰδιαίτερα οἰκονομικὰ ἐνδιαφέροντα καὶ κινδυνεύουν νὰ ἀνατραποῦν λεπτὲς διπλωματικὲς ἰσορροπίες. Στὶς διαβουλεύσεις, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Βενετὸ πρόξενο, μετέχουν οἱ προξενικοὶ ἀντιπρόσωποι τῆς Γαλλίας, τῆς Ἀγγλίας, τῆς Πρωσσίας, τῶν Κάτω Χωρῶν, τῆς Σουηδίας καὶ τῆς Νεάπολης, ἐκπρόσωποι, δηλαδὴ, δυνάμεων μὲ διαφορετικὲς θέσεις στὴ συγκεκριμένη φάση τοῦ Ἐνατολικοῦ Ζητήματος, ποὺ, ὅμως, μπροστὰ στὸν κοινὸ κίνδυνο καὶ τὴν ἀπειλὴ κοινῶν συμφερόντων, συνενώνονται, ἀποφασίζοντας καὶ κοινὴ γραμμὴ πλεύσης.

Τὰ γεγονότα τῆς Σμύρνης, ἐπομένως, ἀποτελοῦν μεμονωμένο ἐπεισόδιο, μὲ ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον, ποὺ ἐμφανίζεται, ὅμως, ὡς ἀπόρροια εὐρύτερων πολιτικῶν ἐξελίξεων καὶ ἐρμηνεύεται μόνον σὲ σχέση μὲ τὶς γενικότερες ἱστορικὲς συνθήκες τῆς ἐποχῆς. Πρὶν ἀπὸ τὴν παρουσίαση αὐτοῦ καθαυτοῦ τοῦ ὄλικοῦ, εἶναι ἀπαραίτητη ἡ συνοπτικὴ ἔκθεση εἰσαγωγικῶν στοιχείων, ποὺ ὀριοθετοῦν τὸ πλαίσιο μέσα στὸ ὁποῖο αὐτὰ διαδραματίζονται, μὲ κύριους ἄξονες, ἀφ' ἑνὸς τὸ Ἐνατολικὸ Ζήτημα, καὶ ἰδιαίτερα τὰ Ὁρλωφικά, ἀφ' ἑτέρου τὴ θέση τῆς Σμύρνης στὸ ἐμπορικὸ σύστημα τῶν εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων κατὰ τὸ 18ο αἰώνα.

Τὸ Ἐνατολικὸ Ζήτημα, ὡς ὅρος, ἀρχίζει νὰ ἐπικρατεῖ στὶς πρῶτες δεκαετίες τοῦ 19ου αἰώνα, ὅταν εἰσέρχεται στὴν δεξύτερη φάση του, ὅπως, ὅμως, ἔχει ὑποστηριχθεῖ, ἀναφέεται, ἂν ὄχι ἀπὸ τὴν Ἀρχαιότητα, ὅπως-

4. Μνείες τόσο τῶν σφαγῶν τῆς Σμύρνης, μετὰ τὴ ναυμαχία τοῦ Τσεσμέ, ὅσο καὶ τῆς πρεσβείας τῶν Εὐρωπαίων, ὑπάρχουν στὰ περισσότερα ἔργα ποὺ ἀσχολοῦνται μὲ τὴν περίοδο καὶ τὰ ὁποῖα θὰ ἀναφερθοῦν στοὺς οἰκείους τόπους. Οἱ εὐρύτερες ἀναφορὲς σχετικὰ μὲ τὸ θέμα δίνονται ἀπὸ τοὺς Π. Κοντογιάννη, *Οἱ Ἕλληνες*, σ. 337-343, καὶ Τάσο Ἀθ. Γριτσόπουλο, «Οἱ Ρῶσοι εἰς τὸ Αἰγαῖον κατὰ τὸ 1770», *Ἀθηνᾶ*, 71 (1969-70), σ. 124-129. Βλ. ἀκόμη, A.S.V., *Cinque Savii alla Mercanzia*, b. 749, φ. 377¹⁻²⁰, τὴν ἔκθεση τοῦ Βενετοῦ προξένου τῆς 16 Αὐγούστου 1770, ποὺ πιθανὸν συνόδευε τὰ ἔγγραφα ποὺ ἐκδίδονται στὸ Παράρτημα.

δήποτε από την εμφάνιση των 'Οθωμανών Τούρκων στην Ευρώπη⁵. Με τη μορφή, πάντως, που απασχολεί τις ευρωπαϊκές δυνάμεις κατά το 19ο αιώνα, αν, δηλαδή, η 'Οθωμανική Αυτοκρατορία θα εξακολουθήσει να ύφίσταται ως κράτος, μέσα σε πλέγμα εϋθραυστων Ισορροπιών, η θα διαλυθεί και θα διανεμηθεί στους αντιπάλους, μεταβάλλοντας το χάρτη της νοτιοανατολικής Ευρώπης, ανακύπτει από τα τέλη του 17ου αιώνα⁶, όταν γίνεται πλέον αντιληπτό ότι οι 'Οθωμανοί δεν είναι άηττητοι και ύφίστανται τις σοβαρές συνέπειες της άποτυχημένης πολιορκίας της Βιέννης, του 1683. Οι νίκες των Αυστριακών και η συνθήκη του Karlowitz (1699), που τις επισφραγίζει, παγιοποιούν στην ευρωπαϊκή συνείδηση την άποψη ότι η 'Αψβουργική Αυτοκρατορία αποτελεί τον «άμύντορα της Χριστιανοσύνης» απέναντι στις επεκτατικές βλέψεις του 'Ισλάμ. Την ίδια, όμως, εποχή η αυστριακή διπλωματία έχει ήδη εντοπίσει ότι, πιθανότατα, η κυριαρχία στη νοτιοανατολική Ευρώπη δεν εξαρτάται πλέον από τη διάλυση, αλλά, αντίθετα, από τη διατήρηση της 'Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, καθώς οι κίνδυνοι για την Αυστρία δεν προέρχονται τόσο από το κράτος του Σουλτάνου, που παρακμάζει, όσο από την ανερχόμενη ρωσική δύναμη⁷.

'Υπό την ηγεσία του Μεγάλου Πέτρου (1672-1725), η Ρωσία στις πρώτες δεκαετίες του 18ου αιώνα θα κάνει σοβαρά βήματα εκσυγχρονισμού σύμφωνα προς το δυτικό πρότυπο και, με μιὰ σειρά πολέμων προς βορρά και

5. Βλ. Μ. Θ. Λάσκαρις, *Τὸ Ἀνατολικὸν Ζήτημα, 1800-1923*, τ. Α' (1800-1878), Θεσσαλονίκη 1978 (φωτοανατ. ἔκδ. 1948), σ. 11. 'Ορισμοὶ καὶ χρονικοὶ καὶ τοπικοὶ προσδιορισμοὶ τῶν ὀρίων τοῦ ζητήματος, συχνὰ πολὺ διαφορετικοὶ μεταξὺ τους, ἔχουν ἐπιχειρηθεῖ ἀπὸ ὄλους τοὺς μελετητὲς τοῦ θέματος· βλ., ἐνδεικτικὰ, Edouard Driault, *Ἱστορία τοῦ Ἀνατολικοῦ Ζητήματος*, κατὰ μετάφρασιν Χαραλάμπους Ἀννίνου, ἐν Ἀθήναις 1910, σ. 22· Οὐίλλιαμ Μίλλερ, *Ἡ Τουρκία καταρρέουσα, Ἱστορία τῆς Ὀθωμανικῆς Αυτοκρατορίας ἀπὸ τοῦ ἔτους 1801 μέχρι τοῦ 1913*, κατὰ μετάφρασιν Σπυρ. Π. Λάμπρου, ἐν Ἀθήναις 1914, σ. 5· J. A. R. Marriot, *The Eastern Question. An historical Study in European Diplomacy*, 'Οξφόρδη 1963 (ἀνατ. α' ἔκδ. 1917), σ. 1-3· Jacques Ancel, *Manuel historique de la Question d' Orient (1792-1926)*, Παρίσι 1927, σ. 26-28· M. S. Anderson, *The Eastern Question. 1774-1923*, Νέα Ὑόρκη 1966, σ. 388-398.

6. Βλ. Μ. Θ. Λάσκαρις, ὁ. π., σ. 11-12.

7. Βλ. τὶς νεότερες ἀπόψεις τοῦ Karl A. Roeder, Jr., *Austria's Eastern Question. 1700-1790*, Princeton, New Jersey 1982, σ. 3-6, σύμφωνα με τὶς ὁποῖες γιὰ τὴν Αὐστρία τὸ Ἀνατολικὸ Ζήτημα ξεκινᾷ, ὄχι ἀπὸ τὸ β' μισό, ἀλλὰ ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ 18ου αἰώνα, καὶ ἐντοπίζεται στὸ διττὸ πρόβλημα, ἀφ' ἑνὸς τῆς ἐξασθένησης τῆς Ὀθωμανικῆς Αυτοκρατορίας, ἀφ' ἑτέρου τῆς ρωσικῆς ἐπέκτασης στὴ νοτιοανατολικὴ Ευρώπη.

πρός νότο, θά καταλάβει τή θέση ύπολογίσιμης δύναμης στὸν εὐρωπαϊκὸ χῶρο. Οἱ συγκρούσεις τῶν Ρώσων μὲ τοὺς Ὀθωμανοὺς στοχεύουν στὴν ἐπίτευξη τοῦ μόνιμου στόχου τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς ἐπὶ τοῦ Ἀνατολικοῦ Ζητήματος, τὴν κατοχὴ τῶν βόρειων παραλίων τοῦ Εὐξείνου Πόντου, τοῦ θεωρούμενου ὡς «τουρκικῆς λίμνης», καὶ τὴν παροχὴ ἐξόδου μέσω τῶν Στενῶν τοῦ Βοσπόρου καὶ τοῦ Ἑλλησπόντου⁸ πρὸς τὴν Μεσόγειο, ὥστε νὰ διεξάγονται μὲ ἄνεση οἱ ἐμπορικὲς τους συναλλαγές καὶ νὰ καταστοῦν τὰ προϊόντα τους ἀνταγωνίσιμα σὲ τιμές. Μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Μεγάλου Πέτρου (1725), ἡ ρωσικὴ ἐπικράτεια, πού στὰ τέλη τοῦ 17ου αἰῶνα ἀπεῖχε κατὰ πολὺ ἀπὸ τὸν Εὐξείνου Πόντο, ἔχει ἐπεκταθεῖ μέχρι τὰ παράλια του. Οἱ διάδοχοί του, παρὰ τὴν ἐσωτερικὴ ἀστάθεια, θά συνεχίσουν τὶς προσπάθειες πρὸς τὴν ἴδια κατεύθυνση, ἐνῶ ἡ Αἰκατερίνη Β' (1762-1796), ὕστερα ἀπὸ δύο μεγάλους πολέμους καὶ ἐπιδέξεις διπλωματικῆς κινήσεις, θά πραγματοποιήσει τοὺς χρόνιους ρωσικοὺς στόχους, ἐπιτυγχάνοντας τὸ δικαίωμα ἐλεύθερης διακίνησης τοῦ ρωσικοῦ ἐμπορικοῦ στόλου στὰ τουρκικὰ ὕδατα καὶ τὴ διέλευσή του, διὰ τῶν Στενῶν, πρὸς τὸ Αἰγαῖο καὶ τὴν Μεσόγειο⁹.

Ὁ Ἀ' ρωσοτουρκικὸς πόλεμος ἐπὶ Αἰκατερίνης Β' (1768-1774) δὲν περιορίζεται στὴ σύρραξη ἀνάμεσα στὶς δύο δυνάμεις· οἱ ρίζες του βρίσκονται στὰ γεγονότα τῆς Πολωνίας, πού ὀδήγησαν στὴν ἐγκατάσταση στὸν πολωνικὸ θρόνο τοῦ εὐνοούμενου τῆς Αἰκατερίνης Stanislas Poniatowski (1764), καὶ στὶς διπλωματικὲς διεργασίες πού ἀκολούθησαν στὶς εὐρωπαϊκὲς αὐλές, μὲ ἀποτέλεσμα τὸν πρῶτο διαμελισμὸ τῆς χώρας μερικὰ χρόνια ἀργότερα, στὰ 1772¹⁰. Ἡ κήρυξη τοῦ πολέμου κατὰ τῆς Ρωσίας ἀπὸ τὸν Σουλτάνο στὰ 1768, μὲ ἀφορμὴ τὶς σφαγές τῶν κατοίκων τῆς ὀθωμανικῆς πόλης Balta ἀπὸ ἀπόσπασμα Κοζάκων, ὀφείλεται σὲ μεγάλο βαθμὸ στὴν πίεση τῆς γαλλικῆς διπλωματίας, πού ἐπιδιώκει μὲ κάθε τρόπο νὰ ὑποκινήσει ἀνοιχτὴ σύγκρουση ἀνάμεσα στὶς δύο δυνάμεις, καί, ἐνῶ ἀρχικὰ ἀφνιδιάζει ὅλα τὰ εὐρωπαϊκὰ κράτη, καὶ τὴν ἴδια τὴν Ρωσία, κατα-

8. Γιὰ τὴ σημασία τῶν Στενῶν, ἀνάμεσα στὴν πλοῦσια βιβλιογραφία, ἰδιαίτερα γιὰ τὸ 19ο καὶ 20ὸ αἰῶνα, βλ. τὸ παλαιὸ ἀλλὰ ἐγκυρο ἔργο τοῦ Serge Goriainow, *Le Bosphore et les Dardanelles*, Παρίσι 1910. Στὸ πρῶτο κεφάλαιο τοῦ παραπάνω ἔργου, σ. 1-3, συνοπτικὴ παρουσίαση τοῦ προβλήματος κατὰ τὸ 18ο αἰῶνα.

9. Βλ. Albert Sorel, *The Eastern Question in the Eighteenth Century*, Λονδίνο 1898 (μετάφραση ἀπὸ τὰ γαλλικά), καὶ J. A. R. Marriot, ὀ.π., σ. 129-164, τὸ κεφάλαιο «The Eastern Question in the Eighteenth Century-Russia and Turkey, 1689-1792».

10. A. Sorel, ὀ.π., σ. 16-23, 212-223· J. A. R. Marriot, ὀ.π., σ. 145-146, 150-151.

λήγει, μακροπρόθεσμα, να εξυπηρετήσει τις έπεκτατικές βλέψεις της Αικατερίνης¹¹.

Ἡ μεταφορὰ τοῦ πολεμικοῦ μετώπου ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν Ρώσων στὴν καρδιά τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, στὸ χῶρο τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου, συνδυάζεται μὲ εὐρύτερα σχέδια γιὰ τὴν τύχη τῶν βαλκανικῶν λαῶν, μὲ τελικὸ στόχο τὴ διαλύσῃ τῆς καὶ τὴ δημιουργία κρατῶν τῆς Βαλκανικῆς προσαρτημένων στὴν Ρωσία ἢ ἄμεσα ἐξαρτημένον ἀπὸ τὴ ρωσικὴ πολιτικὴ. Οἱ προπαγανδιστικὲς ἀποστολὲς στὰ Βαλκάνια, καὶ εἰδικότερα στὸν ἑλληνικὸ χῶρο, πρακτόρων, ὅπως ὁ Παπάζωλης καὶ ὁ Σάρρος, προετοιμάζουν τὸ ἔδαφος γιὰ τὴν ἀποδοχὴ τῶν σχεδίων τῆς Αἰκατερίνης, πού ἐμφανίζονται συγκαλυμμένα κάτω ἀπὸ τὸν ἰδεολογικὸ μανδῦα τῆς ἀπελευθέρωσης τῶν ὑπόδουλων ὀρθοδόξων ἀπὸ τὴ μεγάλη ὁμόδοξη δύναμη¹². Ἡ παράτολμη ἀνάληψη ἐκστρατείας τοῦ ρωσικοῦ στόλου πρὸς τὴν Μεσόγειο, ὑπὸ τὴν ἀρχηγία τοῦ Ἀλέξιου Ὀρλώφ, διευκολύνεται ἀπὸ τὴν Ἀγγλία, πού κατὰ τὴν περίοδο αὐτὴ δὲν κινδυνεύει ἀπὸ τὴ ρωσικὴ πολιτικὴ καὶ ἔχει σημαντικὰ οἰκονομικὰ συμφέροντα ἀπὸ τὶς συναλλαγὰς μὲ τοὺς Ρώσους, καὶ ἀντιμετωπίζεται μὲ σχετικὴ ἀδιαφορία ἀπὸ τὴν Αὐστρία καὶ τὴν Πρωσσία· μόνη ἡ Γαλλία ὑποχρεώνεται νὰ ἀνεχθεῖ τὴ διέλευσίν του, ἐνῶ οἱ μικρὲς μεσογειακὲς δυνάμεις, ὅπως ἡ φθίνουσα Βενετία, τηροῦν ἀμφιλεγόμενη στάση, ἀναμένοντας τὶς ἐξελιξομενές¹³.

Ἡ ἀφιξη μοίρας τοῦ ρωσικοῦ στόλου ὑπὸ τὸν Θεόδωρο Ὀρλώφ στὸ λιμάνι τοῦ Οἴτυλου, στίς 28 Φεβρουαρίου 1770 (μὲ τὸ νέο ἡμερολόγιο), θὰ δημιουργήσει ἀνάμεσα στοὺς ἐγχώριους ἄκρατο ἐνθουσιασμὸ· ἐνθουσιασμὸς πού ταχύτατα θὰ ἐξανεμισθεῖ, καθὼς οἱ Ἕλληνες, ἰδιαίτερα οἱ Μανιάτες, θὰ ἀντιληφθοῦν τόσο τὴν ἀριθμητικὴ ἀνεπάρκεια τῶν ρωσικῶν δυνάμεων, ὅσο καὶ τὶς δυσκολίες συνεργασίας μὲ τοὺς ἀρχηγούς τους. Οἱ κάποιες ἀρχικὲς ἐπιτυχίες, ὅπως ἡ κατάληψη τοῦ Μυστρά, θὰ ἀμαυρωθοῦν ἀπὸ τὶς πράξεις βίας πού ἀκολουθοῦν καὶ θὰ ἐξουδετερωθοῦν ἀπὸ τὶς

11. Βλ. Α. Sorel, *ὁ.π.*, σ. 26-28· Ε. Driault, *ὁ.π.*, σ. 80-81· J. A. R. Marriot, *ὁ.π.*, σ. 147.

12. Βλ. Π. Κοντογιάννης, *Οἱ Ἕλληνες*, σ. 68-81.

13. Βλ. Α. Sorel, *ὁ.π.*, σ. 80-81, καὶ J. A. R. Marriot, *ὁ.π.*, σ. 149. Ἰδιαίτερα γιὰ τὴ θέση τῆς Βενετίας βλ. Camillo Manfroni, «Documenti veneziani sulla campagna dei Russi nel Mediterraneo, 1770-71», *Atti del Reale Istituto Veneto di Scienze, Lettere, ed Arti*, 72 (1913), σ. 1143-1176· Anna Maria Alberti, «Venezia e la Russia alla fine del secolo XVIII (1770-1785)», *Archivio Veneto*, 10 (1931), σ. 222-283· Δέσποινα Ἐρ. Βλάχση, «Ἡ συμμετοχὴ τῶν Ἐπτανησίων στὰ Ὀρλωφικά (1770) καὶ ἡ ἀντίδραση τῆς Βενετίας», *Μνήμων*, 8 (1980-82), σ. 64-84.

πολλές άποτυχημένες επιχειρήσεις¹⁴. Μέσα σε λίγους μήνες, ή επαναστατική φλόγα, πού, με έπικεντρο την Πελοπόννησο, είχε άπλωθει στον έλληνικό χώρο, από την Ήπειρο, την Θεσσαλία και την Στερεά μέχρι την Κρήτη¹⁵, αρχίζει να σβήνει με καταστρεπτικές συνέπειες για τόν πληθυσμό και τή χώρα. Ή άφιξη του ίδιου του Όρλώφ στην Πελοπόννησο και ή προσπάθειά του να κερδίσει τó χαμένο έδαφος και να επανορθώσει λανθασμένες στρατηγικές κινήσεις δέν άποδίδουν και καταπνίγονται μέσα σε κλίμα διαδοχικών άποτυχιών, πικρίας και καχυποψίας ανάμεσα σε Ρώσους και Έλληνες. Ή τελευταία επιχειρησή του να διατηρήσει τó στρατηγικό λιμάνι του Ναβαρίνου ναυαγεί, μετά την άποτυχημένη πολιορκία τής Μεθώνης, και ύποχρεώνει τόν Όρλώφ να άποχωρήσει όριστικά από την Πελοπόννησο, την 1η (ή 6η) Ίουνίου του 1770¹⁶, εγκαταλείποντας τούς κατοίκους στις άλβανικές όρδες πού έχουν κατακλύσει τή νότια Ελλάδα¹⁷. Μέσα σε τρεις περίπου μήνες, από την εμφάνιση τών Ρώσων στις πελοποννησιακές άκτες ως την άναχώρησή τους από τó Ναβαρίνο, τó φιλόδοξο σχέδιο τής Αικατερίνης φαίνεται να καταρρέει. Στην κρίσιμη αυτή καμπή ή άνάγκη για μιá νίκη γίνεται έπιτακτική και ό Όρλώφ, ρίχνοντας όλες τις δυνάμεις στο χώρο του Αιγαίου, στρέφεται πρós άναζήτηση τής τουρκικής άρμάδας, την όποία, τελικά, συναντά στο στενό τής Χίου, έξω από τόν Τσεσμέ¹⁸. Κατά την τριήμερη σύγκρουση, από τις 5 ως τις 7/8 Ίουλίου 1770, οι Ρώσοι, υπό τόν Όρλώφ, τόν Σπυριδώφ και τόν Σκότο Έλφινστον, έπιτυγχάνουν

14. Βλ. Π. Κοντογιάννης, *Οί Έλληνες*, σ. 123-135· Μιχαήλ Β. Σακελλαρίου, *Ή Πελοπόννησος κατά την δευτέραν Τουρκοκρατίαν (1715-1821)*, Αθήνα 1939, σ. 162-183· Α. Αθ. Γριτσόπουλος, *Τά Όρλωφικά. Ή έν Πελοποννήσω επανάστασις του 1770 και τά επακόλουθα αυτής*, έν Αθήναις 1967, σ. 63-93.

15. Βλ. Π. Κοντογιάννης, *Οί Έλληνες*, σ. 147-166, 343. Εϊδικά για τά γεγονότα τής Κρήτης βλ. και Βασ. Λαούρδας, «Ή επανάστασις τών Σφακιανών και ό Δασκαλογιάννης κατά τά έγγραφα του Τουρκικού Αρχείου Ήρακλείου», *Κρητικά Χρονικά*, 1 (1947), σ. 275-290.

16. Βλ. Π. Κοντογιάννης, *Οί Έλληνες*, σ. 167-192· Μ. Σακελλαρίου, *Ή Πελοπόννησος*, σ. 183-192· Α. Γριτσόπουλος, *Τά Όρλωφικά*, σ. 95-118.

17. Βλ. Μ. Σακελλαρίου, *Ή Πελοπόννησος*, σ. 193-199· Α. Γριτσόπουλος, *Τά Όρλωφικά*, σ. 131-146· John C. Alexander, *Brigandage and Public Order in the Morea. 1685-1806*, Αθήνα 1985, σ. 51-53.

18. Για τή ναυμαχία του Τσεσμέ βλ. άναφορές σε όλα τά σχετικά με τó Άνατολικό Ζήτημα έργα. Για πολλά στοιχεία βλ. «Journal der Kriegsoperationen der Russischen Flotte in der Levante, vom J. 1770-1774», στην Α. L. Schlözer's *Briefwechsel*, XLVIII Heft, Göttingen 1781, σ. 341-343, και «Nachricht vom Russi-

τή σχεδόν ολοκληρωτική καταστροφή του τουρκικού στόλου¹⁸. Ο αντίκτυπος του γεγονότος σε όλοκληρη την Εύρωπη υπήρξε ισχυρότατος και όδηγησε σε αναθεώρηση απόψεων σχετικά με την πραγματική δύναμη του ρωσικού κράτους. Ο ένθουσιασμός που εκφράζουν σε κείμενά τους οι Εύρωπαίοι θαυμαστές της Αικατερίνης¹⁹ δέ συνοδεύτηκε από αντίστοιχα συναισθήματα στις ευρωπαϊκές αλύες· έντονες άνησυχίες εκδηλώνει ή πάντοτε έχθρική Γαλλία, ενώ ή Αύστρία στρέφεται προς τó σύμμαχο της Αικατερίνης, Φρειδερίκο Β΄ της Πρωσίας, και δέ διστάζει, λίγο άργότερα, νά έλθει σε μυστικές διαπραγματεύσεις με την πατροπαράδοτη αντίπαλό της, την Όθωμανική Αύτοκρατορία, που κινδυνεύει²⁰. Οί φόβοι τών ευρωπαϊκών χωρών έντεινόνται, καθώς όλόκληρη ή Μικρά Άσία, άλλα και ή ίδια ή Κωνσταντινούπολη, με τά σχεδόν άνοχύρωτα Στενά, φαίνονται πλέον εύκολοι στόχοι για τó ρωσικό στόλο.

Ίδιαίτερα κρίσιμη έμφανίζεται ή κατάσταση στον, λογικά, πρώτο στόχο τών Ρώσων, τή γειτονική προς τόν Τσεσμέ Σύμυρνη, τó μεγαλύτερο έμπορικό λιμάνι τής Άνατολής, όπου έχουν επενδυθεί σημαντικά οικονομικά συμφέροντα από τήν πλευρά τών ξένων δυνάμεων. Χτισμένη στό μυχό ενός στρατηγικού κόλπου, ή Σύμυρνη συνεχίζει, και κατά τή νεότερη έποχή, τó σημαντικό έμπορικό ρόλο που διαδραμάτισε κατά τήν Άρχαιότητα και τή βυζαντινή περίοδο²¹. Χάρη στην εξαιρετική γεωγραφική

schen Seekriege wider die Türken; in den J. 1769-1773», *Berlinische Monatschrift*, 11 (1788), herausgegeben von F. Gedike und J. E. Biester, σ. 219-238. Βλ. άκόμη Ε. Β. Tarle, *Τρεις έκστρατείες του ρωσικού στόλου, Μόσχα* 1956, σ. 80-83 (γραμμένο στά ρωσικά), και R. C. Anderson, *Naval wars in the Levant, 1559-1853*, Λίβερπουλ 1952, σ. 286-291. Για τή ζωηρή άπήχηση του γεγονότος στον έλληνικό χώρο βλ. και Άπ. Βακαλόπουλος, «Αί έν έτει 1770 ναυμαχία μεταξύ ρωσικού και τουρκικού στόλου εις τήν λαϊκήν μας ποιήσιν», *Έλληνικά*, 11 (1939), σ. 109-114.

19. Βλ. και Δ. Παντελοδήμος, «Ένέργειαι του Βολταίρου προς άπελευθέρωση τής Έλλάδος κατά τήν διάρκεια του ρωσσο-τουρκικού πολέμου (1768-1774)», *Ήπειρωτική Έστία*, 18 (1969), σ. 509-510.

20. Βλ. Ε. Driault, *δ.π.*, σ. 83· J. A. R. Marriot, *δ.π.*, σ. 150· K. Roeder, *δ.π.*, σ. 115-116.

21. Βλ. Richard Chandler, *Travels in Asia Minor*, Δουβλίνο 1775, σ. 58-59· Choiseul-Gouffier, comte de, *Voyage pittoresque de la Grèce*, τ. I, Παρίσι 1782, σ. 200. Για τά μνημεία τής πόλης και τών περιχώρων της βλ. και Luigi Storari, *Guida con cenni storici di Smirne*, Τορίνο 1857, σ. 31-62. Για τή θέση τής πόλης κατά τή βυζαντινή περίοδο βλ. Hélène Ahrweiler, «L' histoire et la géographie de la région de Smyrne entre les deux occupations turques (1081-1317) particulièrement au XIIIe siècle», *Travaux et Mémoires*, 1, Παρίσι 1965, σ. 34-42.

θέση και τὸ ἀσφαλὲς λιμάνι της, ἡ πόλη προσελκύει ἀπὸ πολὺ ἐνωρίς τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ξένων ἐμπόρων, οἱ ὅποιοι ἐγκαθίστανται σταδιακά, θέτοντας τὶς βάσεις τῆς σημαντικῆς εὐρωπαϊκῆς παροικίας, ποὺ ἀναφέρεται νὰ ἀκμάζει ἤδη ἀπὸ τὸ 17ο αἰώνα²².

Κατὰ τὸ 18ο αἰώνα ἡ Σμύρνη, σύμφωνα μὲ τοὺς περισσότερους περιηγητὲς, δὲν μπορούσε νὰ συγκριθεῖ, ὡς πρὸς τὴν πολεοδομία ἢ τὴν ἀρχιτεκτονική, πρὸς τὶς σύγχρονες εὐρωπαϊκὲς πόλεις· στενοὶ δρόμοι, μικρὰ ξύλινα σπίτια καὶ ἐλάχιστα ἀξιόλογα δημόσια κτίρια, χαρακτηρίζουν τὴ μορφή τῆς πόλης, ἡ τύχη τῆς ὁποίας συχνὰ καθοριζόταν ἀπὸ ἀπρόβλεπτα φαινόμενα, καταστρεπτικὸς σεισμοὺς, μεγάλες πυρκαϊῆς, ἐξοντωτικὲς γιὰ τὸν πληθυσμὸ ἐπιδημίες²³. Παρ' ὅλα αὐτά, κατὰ τὸν ἴδιο αἰώνα ἔχει κατορθώσει νὰ ἀποτελεῖ ἓνα ἀπὸ τὰ σημαντικότερα ἐμπορικὰ κέντρα τῆς Ἐναντολῆς²⁴, μὲ ἐντονη κοινωνικὴ καὶ οἰκονομικὴ ζωὴ καὶ ἀξιοσημείωτες ἐλευθερίες στὸ θρησκευτικὸ καὶ πνευματικὸ τομέα, ἀποτέλεσμα τῆς παρουσίας διαφόρων ἔθνοτήτων καί, κυρίως, τοῦ ἐμπορικοῦ χαρακτῆρα τῆς²⁵. Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς Τούρκους, στὴν Σμύρνη κατοικοῦν Ἕλληνες, Ἑβραῖοι, Ἀρμένιοι καὶ Εὐρωπαῖοι. Συγκεκριμένα, κατὰ τὸ β' μισὸ τοῦ

22. Βλ. *Descrizione storico-geografica dell' Arcipelago, suoi littorali, isole, provincie adjacenti, e Stati Ottomani in quelli parti compresi nella terza carta geografica del teatro della guerra presente tralla Russia, e la Porta ottomana*, Βενετία 1770, σ. 22. Γενικότερα γιὰ τὴν ἐμπορικὴ θέσι τῆς πόλης βλ. Paul Masson, *Histoire du commerce français dans le Levant au XVIIIe siècle*, Παρίσι 1896, σ. 416-422· Robert Paris, *Histoire du commerce de Marseille*, τ. V. *De 1660 à 1789. Le Levant*, Παρίσι 1957, σ. 438-452· Alfred C. Wood, *A History of the Levant Company*, Λονδίνο 1964, σ. 73.

23. Βλ. R. Chandler, *Travels*, σ. 67-68, καὶ Choiseul-Gouffier, *Voyage*, σ. 201. Κατὰ τὶς ἴδιες πηγές, τὰ κυριότερα μὴ ξύλινα οἰκοδομήματα ἦταν τὰ τζαμιά, τὰ δημόσια λουτρά, ἡ ἀγορὰ καὶ ὀρισμένα πανδοχεῖα. Τὸ ἀξιολογότερο τμῆμα τῆς πόλης ἀποτελοῦσε ἡ συνοικία τῶν Εὐρωπαίων, ὁ περίφημος «Φραγκομαχαλάς» (βλ. καὶ Φίλιππος Κ. Φάλμπος, «Ὁ Φραγκομαχαλάς τῆς Σμύρνης καὶ τὰ φραγκοχρῶματα βιβλία», *Μικρασιατικὰ Χρονικά*, 18 [1959], σ. 175-191).

24. Βλ. τὴν ἀδημοσίευτη διδακτορικὴ διατριβὴ τῆς Elena Frangakis, *The Commerce of Izmir in the Eighteenth Century (1695-1820)*, London University 1985, τὴν ὁποία γνωρίζω ἀπὸ συζητήσεις μὲ τὴ συγγραφέα, καὶ ἡ ἴδια, «Izmir – An international port in the Eastern Mediterranean in the Eighteenth Century (1695-1820)», *Economies méditerranéennes. Equilibres et intercommunications, XIIIe-XIXe siècles. Actes du IIe Colloque International d' Histoire*, Centre des Recherches Néo-helléniques, F.N.R.S., τ. I, Ἀθήνα 1985, σ. 107-128.

25. Βλ. R. Chandler, *Travels*, σ. 66· James Dallaway, *Constantinople Ancient and Modern*, Λονδίνο 1797, σ. 206-207.

18ου αιώνα ή πληθυσμιακή εικόνα της πόλης είναι ή ακόλουθη: 60.000-65.000 Τούρκοι, 21.000 Έλληνες, 10.000 Έβραιοι, 5.000-6000 Αρμένιοι, 200 Εύρωπαίοι, στους οποίους πρέπει να προστεθεί μεγάλος αριθμός υπηρετών και εργατών, σύνολο περίπου 100.000 ατόμων²⁶.

Μειοψηφία ως προς τόν αριθμό οι Εύρωπαίοι, στην πραγματικότητα καθορίζουν τη φυσιογνωμία της πόλης και κρατούν στα χέρια τους τó μεγαλύτερο μέρος από τις οικονομικές συναλλαγές. Στα πλαίσια ειδικών δασμολογικών προνομίων, που προβλέπονται από τις έμπορικéς συμφωνίες τών εύρωπαϊκών κρατών με την Όθωμανική Αυτοκρατορία, από την Σμύρνη φορτώνονται, με κατεύθυνση τά εύρωπαϊκά λιμάνια, τά εκλεκτότερα προϊόντα της Ανατολής, συχνά υπό μορφή πρώτων ύλων, που επανεισάγονται ως βιομηχανικά προϊόντα²⁷. Η άσκηση τών έμπορικών δραστηριοτήτων από τούς Εύρωπαίους έμπόρους διεξάγεται μέσα σέ κλίμα ανταγωνισμού και έπηρεάζεται άμεσα από τις γενικότερες πολιτικές εξελίξεις, ιδιαίτερα από τις σχέσεις τών χωρών τους με την Όθωμανική Αυτοκρατορία. Στο β' μισό τού 18ου αιώνα τó μεγαλύτερο μέρος τού έμπορίου διακινούν οι Γάλλοι, οι Άγγλοι και οι Όλλανδοί, ενώ μικρότερης έκτασης δραστηριότητες ασκούν οι Βενετοί, οι Λιβονέζοι, οι άνερχόμενοι Τεργεστίνοι²⁸.

Έπίσημοι εκπρόσωποι τών εύρωπαϊκών δυνάμεων, οι πρόξενοι της Σμύρνης, όπως και άλλων όθωμανικών έμπορικών κέντρων, όπου έχουν αναπτυχθεί οικονομικές δραστηριότητες τών Εύρωπαίων, φροντίζουν να εξισορροπούν τις αντίρροπες τάσεις, με επιδίωξη τó μέγιστο δυνατó κέρδος για λογαριασμό της δύναμης που αντιπροσωπεύουν, και προστατεύουν τούς υπηκόους της σέ κρίσιμες περιστάσεις²⁹. Είναι άξιοσημείωτο

26. Βλ. Choiseul-Gouffier, *Voyage*, σ. 204. Σέ έγγραφο τού 1770 ó αριθμός τών Εύρωπαίων κυμαίνεται ανάμεσα στους έπτακόσιους και χίλιους (βλ. *Παράρτημα, έγγραφα Β' και Ε'*)· πρόκειται προφανώς για τó σύνολό τους, ανεξάρτητα από κοινωνική τάξη και φύλο. Για τις διακυμάνσεις τού πληθυσμού από τά τέλη τού 17ου αιώνα ως τις πρώτες δεκαετίες τού 19ου αιώνα, βλ. Elena Frangakis, «The "Raya" Communities of Smyrna in the 18th century (1690-1820). Demography and economic activities», *Πρακτικά τού Διεθνούς Συμποσίου Ίστορίας: Νεοελληνική Πόλη. Όθωμανικές κληρονομίες και έλληνικό κράτος*, Ε.Μ.Ν.Ε., τ. Α', Αθήνα 1985, σ. 28-29.

27. Βλ. Choiseul-Gouffier, *Voyage*, σ. 202-203, όπου αναλυτικός κατάλογος τών προϊόντων που εισάγονται και εξάγονται από τή Σμύρνη· βλ. ακόμη E. Frangakis, «Izmir», σ. 111-112.

28. Βλ. Choiseul-Gouffier, *Voyage*, σ. 203, όπου λεπτομέρειες για τις δραστηριότητες κάθε έμπορικéς κοινότητας.

29. Οι πρόξενοι τών μεγάλων δυνάμεων κατείχαν εξέχουσα θέση και περιβάλ-

δτι στη Σμύρνη, όπως και σε άλλες πόλεις της 'Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, αναφέρονται προξενικές αντιπροσωπείες δυνάμεων χωρίς ιδιαίτερα έμπορικά ενδιαφέροντα για την περιοχή ή ύπηκόους, όπως ή Σουηδία, ή Πρωσσία, ή Νεάπολη³⁰. Τη σημαντικότερη, πάντως, έπιρροή ασκούν οι πρόξενοι των μεγάλων ναυτικών κρατών, 'Αγγλίας, Κάτω Χωρών και, ιδιαίτερα, της φιλότουρκης Γαλλίας, που δέν περιορίζονται στα αόστηρά καθήκοντά τους, αλλά, όπως θα φανεί και στη συνέχεια, διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο και στις γενικότερες πολιτικές εξελίξεις.

'Από αυτή την πόλη, με την έντονη κοινωνική ζωή, τις σημαντικές ελευθερίες και την κυριαρχία των ευρωπαϊκών εμπορικών οίκων, οι κάτοικοι, έγχωριοι και ξένοι, παρακολουθούν με δέος έπι τρία μερόνυχτα, από τις 5 ώς τις 7/8 'Ιουλίου, την αναμέτρηση των δύο δυνάμεων, με τις άγνωστες εξελίξεις. Στη Σμύρνη, σε απόσταση έβδομήντα, περίπου, χιλιομέτρων από τó σημείο της σύγκρουσης, τά σίτια δονούνται από τις εκρήξεις των πλοίων που ανατινάσσονται και ό θόρυβος των κανονιών που ήχουν ακατάπαυστα ακούγεται καθαρά, ενώ στην ατμόσφαιρα, έπάνω από τó Karabournou³¹, διακρίνεται ό καπνός των πλοίων που ή πυριτιδαποθήκη τους πήρε φωτιά³². Σε όλο αυτό τó διάστημα οι μουσουλμανικοί πληθυσμοί ζούν μέσα στην άβεβαιοότητα και τó φόβο, ενώ οι άνάστατοι Εύρωπαίοι παραμένουν ύποχρεωτικά άδρανεϊς, περιοριζόμενοι σε ύποθέσεις για την αντιμετώπιση της όποιασδήποτε έκβασης της σύγκρουσης.

Σε έπιστολή της 7ης 'Ιουλίου³³ πρós τόν ύπουργό Ναυτικών της χώρας

λονταν από ταμία, καγκελλάριο, γραμματεϊς, γενίτσαρους, διερμηνείς (δραγομά- νους). Κατώτεροι βαθμοί στην ίεραρχία ήσαν ό ύποπρόξενος και ό προξενικός πράκτορας ή έπίτροπος. Πολλά στοιχεία βλ. στα Π. Κοντογιάννης, *Οί προστατευόμενοι*, έν 'Αθήναις 1917, σ. 10, 20, 110-111, και Α. Wood, *Levant Company*, σ. 219-226.

30. Οι πρόξενοι αυτών των δυνάμεων έπιτηροϋσαν τά συμφέροντα των προστατευομένων τους 'Ελλήνων και 'Αρμενίων (βλ. Π. Κοντογιάννης, *Οί προστατευόμενοι*, σ. 99-100). Οι Σουηδοί, πάντως, είχαν συμμετοχή στη μεταφορά έμπορευμάτων (βλ. Ε. Frangakis, «Izmir», σ. 121).

31. 'Απώτερο σημείο του κόλπου της Σμύρνης, από όπου εισέρχεται κανείς στο στενό της Χίου και οδηγείται στο λιμάνι του Τσεσμέ. Τό δνομα προέρχεται από τó μαύρο χρώμα της γής (βλ. Démétrius Georgiadès, *Smyrne et l'Asie Mineure au point de vue économique et commercial*, Παρίσι 1881, σ. 5).

32. Βλ. Nanninga, *δ.π.*, σ. 144· *Mémoires du baron de Tott*, σ. 79-80, και Argenti, *Chios*, σ. 356. 'Από τόν Tott άντλεί τις πληροφορίες και ό Π. Κοντογιάννης, *Οί Έλληνες*, σ. 338.

33. Βλ. Argenti, *Chios*, σ. 356-358.

του, Choiseul, ο Γάλλος πρόξενος Charles de Peyssonnel³⁴, ο οποίος, λόγω και της παρασκηνιακής ανάμιξης της Γαλλίας στον πόλεμο, δραματίζει σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη των γεγονότων της Σμύρνης, εκφράζει με ενάργεια τα συναισθήματα και τις σκέψεις όλοκληρης της Ευρωπαϊκής κοινότητας κατά την κρίσιμη αυτή στιγμή. 'Ενώ η σύγκρουση συνεχίζεται, οι Εύρωπαίοι προσπαθούν από άμεσα και έμεσα στοιχεία να εξαγάγουν συμπεράσματα και να αποστείλουν προς τις κυβερνήσεις τους άκριβεις αναφορές. Οί αντιφατικές πληροφορίες των κατασκόπων, που άλλοι μιλούν για όλοκληρωτική καταστροφή και των δύο στόλων και άλλοι για επικράτηση της τουρκικής πλευράς³⁵, ανατρέπονται από τη στάση των τοπικών άρχων, οί όποιοι κρατούν μυστικές τις ειδήσεις που τους αποστέλλει με άγγελιαφόρους, κατά πυκνά διαστήματα, ο Καπουδάν Πασάς. 'Η άρνησή τους να ένημερώσουν και να καθησυχάσουν το παραγμένο πλήθος οδηγεί στο άσφαλές συμπέρασμα ότι ή έκβαση των γεγονότων δεν είναι ευνοϊκή για τους Τούρκους. 'Ανήσχυοι οί Εύρωπαίοι κάτοικοι της πόλης δεν τολμούν καν να συνεδριάσουν για τη λήψη μέτρων άσφαλείας, από το φόβο ότι μιá συνάθροιση θά έδινε το έναυσμα για έπιθεση του όχλου εναντίον τους, με την παρότρυνση των άρχων³⁶. Είμαι χαρακτηριστικό ότι, ως και το μεσημέρι της 7ης 'Ιουλίου, οί Εύρωπαίοι πρόξενοι δεν κατορθώνουν να έχουν έπίσημη πληροφόρηση και, παρά το ότι οί έπαφές -ιδιαιτέρα του Γάλλου προξένου- με την τουρκική διοίκηση είναι συχνές, αυτές διακατέχονται από πνεύμα έντασης και έπιθετικότητας. Στις 6 'Ιουλίου ο μουλάς³⁷ της πόλης προειδοποιεί τον Peyssonnel ότι όσα πλοία εισέρχονταν στον κόλπο της Σμύρνης έπρεπε να ύποστούν έλεγχο από τις τουρκικές άρχές, διαφορετικά θά βυ-

34. 'Ο Charles Claude de Peyssonnel, «έπίπτης» και «βασιλικός σύμβουλος» («chevalier» και «conseiller du Roi»), ανήκει σε οικογένεια προξένων της Γαλλίας στην Σμύρνη (βλ. E. Frangakis, «Izmir», σ. 107, και ή ίδια, «The "Raya" Communities», σ. 41, ύποσ. 15) και αναφέρεται ως πρόξενος από τά μέσα του 18ου αιώνα. Στά 1778 βρίσκεται ακόμη στη Σμύρνη και κατά το σεισμό του ίδιου έτους «χάνει τά πάντα» (βλ. Constantin Iconomos, *Etude sur Smyrne*, traduite du grec par Bonaventure F. Slaars, Σμύρνη 1868, σ. 132-133). Στά 1786 ύπηρετεί ως πρόξενος στην αλλη του Χάν των Τατάρων (βλ. *Mémoires du baron de Tott*, cinquième partie, σ. 1). Μεγάλος άριθμός εκθέσεών του βρίσκεται στα γαλλικά άρχεία (βλ. Argenti, *Chios*: 'Η Γεωργίου, 'Η γαλλική πολιτική).

35. Βλ. Argenti, *Chios*, σ. 356-357 και 360.

36. Βλ. Argenti, *Chios*, σ. 357.

37. Κυβερνήτης της Σμύρνης (βλ. παρακ., σ. 148, όπου ο διοικητής της πόλης αναφέρεται ως «καδής»), ο άνώτατος βαθμός της μουσουλμανικής δικαιοσύνης.

θίζονταν. Ὁ Γάλλος πρόξενος, μπροστά στήν κρισιμότητα τῆς κατάστασης, ὑποχρεώνεται νά παραβλέψει συμφωνίες καί ὄρους ἐλευθέρης διακίνησης καί ἀποστέλλει στήν εἴσοδο τοῦ κόλπου πλοῖο μέ ἄνθρωπο ἐμπιστοσύνης, γιά νά διαμηνύσει στοὺς Εὐρωπαίους πλοιάρχους νά μὴν ἀντισταθοῦν στὶς τουρκικὲς διαταγές³⁸. Λίγο ἀργότερα, τὸ μεσημέρι τῆς 7ης Ἰουλίου, ὁ Reyssonnell, μετὰ ἀπὸ αὐστηρὲς προειδοποιήσεις τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν, σπεύδει νά ἐνημερώσει τοὺς ἐμπόρους καί τοὺς κυβερνήτες τῶν πλοίων, πού βρίσκονταν ἤδη μέσα στὸν κόλπο, νά μὴν τολμήσουν νά ἀποπλεύσουν³⁹.

Ὅλα τὰ ἔκτακτα μέτρα ἀσφαλείας συγκλίνουν πρὸς τὸ ἴδιο συμπέρασμα· τέλος, τὰ ξημερώματα τῆς Κυριακῆς 8 Ἰουλίου, οἱ ἀγγελιαφόροι ἀπὸ τὸν Τσεσμέ μεταφέρουν στὴ Σμύρνη τὸ μήνυμα τῆς καταστροφῆς⁴⁰, πού ἔχει ὀλοκληρωθεῖ τὴν ἴδια νύχτα. Ἡ συνειδητοποίηση ὅτι «ἓνα γεγονός τόσο ἀπίστευτο» εἶχε πράγματι συμβεῖ⁴¹ καί οἱ Ρῶσοι βρίσκονταν σὲ ἀπόσταση ἀναπνοῆς ἀπὸ τὴν πόλη, ἐνέσπειρε ἀνάμεσα στὸ μουσουλμανικὸ πληθυσμὸ τὴν ἀπελπισία. Βέβαια, οἱ Μουσουλμάνοι ἦταν, ψυχολογικά, προετοιμασμένοι γιά τὴν εἶδηση τῆς καταστροφῆς καί, μάλιστα, σύμφωνα μέ μεταγενέστερη πληροφορία τοῦ Reyssonnell, εἶχαν σαφῆ εἰκόνα τῶν ἐξελίξεων ἀπὸ τίς γενικὲς συνελεύσεις πού συγκαλοῦνταν στὸ τελωνεῖο⁴². Ἡ πληροφορία αὐτὴ ἔρχεται σὲ ἀντίθεση μέ τὰ γραφόμενα τοῦ ἴδιου τοῦ Γάλλου προξένου, ὁ ὁποῖος, ὅπως προαναφέρθηκε, μέχρι καί στίς 7 Ἰουλίου, στὴν ἀναφορὰ πρὸς τὴν κυβέρνησή του, περιορίζεται σὲ ὑποθέσεις⁴³, καί, πιθανότατα, εἴτε συγχέει μεταγενέστερα γεγονότα εἴτε ἀναφέρεται σὲ ἐνημέρωση περιορισμένου χαρακτήρα. Τὴ σύγχυση ἐπιτείνει ἡ συρροὴ τεσσάρων χιλιάδων ἔνοπλων Μουσουλμάνων, πού, σύμφωνα μέ πληροφορίες τοῦ Ἄγγλου πρεσβευτῆ στὴν Κωνσταντινούπολη, καταφθάνουν στὴ Σμύρνη ἀπὸ τὰ περίχωρα γιά νά συνδράμουν τίς

38. Βλ. Argenti, *Chios*, σ. 357-358.

39. Βλ. Argenti, *Chios*, σ. 373. Ἀνάμεσα στὰ πλοῖα, πού ὁ ἀπόπλους τους ἀπαγορεύεται, συμπεριλαμβάνονται καί δύο ὀλλανδικὰ μέ κατεύθυνση τὸ Ρότερνταμ (βλ. Nanninga, *ὁ.π.*, σ. 144. Γιά τὸ πλοῖο *Vrouw Margerita*, βλ. παρακ., ὑποσ. 71-72).

40. Βλ. Argenti, *Chios*, σ. 373. Κατὰ τὸν Vassif-Éfendi, *Précis historique*, σ. 96-97, ἡ εἶδηση τῆς καταστροφῆς ἀνακοινώθηκε «παντοῦ» ἀπὸ πληρώματα τοῦ τουρκικοῦ στόλου. Τὴν ἀποψη ὅτι ἡ εἶδηση τῆς καταστροφῆς ἀνακοινώθηκε στὴν Σμύρνη ἀπὸ τὰ πληρώματα δέχεται καί ὁ Rulhière, *Histoire*, σ. 456.

41. Βλ. *Mémoires du baron de Tott*, σ. 80.

42. Βλ. Argenti, *Chios*, σ. 373-374.

43. Βλ. παραπ., σ. 144.

άρχες σὲ περίπτωση ρωσικῆς ἐπίθεσης, καὶ παραμένουν στὴν πόλη ἐπὶ μεγάλο χρονικὸ διάστημα, δημιουργώντας προβλήματα καὶ στὴν ἴδια τὴν τοπικὴ διοίκηση, πού, ἀργότερα, θὰ ἀναζητήσει τρόπους νὰ τοὺς ἀπομακρύνει⁴⁴.

Ἡ εἶδηση τῆς καταστροφῆς μεταδίδεται στὴν πόλη μὲ ἀστραπιαία ταχύτητα καὶ μεγάλο μέρος τοῦ τουρκικοῦ πληθυσμοῦ καὶ τῆς φρουρᾶς συγκεντρώνεται στὸ τελωνεῖο, ἀπὸ ὅπου καὶ δίδεται τὸ σύνθημα τῆς γενικῆς σφαγῆς κατὰ τῶν Χριστιανῶν τῆς πόλης, καὶ μάλιστα κατὰ τῶν Ἑλλήνων, πού θεωροῦνται ὅτι ἀντιμετωπίζουν μὲ ἀγαλλίαση τὴν εἶδηση τῆς καταστροφῆς⁴⁵.

Τὰ συναισθήματα ταπεινώσης καὶ τὴν ἐνστικτώδη ἀνάγκη γιὰ ἐκδίκηση τοῦ τουρκικοῦ πληθυσμοῦ ἐκφράζουν φανατισμένοι Μουσουλμάνοι, ὅπως ὁ τελώνης Ἰμπραήμ Ἀγάς, οἱ ὁποῖοι, μέσα στὴ γενικὴ σύγχυση, ὑπερκεράζουν τὴν παθητικὴ καὶ ἀδύναμη στάση τῶν ἀρχῶν καὶ τὶς ὑποκαθιστοῦν, λαμβάνοντας πρωτοβουλίες καὶ ἀναζητώντας ἐξιλαστήρια θύματα. Ἡ σφαγὴ ἀρχίζει ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας ὑπαλλήλους καὶ ὑπηρετές τοῦ τελωνείου, μέσα στὸ ἴδιο τὸ δημόσιο κτίριο, πού θὰ ἔπρεπε νὰ ἀποτελεῖ «ἄσυλο γιὰ τοὺς καταδιωκόμενους»⁴⁶. Ἐπὶ τέσσερις ὥρες, ἀπὸ τὶς 5 ὡς τὶς 9 –κατὰ ἄλλες πληροφορίες ἀπὸ τὶς 7 ὡς τὶς 11 τὸ πρωῒ⁴⁷– πλήθη Μουσουλμάνων ἐπιδίδονται στὴ σφαγὴ τῶν Χριστιανῶν σὲ ὅλη τὴν ἔκταση τῆς πόλης, στὶς ἀγορές, στὶς πλατείες, στοὺς δρόμους, στὶς προκουμαῖες⁴⁸. Οἱ πηγές δὲ συμφωνοῦν γιὰ τὸν τελικὸ ἀριθμὸ τῶν σφγιασθέν-

44. Βλ. Argenti, *Chios*, σ. 377-378, καὶ Παράρτημα, ἔγγραφο ΣΤ'.

45. Βλ. Argenti, *Chios*, σ. 373-374. Σύμφωνα μὲ ἄλλες πηγές, ἡ σφαγὴ ξεκινᾶ ἀπὸ πληρώματα τοῦ τουρκικοῦ στόλου πού κατόρθωσαν νὰ διασωθοῦν καὶ κατέφυγον στὴ Σμύρνη, ἐρεθίζοντας τοὺς κατοίκους (βλ. Argenti, *Chios*, σ. 394· Ἡ Γεωργίου, *Ἡ γαλλικὴ πολιτικὴ*, σ. 109). Τὴν ἀποψη ἀκολουθοῦν οἱ M. de Chénier, *Révolutions de l' empire ottoman*, Παρίσι 1789, σ. 207· Rulhière, *Histoire*, σ. 456· K. N. Σάθας, *Τουρκοκρατομένη Ἑλλάς. 1453-1821*, Ἀθῆναι 1962 (φωτοανατ. ἔκδ. 1869), σ. 512· Tarle, *ὁ.π.*, σ. 80. Κατὰ ἄλλη πηγὴ, πού συνδυάζει τὶς δύο ἀπόψεις, ἡ σφαγὴ ξεκίνησε ἀπὸ μεγάλο ἀριθμὸ ἐνόπλων, ἐνισχυμένων ἀπὸ τὰ πληρώματα πού κατόρθωσαν νὰ διαφύγουν (A.S.V., *Cinque Savii alla Mercanzia*, b. 749, φ. 377²).

46. Βλ. *Mémoires du baron de Tott*, σ. 80.

47. Βλ. *Mémoires du baron de Tott*, σ. 81· Argenti, *Chios*, σ. 374.

48. Βλ. *Mémoires du baron de Tott*, σ. 80. Στὸν Tott βασιζέται καὶ ὁ Π. Κοντογιάννης, *Οἱ Ἕλληνες*, σ. 338.

των' υπάρχουν πληροφορίες για 100⁴⁹, 250⁵⁰, 800⁵¹, 1000⁵², 1500⁵³ άτομα. 'Ο ίδιος ο Reyssonnell, σε δύο διαφορετικές πηγές, δίνει και δύο διαφορετικούς αριθμούς, 1000 και 1500 ατόμων. Παρά τη διάσταση απόψεων και στοιχείων, πρέπει, λόγω της άμεσης επαφής του Γάλλου προξένου με τα πράγματα, να θεωρήσουμε τις απόψεις του πλησιέστερες προς την πραγματικότητα, υποθέτοντας ότι ο αριθμός των νεκρών κυμαίνεται ανάμεσα στους χίλιους και χίλιους πεντακόσιους, καθώς ο μὲν πρώτος αριθμός αναφέρεται σε σύγχρονη προς τὰ γεγονότα πηγή, γενικά ως «μιά χιλιάδα νεκρών», ο δὲ δεύτερος σε μεταγενέστερη πηγή, με κάποια τάση υπερβολής, στην προσπάθεια νὰ δραματοποιηθοῦν ἀκόμη περισσότερο τὰ γεγονότα. "Αν λάβουμε ὑπόψη ὅτι στὰ 1776 ὁ ἀριθμὸς τῶν Ἑλλήνων ἀνέρχεται στὶς 21.000⁵⁴, καταλήγουμε στὸ συμπέρασμα ὅτι κατὰ τὴν 8η Ἰουλίου στὴν Σμύρνη σφαγιάσθηκε περισσότερο ἀπὸ τὸ 1/20 τοῦ συνόλου τους.

Στὰ θύματα συμπεριλαμβάνονται καὶ δύο Εὐρωπαῖοι, ὁ Λιβονέζος ἔμπορος Garzani καὶ ὁ δραγομάνος τῶν Ὀλλανδῶν Gallo⁵⁵, πού φονεύεται στὸ παράθυρο τῆς κατοικίας του· ἀκόμη, τραυματίζεται θανάσιμα «ἕνας αὐτοκρατορικός ὑπήκοος» καὶ κινδυνεύουν νὰ φονευθοῦν πολλοὶ ἄλλοι⁵⁶. Σύμφωνα με ὅλες τὶς πηγές, ἡ γενικὴ σφαγὴ τῶν Εὐρωπαίων ἀποφεύχθηκε ἐπειδὴ, ἀφ' ἑνός, λόγω τῆς Κυριακῆς ἀργίας, ὅλα τὰ καταστήματα ἦταν κλειστὰ καὶ οἱ Εὐρωπαῖοι βρισκόνταν ἀκόμη στὶς κατοικίες τους, καὶ ἀφ' ἑτέρου, ἡ θέση τῆς συνοικίας τους πρὸς τὴν πλευρὰ τῆς θάλασσας διευκόλυνε τὴ διαφυγὴ πολλῶν στὰ πλοῖα καὶ τὴν ἀποτελεσματικὴ κάλυψη στὶς κατοικίες τους⁵⁷.

49. Βλ. Argenti, *Chios*, σ. 377.

50. Βλ. Argenti, *Chios*, σ. 368. Τὸ ἔγγραφο δημοσιεύεται σὲ ἑλληνικὴ μετάφραση ἀπὸ τὸν Ἡ. Γεωργίου, *Ἡ γαλλικὴ πολιτικὴ*, σ. 99-101.

751. Βλ. Joseph von Hammer, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, Πέστη 1836, τ. 4, σ. 604, πού βασίζεται σὲ πληροφορίες τοῦ Thugut.

52. Βλ. Argenti, *Chios*, σ. 374 (κατὰ τὴν πηγὴ αὐτὴ στὰ θύματα συμπεριλαμβάνονται καὶ Ἀρμένιοι) Rulhière, *Histoire*, σ. 457.

53. Βλ. *Mémoires du baron de Tott*, σ. 80. Ὑπάρχει ἐπίσης ἡ πληροφορία γιὰ «400 νεκροὺς, σὲ μιάμιση ὥρα» (βλ. Nanninga, *ὁ.π.*, σ. 145, ὑποσ. 1).

54. Βλ. παραπ., σ. 142.

55. Βλ. *Mémoires du baron de Tott*, σ. 80-81· Argenti, *Chios*, σ. 374. Κατὰ ὀλλανδικὲς πηγές ὁ Gallo ἦταν «Ὀλλανδὸς προστατευόμενος» καὶ τρίτος δραγομάνος τοῦ ὀλλανδικοῦ προξενείου (βλ. Nanninga, *ὁ.π.*, σ. 144-145, ὑποσ. 1).

56. Βλ. Argenti, *Chios*, σ. 377.

57. Βλ. *Mémoires du baron de Tott*, σ. 81· Argenti, *Chios*, σ. 374. Γιὰ τὶς διάφορες συνοικίες τῆς Σμύρνης, ὅπου κατοικοῦσαν χωριστὰ Τοῦρκοι, Ἑλλήνες,

Στην κρίσιμη αυτή στιγμή στη συνείδηση του πλήθους οι Ευρωπαίοι αντιμετωπίζονται ως ένια ομάδα αλλοθρήσκων, πού, πέρα από τις ιδιαίτερες σχέσεις των χωρών τους με την 'Οθωμανική Αυτοκρατορία, ειδαν θετικά, αν δε συνεπικούρησαν στο ρωσικό θρίαμβο. Οι "Αγγλοι, και όχι άβασιμα, επισύρουν το γενικό μίσος⁵⁸. Την ίδια όμως αντιμετώπιση υφίστανται οι υπήκοοι και της φίλης Γαλλίας· τόσο ο Γάλλος πρεσβευτής στην Κωνσταντινούπολη Saint Priest, όσο και ο Reyssonnell, εκφράζουν την πικρία τους για τη «χωρίς διάκριση» επίθεση των «βαρβάρων» κατά των όμοεθνών τους και την παραγνώριση της τεράστιας προσφοράς της Γαλλίας προς την Πύλη· ο Γάλλος πρόξενος, μάλιστα, προσφέροντας, λίγο αργότερα, τις υπηρεσίες του στα όχρωματικά έργα της Σμύρνης, εκφράζει την έλπιδα ότι σε τυχόν νέα εξέγερση «δὲ θὰ συγγέονται» πλέον οι Γάλλοι με τοὺς υπόλοιπους Εὐρωπαίους⁵⁹. Βέβαια, στη συνέχεια, οι Τούρκοι, άναμετρώντας κέρδη και ζημίες, θὰ κατηγορήσουν τοὺς Γάλλους για τις παροτρύνσεις στην κήρυξη ἑνὸς πολέμου πού οι ἴδιοι δὲν ἐπιθυμοῦσαν⁶⁰, στη συγκεκριμένη όμως στιγμή ἡ ἀντίδραση τοῦ πλήθους δὲ λαμβάνει ὑπόψη λογικά δεδομένα ἐξωτερικῆς πολιτικῆς, ἀλλὰ στρέφεται ἀδιάκριτα κατά των ξένων-Χριστιανῶν.

Τέσσερις ὥρες μετὰ την ἔναρξη των ταραχῶν, ἔνθ οι ἀρχές ἔχουν, οὐσιαστικά, καταργηθεῖ μέσα στη γενική σύγχυση και τὸ πλῆθος δὲ βρίσκει εὐκολα ἄλλα ὑποψήφια θύματα, οι ἀρχηγοὶ των Γενιτσάρων, συνοδευόμενοι ἀπὸ τὰ πλέον ἐπίλεκτα μέλη τοῦ σώματος, διατρέχουν τοὺς δρόμους και ἐγκαθιστοῦν πολυάριθμες φρουρές στις συνοικίες τῆς πόλης, ιδιαίτερα τις χριστιανικές, ἐπιτυγχάνοντας νὰ ἀποκαταστήσουν την τάξη και νὰ θέσουν τέλος στοὺς φόνους και τις καταστροφές⁶¹.

Παρενθετικά, πρέπει νὰ ἐπισημανθεῖ ὅτι, κατά τὴ διάρκεια των γεγονότων και, κατ' ἀναλογία, γενικότερα, στη διοικητικὴ δομὴ τῆς Σμύρνης ἐμφανίζονται νὰ δροῦν πολλὰ κέντρα ἐξουσίας, συχνὰ ἐπάλληλα και ἀλληλοκαλυπτόμενα. Κατὰ τις πηγές, τὴν ἀνώτατη ἐξουσία ἀσκει ὁ καδής,

⁵⁸ Ἀρμένιοι, Ἑβραῖοι και Εὐρωπαῖοι, βλ. τὸ χάρτη στο ἔργο τοῦ D. Georgiadès, *Smyrne et l'Asie Mineure*. Εἰδικότερα για τὴν παραλιακὴ συνοικία των Εὐρωπαίων βλ. Φ. Φάλμπος, «Ὁ Φραγκομαχαλάς», σ. 179-180.

⁵⁹ Βλ. Argenti, *Chios*, σ. 378, 404.

⁵⁹ Βλ. Argenti, *Chios*, σ. 368, 373, και Ἡ. Γεωργίου, *Ἡ γαλλικὴ πολιτικὴ*, σ. 105.

⁶⁰ Βλ. Argenti, *Chios*, σ. 404.

⁶¹ Βλ. *Mémoires du baron de Tott*, σ. 81. Για τὴν καταστολὴ Βλ. και A.S.V., *Cinque Savii alla Mercanzia*, b. 742 φ. 377³.

νομικός με έτησια θητεία, άρμόδιος και για την έκδίκαση άστικών και ποινικών ύποθέσεων, ύπό τις διαταγές του όποιου ύπηρετούν άξιοματικός τής άστυνομίας και ό άρχηγός του τάγματος των Γενιτσάρων και ό όποιος συγκροτεί, ανάμεσα στους έπιφανείς Μουσουλμάνους τής πόλης, συμβουλευτικό σώμα⁶². Είναι άξιοσημείωτο ότι ή στρατιωτική έξουσία, συχνά, όχι μόνο έρχεται σέ αντίθεση με τις άποφάσεις τής ανώτατης πολιτικής άρχής, αλλά εφαρμόζει και τή διαφορετική γραμμή της, προτάσσοντας τήν ισχύ των όπλων⁶³. 'Ακόμη, στά γεγονότα τής Σμύρνης σημαντικό ρόλο παίζουν οι λαϊκές συνελεύσεις, στις όποιες, άν και οι πληροφορίες δέν είναι σαφείς, πρέπει νά μετέχουν, έκτός από τους εκπροσώπους «όλων των τάξεων», «νομικών, στρατιωτικών, πολιτών, εμπόρων, τεχνιτών»⁶⁴, όποιοσδήποτε έπιθυμούσε. Τό συμπέρασμα έξάγεται από τήν προσπάθεια των άρχών νά πείσουν, ιδιαίτερα τό πλήθος πού έχει μεταφερθεί από τά περίχωρα, νά επιστρέψει στις κατοικίες του, αναγνωρίζοντας ως σφάλμα τις πολυάριθμες και πολυπρόσωπες συνελεύσεις, πού, τελικά, δημιουργούν μόνο σύγχυση και άναστάτωση⁶⁵. 'Επιφυλάξεις μπορούμε νά διατυπώσουμε σχετικά με τό άν οι άνοιχτές αυτές συνελεύσεις συγκροτούν θεσμοθετημένο όργανο ή άποτελούν παροδικό φαινόμενο, άποτέλεσμα των έκτακτων περιστάσεων.

'Επιπλέον, όπως θά δούμε στή συνέχεια, ισχυροί τοπάρχες παραμερίζουν τις τοπικές άρχές δρώντας άνεξάρτητα από αυτές, μέσα στο χώρο τής δικαιοδοσίας τους, ή τις ύποκαθιστούν, επιστρατευόμενοι από τήν ίδια τήν Πύλη για τήν αντιμετώπιση προβλημάτων τής άρμοδιότητάς τους⁶⁶. Καί, τέλος, καθοριστικός παράγοντας παραμένουν οι ξένες δυνάμεις διά μέσου των εκπροσώπων τους, πού, είτε συνεργάζονται οικειοθελώς είτε ύποχρεώνονται νά προσφέρουν τή συνδρομή τους στις τουρκικές άρχές, στήν πραγματικότητα έπηρεάζουν άμεσα τις έξελίξεις, ύφιστάμενοι μόν διώξεις και πιέσεις, αλλά και έκμεταλλευόμενοι τις περιστάσεις για τήν αύξηση τής έπιρροής τους⁶⁷.

Πέρα από τά άξιοσημείωτα στοιχεία άυτονομίας, πού μπορεί νά έπισημανθούν, στήν Σμύρνη παρουσιάζονται, σέ συνδυασμό με τή διείσδυση

62. Βλ. Choiseul-Gouffier, *Voyage*, σ. 204.

63. Βλ. παρακ., σ. 156, τήν αντίθεση των Γενιτσάρων στήν άνάληψη τής πρεσβείας και τήν ένεργό θέση τους στήν καταστολή των ταραχών, στις όποιες λαμβάνει μέρος και ή φρουρά.

64. Βλ. Παράρτημα, έγγραφο Ε'.

65. Βλ. Argenti, *Chios*, σ. 377-378.

66. Βλ. παρακ., σ. 170.

67. Βλ. παρακάτω.

των ξένων δυνάμεων, τὰ ἴδια φαινόμενα ἀποσύνθεσης καὶ ἐξασθένησης τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας ποὺ ἀναγνωρίζονται στὴν Ὄθωμανικὴ Αὐτοκρατορία κατὰ τὸ 18ο αἰώνα⁶⁸, μεγεθυμένα στὴ συγκεκριμένη στιγμὴ λόγῳ τῶν ἔκτακτων γεγονότων.

Οἱ ἀρχές τῆς πόλης, παρὰ τὴν, κατὰ γενικὴ ὁμολογία, ἀδυναμία τους νὰ ἐλέγξουν τὴν κατάστασι σὲ ὅλα τὰ ἐπίπεδα, ἔχουν ἤδη ἀρχίσει νὰ λαμβάνουν τὰ πρῶτα ἀμυντικὰ μέτρα γιὰ τὴν ἀντιμετώπισι πιθανῆς ρωσικῆς ἐπίθεσης πρὶν ἀπὸ τὴν ἀναγγελία τῆς ὀλοκληρωτικῆς καταστροφῆς, καί, κατὰ τὴ διάρκεια τῶν ταραχῶν, προσπαθοῦν νὰ ἐκμεταλλευθοῦν, κατὰ τὸ δυνατόν, τὴ δύσκολη θέση τῶν ξένων. Στὶς 10 τὸ πρωὶ τῆς 8ης Ἰουλίου, ἐνῶ οἱ σφαγὲς μόλις ἔχουν τελειώσει –κατὰ ἄλλες πηγές συνεχίζονται– ὁ μουλὰς διατάζει τὸν Peyssonnel νὰ τοῦ παραχωρήσει δύο γαλλικὰ πλοῖα, μὲ τὴν πρόφασι ὅτι θὰ τὰ χρησιμοποιήσει γιὰ τὴ μεταφορὰ στρατευμάτων στὸ φρούριο τῆς πόλης καὶ τὴν ἀπομάκρυνσι ἀπὸ τὸ κέντρο τῶν ἐπεισοδίων ἐνὸς τμήματος τῶν στασιαστῶν. Παρόμοια διαταγὴ λαμβάνουν οἱ πρόξενοι τῶν ὑπόλοιπων εὐρωπαϊκῶν χωρῶν. Οἱ πρόξενοι ἐπιφυλάσσουνται νὰ ἀπαντήσουν καὶ συνέρχονται τὸ ἴδιο πρωινὸ γιὰ νὰ συζητήσουν τὸ θέμα⁶⁹, ἀπὸ μεταγενέστερες, ὁμως, πληροφορίες γνωρίζουμε ὅτι ἡ τουρκικὴ ἐντολὴ ἔχει ἐκτελεσθεῖ. Σύμφωνα μὲ μιὰ πηγὴ, ἡ κυβέρνησι «ἀγόρασε» πέντε εὐρωπαϊκὰ ἐμπορικὰ πλοῖα καὶ τὰ ἀπέστειλε στὸ φρούριο τοῦ ἀκρωτηρίου Sandjak Bournou⁷⁰, δώδεκα χιλιόμετρα ἀπὸ τὴν πόλι, γιὰ νὰ τὰ βυθίσει σὲ περίπτωσι κινδύνου⁷¹· ἡ «ἀγορὰ» αὐτὴ

68. Γιὰ τίς νέες πολιτικοκοινωνικὲς δυνάμεις τῆς Ὄθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας στὸ β' μισὸ τοῦ 18ου αἰώνα βλ. Denna R. Sadat, «Rumeli Ayanlari: The Eighteenth Century», *Journal of Modern History*, 44 (1972), σ. 346-363.

69. Βλ. Argenti, *Chios*, σ. 374.

70. Τὸ Σαντζάκ Μπουρνού ἦταν τὸ θαλάσσιο τείχος τῆς πόλης, στὴν εἰσοδο τοῦ κόλπου τῆς Σμύρνης. Ὀνομάσθηκε Σαντζάκ Μπουρνού, «σημαίαις ἄκρα», λόγῳ τῆς τουρκικῆς σημαίαις ποὺ συνήθως κυμάτιζε ἐκεῖ, καὶ χτίσθηκε στὰ 1656 (βλ. Κ. Οἰκονόμος, *Ἀποσχέδιος διατριβὴ περὶ Σμύρνης*, Μελίτη 1831, σ. 29). Τὴ χρονολογία ἀνέγερσις τοῦ τείχους ἀναιρεῖ ὁ Slaars, στὴ γαλλικὴ μετάφρασι τοῦ ἔργου, δίνοντας, ταυτόχρονα, πολλὰ συμπληρωματικὰ στοιχεῖα (βλ. C. Iconomos - B. F. Slaars, *Etude sur Smyrne*, σ. 42-43, ὕποσ. 78).

71. Vassif-Éfendi, *Précis historique*, σ. 97. Στὴ βίθισι τεσσάρων πλοίων, φορτωμένων μὲ πέτρες, ἀναφέρεται ὁ M. de Chénier, *Révolutions*, σ. 207. Κατὰ ὀλλανδικὰς πηγὰς, ἔχουν βυθισθεῖ δύο γαλλικὰ, δύο ραγούζικα καὶ πέντε τουρκικὰ πλοῖα καὶ ἔχει ἐπιταχθεῖ, χωρὶς ὁμως νὰ ἔχει βυθισθεῖ μέχρι τίς 19 Ἰουλίου, τὸ ὀλλανδικὸ *Vrouw Margerita*, μὲ πλοίαρχο τὸν Krimper (βλ. Nanninga, ὁ.π., σ.

πρέπει να είναι φαινομενική, καθώς όλες οι άλλες γνωστές πηγές μιλοῦν για ἐπίταξη τῶν πλοίων, ἐνῶ, λίγο ἀργότερα, δύο Γάλλοι πλοίαρχοι ζητοῦν ἀποζημίωση ἀπὸ τοὺς Τούρκους γιὰ τὴ βύθιση τῶν πλοίων τους πρὸς ἀπόφραξη τῆς εἰσόδου τοῦ λιμένα τῆς Σμύρνης, κατὰ τὰ ἐπεισόδια τοῦ Ἰουλίου⁷². Ταυτόχρονα, οἱ τοπικὲς ἀρχὲς ἀποστέλλουν στὸ φρούριο τοῦ Ἁγίου Ἰακώβου⁷³ ἄνδρες, προμήθειες καὶ πολεμοφόδια καὶ ἀρχίζουν ἀμέσως ἐπιδιορθωτικὲς ἐργασίες γιὰ τὴν ἀποτελεσματικὴ κάλυψή του⁷⁴, στὶς ὁποῖες, ἀργότερα, θὰ συμβάλει ἀποφασιστικὰ καὶ ὁ Peyssonnel⁷⁵. Τέλος, συντονίζοντας τὶς προσπάθειες μὲ τοὺς ὑπόλοιπους ἀξιωματοῦχους τῆς χώρας, προειδοποιοῦν τοὺς διοικητὲς τῶν παραθαλάσσιων περιοχῶν, καὶ ἰδιαίτερα τὸν serdar τῶν Δαρδανελλίων, νὰ μὴν ἐπιτρέψουν τὴν ἐξοδοστὰ πολεμικὰ πλοῖα, γιὰ τὸ φόβο νὰ πέσουν στὰ χέρια τῶν ἐχθρῶν, καὶ νὰ ἀπαγορεύσουν τὸν ἀπόπλου σὲ ὅλα τὰ ἐμπορικὰ πλοῖα, μέτρα πού, ὅπως ἀναφέρθηκε παραπάνω, ἐφάρμοσαν οἱ ἴδιες στὴν Σμύρνη⁷⁶.

Γιὰ ἓνα περίπου μῆνα, ὅσο κυριαρχεῖ ἡ ἀβεβαιότητα γιὰ τὸ μέλλον τῆς πόλης καὶ τὶς προθέσεις τῶν Ρώσων, οἱ ἀρχὲς κατορθώνουν μὲ μεγάλη δυσκολία νὰ ἐλέγξουν τὸ πλῆθος, πού στρέφεται ἀπειλητικὸ κατὰ τῶν Χριστιανῶν. Τοὺς σοβαρότερους κινδύνους διατρέχουν οἱ ὀρθόδοξοι πληθυσμοὶ τῆς πόλης, ἢ ἔλλειψη, ὁμως, ἐπαρκῶν πληροφοριῶν ἀπὸ τὴν πλευρά τους μᾶς ὑποχρεώνει νὰ περιορισθοῦμε στὴν ἐξαγωγή ἔμμεσων συμπερασμάτων καὶ στὶς πληροφορίες τῶν Εὐρωπαίων, πού, ὅπως εἶναι εὐλόγο, ρίχνουν τὸ βάρος στὰ προβλήματα τῶν ὁμοεθνῶν τους.

Ἐν ὅλοκληρο τὸν Ἰούλιο τοῦ 1770 τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν Εὐρωπαίων κατοίκων τῆς Σμύρνης ἐξακολουθεῖ νὰ παραμένει στὰ πλοῖα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα οἱ τουρκικὲς ἀρχὲς ἔχουν ὑποχρεώσει νὰ ἀφαιρεθοῦν τὰ ἱστία καὶ τὰ πηδάλια, ὥστε ἡ διαφυγὴ τους νὰ εἶναι ἀδύνατη καὶ νὰ τοὺς χρησιμο-

144-145). Γιὰ τὸ θέμα βλ. ἀκόμη A.S.V., Cinque Savii alla Mercanzia, b. 749, φ. 377^{4,7}.

72. Βλ. Ἡ. Γεωργίου, *Ἡ γαλλικὴ πολιτικὴ*, σ. 112. Ὁ Reis Éffendi, στὶς διαμαρτυρίες τοῦ Ὀλλανδοῦ πρεσβευτῆ, παραδέχεται ὅτι πρόκειται γιὰ ἐπίταξη, ἀναγκαία λόγω τῶν περιστάσεων, καὶ ὅτι θὰ δοθεῖ ἀποζημίωση γιὰ τυχόν ζημιές (βλ. Nanninga, *ὁ.π.*, σ. 144-145).

73. Ἀναφορά του δὲν ἔχω βρεῖ σὲ ἄλλη πηγὴ ἢ στὴ βιβλιογραφία. Ἀντίθετα, ὑπάρχουν πολυάριθμες μνεῖες τοῦ φρουρίου τοῦ Ἁγίου Πέτρου, στὴ βόρεια εἰσὸδο τοῦ λιμανιοῦ (βλ. R. Chandler, *Travels*, σ. 63), πού δὲν ἀναφέρεται στὰ ἐγγραφα. Ἴσως τὰ δύο φρούρια ταυτίζονται.

74. Βλ. Argenti, *Chios*, σ. 377.

75. Βλ. παρακ., σ. 169.

76. Βλ. Vassif-Éfendi, *Précis historique*, σ. 97.

ποιήσουν, σὲ περίπτωση ἀνάγκης, ὡς ὁμήρους⁷⁷. Οἱ τεράστιοι κίνδυνοι ποὺ ἀντιμετωπίζουν τόσο ὅσοι Εὐρωπαῖοι ὑποχρεώνονται νὰ κατεβαίνουν ἀπὸ τὰ πλοῖα στὴν πόλη γιὰ τὴν ἀνεύρεση τροφῆς⁷⁸, ὅσο οἱ ἐλάχιστοι ξένοι ποῦ, μαζί μὲ τοὺς προξένους, ἔχουν παραμείνει στὶς κατοικίες τους, τοὺς ὑποχρεώνει νὰ προσλάβουν γιὰ τὴν ἀσφάλειά τους Τούρκους φρουροὺς, χωρὶς τοὺς ὁποίους ἡ μετακίνηση εἶναι ἀδύνατη. Ἦδη κατὰ τὴ διάρκεια τῶν σφαγῶν, ὅταν ὁ μουλὰς ὑποβάλλει στὸν Peyssonnel τὴν παράκληση νὰ μὴν ἐγκαταλείψει τὴν πόλη γιὰτι, πιθανότατα, θὰ χρειασθεῖ τὴ βοήθειά του, ὁ Γάλλος πρόξενος βρίσκει τὴν εὐκαιρία νὰ ζητήσει καὶ νὰ ἐπιτύχει τὴν τοποθέτηση φρουρῶν στὶς δύο ἐξόδους τῆς «εὐρωπαϊκῆς ὁδοῦ»⁷⁹. Στὴ συνέχεια, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ γενικὰ προστατευτικὰ μέτρα ποῦ ἐξασφαλίζονται ἀπὸ τὶς ἐπίσημες ἀρχές, ἡ κάθε εὐρωπαϊκὴ κοινότητα προσλαμβάνει τοὺς δικούς της φρουροὺς, προφανῶς ἐπὶ πληρωμῇ (συγκεκριμένα ἀναφέρεται ὅτι οἱ Ἄγγλοι προσλαμβάνουν εἴκοσι «ἔκτακτους» Γενίτσαρους)⁸⁰.

Τὴν ἴδια ἐποχὴ, μετὰ ἀπὸ ἐπίμονη καὶ ἔντονη παρότρυνση τῶν προξένων τους στὴν Σμύρνη, οἱ πρεσβευτὲς τῶν εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων στὴν Κωνσταντινούπολη ὑποβάλλουν αἴτημα πρὸς τὴν Πύλη γιὰ τὴν ἀποστολὴ διατάγματος ποῦ θὰ ἐξασφάλιζε τὴν προστασία τῶν ὁμοεθνῶν τους. Μὲ δηκτικὸ τρόπο ὁ Γάλλος πρεσβευτὴς ἐπισημαίνει ὅτι ἀπὸ τὸ κοινὸ διαβημα ἀπουσίαζαν οἱ πρεσβευτὲς τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Δανίας⁸¹: γνωρίζουμε, πάντως, ὅτι ὁ Ἄγγλος πρεσβευτὴς, ὕστερα ἀπὸ αἴτηση τῆς ἀγγλικῆς factory τῆς Σμύρνης, ἔχει ὑποβάλλει ὑπόμνημα μὲ τὸ ἴδιο περιεχόμενο⁸². Ὁ Reis Effendi⁸³ ἀποδέχεται τὸ αἴτημα τῶν Εὐρωπαϊῶν πρεσβευτῶν, καὶ στὰ τέλη Ἰουλίου διαβεβαιώνει τὸ δραγομάνο τῆς ἀγγλικῆς πρεσβείας ὅτι ἔχουν ἤδη ἀποσταλεῖ στὴν Σμύρνη διατάγματα γιὰ τὴ διασφά-

77. Βλ. Argenti, *Chios*, σ. 368, 378.

78. *Ἱστορία τοῦ παρόντος πολέμου*, σ. 33.

79. Βλ. Argenti, *Chios*, σ. 374. Ἡ «ὁδὸς τῶν Φράγκων», ἡ «εὐρωπαϊκὴ ὁδὸς» (rue des Francs), εἶχε τὴ γενικὴ ὀνομασία «Φραγκομαχαλᾶς» ἂν καὶ ὁ Φραγκομαχαλᾶς ἀποτελοῦσε τετράγωνο ποῦ συμπεριλάμβανε τὴ δυτικὴ μόνον πλευρὰ τῆς ὁδοῦ (βλ. Φ. Φάλμπος, «Ὁ Φραγκομαχαλᾶς», σ. 181-182).

80. Βλ. Argenti, *Chios*, σ. 378. Τὸ κάθε προξενεῖο εἶχε ἓνα μόνιμο ἀριθμὸ Γενιτσάρων γιὰ τὴν ἀσφάλειά του (βλ. Π. Κοντογιάννης, *Οἱ προστατευόμενοι*, σ. 43). Προφανῶς, στὰ ἐπεισόδια τοῦ 1770 προσλαμβάνονται ἔκτακτο φρουροὶ ἀπὸ ὅλα τὰ προξενεῖα.

81. Βλ. Argenti, *Chios*, σ. 369.

82. Βλ. Argenti, *Chios*, σ. 378-379.

83. Ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν τῆς Ὀθωμανικῆς Ἀυτοκρατορίας μέχρι τὸ 1830.

λιση τής τάξης, με τὰ ὅποια παρέχεται καὶ ἐπίσημα ἡ ἄδεια νὰ δοθεῖ φρουρὰ σὲ ὄλους τοὺς ξένους⁸⁴.

Τὸ βασικὸ ἀπὸ τὰ διατάγματα αὐτὰ βρίσκεται συνημμένο, σὲ ἰταλικὴ μετάφραση, στὴν ἀλληλογραφία τοῦ Βενετοῦ προξένου τῆς Σμύρνης πρὸς τὴς βενετικὲς ἀρχὲς καὶ ἐκδίδεται στῆ συνέχεια⁸⁵. Σύμφωνα με τὸ ἔγγραφο, ἡ Πύλη, ἀπειθυνόμενη σὲ αὐστηρὸ τόνο πρὸς τὴς ἀρχὲς τῆς Σμύρνης, ὑποστηρίζει, φραστικά, τὰ δικαιώματα τόσο «τῶν πιστῶν ὑπηκόων, ποὺ καταβάλλουν τακτικὰ τοὺς φόρους καὶ δὲ λαμβάνουν μέρος στὴς ταραχὲς», ὅσο καὶ τῶν Εὐρωπαίων τῆς πόλης. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ προσπάθεια νὰ ἐπιρριφθοῦν οἱ εὐθύνες τῶν ἐπεισοδίων σὲ περιθωριακὰ στοιχεῖα, «κακοποιοὺς καὶ φυγόδικους», ἄποψη ποῦ, χωρὶς νὰ ἀπέχει κατὰ πολὺ ἀπὸ τὴν πραγματικότητα, ἀγνοεῖ ἐσκεμμένα πολλὰ ἀπὸ τὰ στοιχεῖα ποῦ συνετέλεσαν στὴν ἐκδήλωση τῶν ταραχῶν καὶ τὴν ἀνικανότητα τῶν τοπικῶν ἀρχῶν νὰ ἀντιμετωπίσουν ἀποτελεσματικὰ ἓνα ἔκτακτο γεγονός, ὁποιασδήποτε ἔκτασης.

Παρὰ τὴν ἐπίσημη τουρκικὴ θέση, οἱ Εὐρωπαῖοι τὸν Ἰούλιο τοῦ 1770 συνεχίζουν νὰ ἀντιμετωπίζουν σοβαροὺς κινδύνους γιὰ τὴ ζωὴ τους καὶ γιὰ γενικότερη οἰκονομικὴ καταστροφὴ, ὄχι μόνο ἀπὸ τὴν ἀπειλὴ κατὰ τῆς περιουσίας τους στὴν Σμύρνη, ἀλλὰ, κυρίως, ἀπὸ τὴν ὀλοκληρωτικὴ διακοπὴ τῶν ἐμπορικῶν δραστηριοτήτων. Οἱ σχέσεις τους, ἄλλωστε, με τὴς τοπικὲς ἀρχὲς περνοῦν ἀπὸ ἐναλλασσόμενες φάσεις, προσέγγισης καὶ ἀπομάκρυνσης, φιλικῆς ἀντιμετώπισης καὶ στυγνῶν ἐκβιασμῶν. Οἱ τουρκικὲς ἀπαιτήσεις γιὰ εἰσφορὰ σὲ χρηματικὰ ποσὰ καὶ πλοῖα, ποῦ εἶναι γνωστὲς ἀπὸ τὴς πηγές⁸⁶, συνοδεύονται ἀπὸ ὑπαινικτικὲς προτάσεις ποῦ δὲν ἐπιδέχονται ἄρνηση, νὰ ἀναλάβουν οἱ ἴδιοι τὴν ἀποτροπὴ ρωσικῆς ἐπίθεσης, με τὴν ἀποστολὴ πρεσβείας πρὸς τὸν Ἀλέξιο Ὁρλώφ, ὅπου θὰ χρησιμοποιοῦσαν ὄλη τους τὴν ἐπιρροή γιὰ νὰ τὸν ἀπομακρύνουν ἀπὸ τὴν Σμύρνη⁸⁷. Οἱ διαπραγματεύσεις γιὰ τὴν ἀποστολὴ τῆς πρεσβείας, ποῦ

84. Βλ. Argenti, *Chios*, σ. 369, 379. Σύμφωνα με ἄλλες πηγές, τὰ διατάγματα ἔχουν ἐκδοθεῖ μετὰ ἀπὸ γνωστοποίηση τῶν γεγονότων ἀπὸ τὴς τοπικὲς ἀρχὲς τῆς Σμύρνης (βλ. *Ἱστορία τοῦ παρόντος πολέμου*, σ. 22-23· *Storia de' fatti memorabili*, σ. 105 καὶ A.S.V., *Cinque Savii alla Mercanzia*, b. 749, φ. 377⁵⁻⁶).

85. Βλ. Παράρτημα, ἔγγραφο Γ'.

86. Βλ. Argenti, *Chios*, σ. 378.

87. Βλ. Παράρτημα, ἔγγραφο Α', Ε', ΣΤ', Ζ'. Πρέπει ὁμως νὰ σημειωθεῖ ὅτι πολλὲς πηγὲς ἀναφέρουν ὅτι ἡ πρωτοβουλία ἀνήκε στοὺς Εὐρωπαίους προξένους (βλ. Nanninga, *ὁ.π.*, σ. 144· *Ἱστορία τοῦ παρόντος πολέμου*, σ. 24). Τὴν ἄποψη αὐτὴ, ποῦ ἀναιροῦν τὰ βενετικὰ ἔγγραφα, ἀκολουθοῦν οἱ Ἀθανάσιος Κομνηνός-Υψηλάντης, *Τὰ μετὰ τὴν Ἀλωσιν (1453-1789)*, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1870, σ. 467, καὶ Π. Κοντογιάννης, *Οἱ Ἕλληνες*, σ. 340.

γνωρίζουν διάφορες έναλλαγές και επηρεάζονται από έκτακτα γεγονότα, βρίσκονται καταγραμμένες στα πρακτικά τριών διαδοχικών συνελεύσεων των Ευρωπαίων, από τις 11 ως τις 20 'Ιουλίου⁸⁸. Τά πρακτικά τών τριών αυτών συνελεύσεων, πού δημοσιεύονται στη συνέχεια, παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον, όχι μόνο επειδή αποκαλύπτουν άγνωστες ως σήμερα πτυχές τών γεγονότων, αλλά, κυρίως, γιατί, απαλλαγμένες από τó διπλωματικό τόνο με τόν όποιο συντάσσονται τά επίσημα έγγραφα, παρουσιάζουν ανάγλυφα τó κλίμα έντασης και λεπτών ίσορροπιών μέσα στο όποιο κινούνται οί Εύρωπαίοι.

Στήν πρώτη σύσκεψη, τής 11ης 'Ιουλίου, λαμβάνουν μέρος οί πρόξενοι τής Γαλλίας Charles de Peyssonnel⁸⁹, τής 'Αγγλίας Anthony Hayes⁹⁰, τής Νεάπολης Pietro Franceschi⁹¹, τής Βενετίας Luca Cortazzi⁹², οί ύποπρόξενοι τής Σουηδίας Giovanni Giusti⁹³ και τής Πρωσσίας Arnold Wis-singh⁹⁴, ό αντίπρόξενος τών Κάτω Χωρών Guglielmo (Willem) Enslië⁹⁵, ό

88. Βλ. Παράρτημα, Έγγραφα Ε', ΣΤ', Ζ'. Στήν έκδοση ακολουθείται όχι χρονολογική σειρά, αλλά ή θέση τών εγγράφων κατά τήν άρίθμηση τού βενετικού άρχείου.

89. Για τόν Peyssonnel βλ. παραπ., σ. 144 ύποσ. 34.

90. Πρόξενος τής 'Αγγλίας στήν Σμύρνη από τó 1762 ως τó 1794, «chargé d' affaires» στήν πρεσβεία τής Κωνσταντινούπολης από τόν Μάιο τού 1775 ως τόν 'Οκτώβριο τού 1776 (βλ. Α. Wood, *Levant Company*, σ. 169, 252, 255). Κατά τó ταξίδι τού Chandler τού 1764, τόν ύποδέχεται φιλόφρονα στήν Σμύρνη (βλ. R. Chandler, *Travels*, σ. 57).

91. 'Αγνωστος από άλλου. 'Η Νεάπολη άνηκε στις δυνάμεις πού είχαν πρόξενο, χωρίς συμμετοχή στις έμπορικές δραστηριότητες και ύπηκόους (βλ. Choiseul-Gouffier, *Voyage*, σ. 203).

92. 'Απόγονος τής μεγάλης κρητικής οικογένειας τών Χορτάτσηδων, πρόξενος τής Βενετίας στήν Σμύρνη από τó 1753 ως τó 1793. Βιογραφικό του βλ. στήν έργασία τού Μ. 'Ι. Μανούσακα, «Τά έγγραφα τών Χορτάτσηδων», σ. 78-79.

93. 'Αγνωστος από άλλου. Παρά τó μικρό έμπορικό ενδιαφέρον της για τήν περιοχή, ή Σουηδία αναφέρεται νά διατηρεί πρόξενο στήν Σμύρνη από τó 1750, τόν Hocheperied (βλ. Π. Κοντογιάννης, *Οί προστατεόμενοι*, σ. 152, και παρακ., ύποσ. 108). Δέν είναι γνωστό άν ή μνεία τού 1750 αναφέρεται στον πρόξενο τών Κάτω Χωρών τού 1770 ή στον πατέρα του.

94. 'Επιστολή τού «'Αρνόλδου Βιελίγκου» προς τόν 'Ορλώφ δημοσιεύει ό Κ. Παλαιολόγος, «'Ημερολόγιον αυτόγραφον», σ. 241-242. 'Η Πρωσσία ίδρύει προξενεία στήν όθωμανική Αύτοκρατορία μετά από συμφωνία, μόλις στα 1761, παρά τó μικρό έμπορικό ενδιαφέρον της για τήν περιοχή (βλ. Π. Κοντογιάννης, *Οί προστατεόμενοι*, σ. 50-51). Στα 1767 «'Επίτροπος τού Γερμανικού Βασιλείου» αναφέρεται ό Hocheperied (βλ. Μ. 'Ι. Μανούσακας, «Τά έγγραφα τών Χορτάτσηδων», σ. 55).

πρώτος αντιπρόσωπος του γαλλικού έθνους Maren⁹⁶, ό Γάλλος Spravet⁹⁷, οί "Άγγλοι Unfres⁹⁸ και Lecil⁹⁹, ό Βενετός Stefano Albertini¹⁰⁰ και ό 'Όλλανδός Enslie¹⁰¹.

Σύμφωνα με τό πρακτικό, οί Εύρωπαίοι πρόξενοι και λίγοι όμοεθνείς τους κατορθώνουν νά συγκεντρωθούν με πολλές προφυλάξεις στην κατοικία του Γάλλου Maren για νά συζητήσουν τόσο τη γενικότερη κατάσταση, όσο και την πρόταση των τουρκικών άρχών. 'Η γενική παραδοχή ότι, και μετά τό τέλος των πρώτων ταραχών, ή ζωή και ή περιουσία των 700-800 μελών της εύρωπαϊκής κοινότητας εξακολουθούν νά βρίσκονται σε τεράστιο κίνδυνο, και ή εμφάνιση του ρωσικού στόλου θά σήμαινε τη βέβαιη σφαγή τους, την όποία οί άρχές δε θά μπορούσαν νά άποτρέψουν, και την όλοκληρωτική καταστροφή του εύρωπαϊκού έμπορίου στην 'Ανατολή, όδηγει στην όμόφωνη άποδοχή της τουρκικής πρότασης. 'Η πρεσβεία, σύμφωνα με την άπόφαση, θά άποτελείται άπό έναν έμπορο και ένα δραγομάνο άπό κάθε έθνος¹⁰², θά εκτελεσθεί με κοινά έξοδα της εύρωπαϊκής κοινότητας και θά επιδιώξει, άν όχι νά άποτρέψει τον 'Όρλωφ άπό σχεδιαζόμενη επίθεση κατά της Σμύρνης, τουλάχιστον νά πληροφορηθεί τις προθέσεις του, ώστε νά λάβουν οί Εύρωπαίοι κάποια μέτρα άσφαλείας¹⁰³.

Παρά τη σύμφωνη γνώμη και των δύο πλευρών –Εύρωπαϊών και τουρκικής διοίκησης– ή πραγματοποίηση της άποστολής μέσα στις δύο επόμενες ήμέρες συναντά άπρόβλεπτα έμπόδια· διαβιβάζοντας οί Εύρωπαίοι πρός τις τουρκικές άρχές την άποδοχή της πρότασης, ζητούν και γραπτές

95. Βλ. Β. J. Slot, «Commercial activities of Korais in Amsterdam», *'Ο 'Ερανιστής*, 16 (1980), σ. 58.

96. Στά 1743 αναφέρεται γραμματέας του γαλλικού προξενείου της Σμύρνης ό Joseph Maurin, πιθανόν άπό την ίδια οικογένεια (βλ. Μ. I. Μανούσακας, «Τά έγγραφα των Χορτάτηδων», σ. 50). 'Ο «Biaggio» (Basil;) Maren μετέχει στην πρεσβεία πρός τον 'Όρλωφ (βλ. παρακ., σ. 160).

97. 'Άγνωστος άπό άλλοϋ.

98. 'Ο Valentine Unfres, ταμίας του άγγλικού προξενείου, μετέχει στην πρεσβεία πρός τον 'Όρλωφ (βλ. παρακ., σ. 160). Σε ήμερολόγιό του βασίζει πολλές πληροφορίες ή *Ιστορία του παρόντος πολέμου*, σ. 23.

99. 'Άγνωστος άπό άλλοϋ.

100. 'Άγνωστος άπό άλλοϋ.

101. Προφανώς συγγενής του ύποπροξένου των Κάτω Χωρών, ίσως ό ταμίας του προξενείου, πού μετέχει στην πρεσβεία (βλ. παρακ., σ. 160).

102. 'Η άναλογία δέν τηρείται άκριβώς στην τελική σύνθεση της πρεσβείας (βλ. παρακ., σ. 160).

103. Βλ. Παράρτημα, Έγγραφο Ζ'.

έγγυήσεις για την κάλυψή τους από έκτακτα γεγονότα. Ταυτόχρονα, ο άρχηγος των Γενιτσάρων, πού, λόγω της επιτυχίας του να επιβάλει την τάξη κατά τα γεγονότα της 8ης Ιουλίου, έχει περιβληθεί με ιδιαίτερη αίγλη, αντιτίθεται στην ιδέα της αποστολής, θεωρώντας ταπεινωτικές για το κύρος της Όθωμανικής Αυτοκρατορίας την προσφυγή στους ξένους και τις ικεσίες προς τον Όρλώφ, πού, αν και τις διατυπώνουν οι Εύρωπαίοι, στην πραγματικότητα προέρχονται από την τουρκική πλευρά¹⁰⁴. Οι αντιθέσεις ανάμεσα στα διάφορα επίπεδα εξουσίας, ιδιαίτερα ανάμεσα στους πολιτικούς και τους στρατιωτικούς, πού έπισημάνθηκαν παραπάνω, είναι έκδηλες. Την ίδια ημέρα, ο μουλάς συγκαλεί γενική συνέλευση «άλων των τάξεων» και επιτυγχάνει τη συναίνεσή τους στην αποστολή, με την απάλειψη όρων, ταπεινωτικών κατά την κρίση των Μουσουλμάνων στη συνέχεια διατάζει τους Εύρωπαίους να εκτελέσουν την αποστολή χωρίς έγγυήσεις από την τουρκική πλευρά και τους αποστέλλει ο ίδιος τα διαβατήρια και σχετικές επιστολές, ώστε να μη δημιουργηθεί νέα καθυστέρηση¹⁰⁵.

Παράλληλα με τις εξελίξεις από την τουρκική πλευρά, σημαντικές παρασκηνιακές διεργασίες φωτίζουν το κλίμα ανταγωνισμού και καχυποψίας πού επικρατεί ανάμεσα στις προξενικές αντιπροσωπείες των εύρωπαϊκών δυνάμεων. Ιδιαίτερα άποκαλυπτική είναι ή επιστολή του Peyssonnel προς τον Saint Priest, της 1ης Αύγουστου 1770. Σύμφωνα με τον Γάλλο πρόξενο, ενώ στην Σμύρνη σχεδιάζεται ή άποστολή πρεσβείας προς ενημέρωση του Όρλώφ, εκείνος έχει ήδη πληροφορηθεί τα γεγονότα, και μάλιστα διογκωμένα. Έλληνες κάτοικοι της πόλης, πού κατόρθωσαν να διαφύγουν τή σφαγή της 8ης Ιουλίου και να διασωθούν από άλιευτικά πλοία, προσφεύγουν προς τον Όρλώφ και καταγγέλλουν ότι οι Τούρκοι έχουν κατακρεουργήσει όλους τους χριστιανούς, Έλληνες και Εύρωπαίους, συμπεριλαμβανομένων των προξένων των εύρωπαϊκών κρατών. Υπό την επήρεια των πρώτων έντυπώσεων ο Όρλώφ αποφασίζει να επιτεθεί άμέσως κατά της Σμύρνης, στη συνέχεια όμως, μετά από ώριμότερη σκέψη, προτιμά να ζητήσει έγκυρότερες πληροφορίες, και μάλιστα από τον πρόξενο της φίλης Αγγλίας.

Τό πρωί της Παρασκευής 13 Ιουλίου 1770 ο Peyssonnel πληροφορείται την άφιξη μυστικών άπεσταλμένων του Όρλώφ, οι όποιοι μεταφέρουν έμπιστευτική επιστολή του προς τον Άγγλο πρόξενο Hayes, και, με την πρόφαση να τον ενημερώσει έγκαιρα και να τον προφυλάξει από τον αίφ-

104. Βλ. Παράρτημα, Έγγραφο Ε', και *Ιστορία του παρόντος πολέμου*, σ. 24-25.

105. Βλ. Παράρτημα, Έγγραφο Ε'.

νιδιασμό, αποστέλλει στην προξενική κατοικία Γάλλο δραγομάνο, με σκοπό να πληροφορηθεί το περιεχόμενο της επιστολής. Οί αρχικές έκδηλώσεις εὐγνωμοσύνης τοῦ Ἑγγλοῦ προξένου γιὰ τὴν πληροφορία μεταβάλλονται σύντομα σὲ καχυποψία καὶ σὲ ἄρνηση, ὄχι μόνο νὰ συνεργασθεῖ μὲ τοὺς Γάλλους, ἀλλὰ καὶ νὰ παραλάβει τὴν ἐπιστολή, τὴν ὁποία, ὑπὸ τὸ κράτος τῶν γεγονότων τῆς 8ης Ἰουλίου, θεωρεῖ φανταστικό κατασκευάσμα, πού στοχεύει στὸ νὰ ἐξαπατήσει τὸν ἴδιο καὶ νὰ ἐκθέσει τὴν Κυβέρνησή του.

Μπροστὰ στὴν ἀπρόβλεπτη αὐτὴ ἐξέλιξη, ὁ Peyssonnell κατορθώνει, μὲ τέχνασμα πού δὲν ἀποκαλύπτει, νὰ ἀποκτήσει τὴν ἐπιστολή, τὴν ὁποία, ἀφοῦ ἀποτυγχάνει νὰ ἀποσφραγίσει «διὰ τῶν συνήθων μέσων... ἵνα μὴ γίνῃ ἀντιληπτὴ ἢ παραβίασὶς τῆς», προσκομίζει ὁ ἴδιος στὴν κατοικία τοῦ Hayes, μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι, ἐπιτέλους, θὰ πληροφορηθεῖ τὸ περιεχόμενό της. Ἡ ἐπίμονη ἄρνηση τοῦ Ἑγγλοῦ, τὶς διπλωματικὲς ἱκανότητες τοῦ ὁποίου δὲ φαίνεται νὰ ἐκτιμᾷ ἰδιαίτερα ὁ Peyssonnell, νὰ ἀποδεχθεῖ τὸ ἔγγραφο, τὸν ὑποχρεώνει νὰ διακινδυνεύσει παράτολμη ἐνέργεια· διστάζοντας, «λόγω τῆς οὐδετερότητας», νὰ καταστρέψει τὴν ἐπιστολή μὲ τὸ νὰ τὴν παραβιάσει, καὶ ὑποπευόμενος ὅτι ὁ Ὁρλώφ ζητεῖ ἀπὸ τοὺς Ἑγγλους πληροφορίες γιὰ τὰ γεγονότα τῆς Σμύρνης, ἀποφασίζει νὰ ἀπαντήσει ὁ ἴδιος στὸν Ρῶσο ἀρχηγό τοῦ στόλου, χωρὶς νὰ ἔχει διαβάσει τὸ κείμενό του, καὶ συντάσσει σημεῖωμα στὰ ἰταλικά, «μὲ τρόπο πού νὰ φαίνεται ὅτι συντάχθηκε γιὰ λογαριασμό τῶν Ἑγγλων». Στὸ σημεῖωμα ἀναπτύσσει τοὺς λόγους γιὰ τοὺς ὁποίους δὲν ἔγινε δεκτὴ ἡ ἐπιστολή ἀπὸ τὸν Ἑγγλο πρόξενο, δίνει λεπτομερειακὴ εἰκόνα τῶν γεγονότων τῆς 8ης Ἰουλίου, παρουσιάζει τοὺς κινδύνους πού διατρέχουν οἱ Εὐρωπαῖοι σὲ περίπτωση ἐπίθεσης τοῦ ρωσικοῦ στόλου κατὰ τῆς Σμύρνης καὶ παρακαλεῖ τὸν Ὁρλώφ, τουλάχιστον, νὰ γνωστοποιήσει στοὺς Εὐρωπαίους τὶς προθέσεις του, ἀφοῦ πείθει τοὺς ἀπεσταλμένους του νὰ μὴν ἐπιδιώξουν ἄλλη συνάντηση μὲ τὸν Hayes, γιὰ τὴν κινδυνεύουν νὰ συλληφθοῦν ἀπὸ τοὺς Τούρκους¹⁰⁶.

Οἱ παράτολμες καὶ ἀστραπιαῖες ἐνέργειες τοῦ Peyssonnell παρουσιάζουν ἀνάγλυφα τὸ κλίμα λεπτῶν ἰσορροπιῶν, μέσα στὸ ὁποῖο κινοῦνται οἱ Εὐρωπαῖοι τῆς Σμύρνης· ἀπειλὲς ἀπὸ τὴν τουρκικὴ καὶ ρωσικὴ πλευρά, ὑποχρεωτικὴ συνεργασία μὲ τοὺς ἐκπροσώπους τῶν ὑπόλοιπων εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων, ἀλλὰ καὶ βαθιὰ δυσπιστία καὶ καχυποψία ἀνάμεσά τους, καθὼς ὁ καθένας, καὶ στίς κρισιμότερες περιστάσεις, δὲν παύει, παρασκηνακὰ, νὰ κινεῖται γιὰ λογαριασμό τῆς δυνάμει πού ἐκπροσωπεῖ¹⁰⁷.

106. Βλ. Ἡ. Γεωργίου, *Ἡ γαλλικὴ πολιτικὴ*, σ. 102-104.

107. Γιὰ τὶς παρασκηνακὲς ἐνέργειες τῶν διπλωματικῶν καὶ προξενικῶν ἀντι-

Είναι χαρακτηριστικό ότι την ίδια ημέρα, τής 13ης Ιουλίου, ενώ οι αντιπρόσωποι του Όρλωφ βρίσκονται στην πόλη και ο Peyssonnel προσπαθεί να επινοήσει τρόπους για την αποτελεσματική αντιμετώπιση της κατάστασης, συγκαλείται νέα σύσκεψη των Ευρωπαίων, στην κατοικία του προξένου των Κάτω Χωρών, κόμη De Hocheperied¹⁰⁸, στην οποία δε μνημονεύονται καν τα γεγονότα του πρωινού ούτε από την αγγλική ούτε από τη γαλλική πλευρά. Στη σύσκεψη, στην οποία λαμβάνουν μέρος, εκτός από τους προξένους, οι δραγομάνοι τής Γαλλίας Fonton¹⁰⁹, τής Άγγλίας Calos Abro¹¹⁰, τής Νεάπολης Janachi Abaroglu¹¹¹, τής Βενετίας Paras d' Amurat¹¹², των Κάτω Χωρών Diodato Abro¹¹³, τής Σου-

προσωπειών των ευρωπαϊκών χωρών, ιδιαίτερα τις αντιθέσεις Άγγλων-Γάλλων, και την προσπάθεια υπονόμευσης των μὲν ἀπὸ τοὺς δέ, βλ. καὶ Ἡ. Γεωργίου, *Ἡ γαλλικὴ πολιτικὴ*, σ. 87, 126.

108. Ὁ κόμης Daniel de Hocheperied εἶναι μέλος ὀλλανδικῆς οἰκογένειας ποὺ ζεῖ στὴν Σμύρνη ἀπὸ τὸν 17ο αἰώνα. Πρόξενοι ἔχουν διατελέσει ὁ παππὸς καὶ ὁ πατέρας του καὶ ὁ ἴδιος διατηρεῖ τὸ ἀξίωμα τοῦ προξένου ἐπὶ εἰκοσαετία. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴς Κάτω Χώρες, ὁ Hocheperied ἐκπροσωποῦσε τὰ συμφέροντα τῆς Αὐστρίας, τῆς Δανίας καὶ τῆς Σουηδίας, ποὺ δὲν εἶχαν δικούς τους προξένους στὴν Σμύρνη, ἐνῶ στὰ 1767 ἀναφέρεται καὶ ὡς «Ἐπίτροπος τοῦ Γερμανικοῦ Βασιλείου» (βλ. Β. J. Slot, «Ἡ φυγάδευσις τοῦ Ἰωάννου Παλατινοῦ ἐκ Σμύρνης», *Μνημοσύνη*, 9 [1982-1984], σ. 120, καὶ παραπ., ὑποσ. 93-94). Πολλὰ στοιχεῖα γιὰ τὴ δράση του καὶ τὴ σχέση του μὲ τοὺς Ἕλληνας βλ. στὸ ἄρθρο τοῦ Β. J. Slot, *ὁ.π.*, σ. 119-128.

109. Ὁ Fonton ἀναφέρεται ὡς «πρῶτος δραγομάνος» τοῦ γαλλικοῦ προξενείου (βλ. Παράρτημα, ἔγγραφο ΣΤ'). Οἱ δραγομάνοι τοῦ γαλλικοῦ προξενείου στὰ μέσα τοῦ 18ου αἰώνα ἀνέρχονταν σὲ ἑννέα καὶ ὁ πρῶτος ἦταν πάντα Γάλλος, ἐνῶ οἱ ὑπόλοιποι μπορεῖ νὰ ἦταν καὶ «μπερατλήδες» (βλ. Π. Κοντογιάννης, *Οἱ προστατευόμενοι*, σ. 11, 43). Ὁ Fonton μετέχει στὴν πρεσβεία πρὸς τὸν Όρλωφ, καὶ στὴν ἐπιστροφή του ὑποβάλλει ἐνδιαφέρουσα ἀναφορὰ πρὸς τὸν Saint Priest (βλ. Ἡ. Γεωργίου, *Ἡ γαλλικὴ πολιτικὴ*, σ. 111-112). Στὰ 1771 ἀντικαθίσταται (βλ. Ἡ. Γεωργίου, *ὁ.π.*, σ. 133). Στὰ 1790 ἀναφέρεται ἕνας Fonton, «καντζιλιέρης» τῆς γαλλικῆς πρεσβείας στὴν Κωνσταντινούπολη (βλ. Π. Κοντογιάννης, *Οἱ προστατευόμενοι*, σ. 229), ἀλλὰ ἡ σχέση ἀνάμεσα στὰ δύο πρόσωπα δὲν εἶναι γνωστὴ.

110. Ἄγνωστος ἀπὸ ἄλλοῦ. Ἡ ἄρμενικὴ οἰκογένεια τῶν Abro συμπεριλαμβάνει στὰ 1770 τρία μέλη, δραγομάνους εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων, τὸν Calos, τῆς Ἄγγλίας, τὸν Diodato, τῆς Σουηδίας, καὶ τὸν Apollo, τῆς Πρωσσίας. Στὰ 1779 πρῶτος δραγομάνος τοῦ ὀλλανδικοῦ προξενείου ἀναφέρεται ὁ Jacob Abro (βλ. Β. J. Slot, «Ἡ φυγάδευσις», σ. 122-123).

111. Ἄγνωστος ἀπὸ ἄλλοῦ, πιθανὸν μέλος τῆς μεγάλης οἰκογένειας τῶν Abaroglu (βλ. E. Frangakis, «The "Raya" Communities», σ. 31).

112. Ἄγνωστος ἀπὸ ἄλλοῦ.

113. Βλ. παραπ., ὑποσ. 110.

ηδίας Murazà¹¹⁴, τής Πρωσσίας Apollo Abro¹¹⁵ και οί γραμματεῖς τής Γαλλίας Arasi¹¹⁶, τής Πρωσσίας Emmanuel Michiel¹¹⁷, τής Νεάπολης Marion¹¹⁸, τής Βενετίας Mudiano¹¹⁹, τῶν Κάτω Χωρῶν Johann Mann¹²⁰ και ὁ ὑπόγραμματέας τής Σουηδίας Murazà¹²¹, οἱ Εὐρωπαῖοι περιορίζονται σὲ ἀναδρομὴ τῶν ἐξελίξεων τῶν δύο τελευταίων ἡμερῶν ἀπὸ τὴν τουρκικὴ καὶ μόνο πλευρὰ καὶ συζητοῦν τὴ νέα ἀπειλητικὴ κατάστασι πού διαμορφώνεται σὲ βάρος τους· ἀναγνωρίζοντας ὅτι, κατὰ τὴν κρίσιμη αὐτὴ στιγμὴ, δὲν μποροῦν νὰ ὑπαγορεύσουν στοὺς Τούρκους ὄρους, ἀποδέχονται τὴν τουρκικὴ ἐντολὴ γιὰ τὴν ἀποστολὴ τῆς πρεσβείας, καὶ χωρὶς ἐγγυήσεις, ὥστε νὰ ἐξασφαλισθεῖ τὸ ἄμεσο μέλλον τους. Ἡ νέα ἀπόφασι γίνεται ἐπίσης ὁμόφωνα δεκτὴ καὶ προσυπογράφεται ἀπὸ ὄλους τοὺς παρόντες¹²².

Λίγο ἀργότερα, στίς 17 Ἰουλίου, ὁ Ἄγγλος πρόξενος θὰ μετανοήσει γιὰ τὴ στάσι του καὶ θὰ ἐπιδιώξει νὰ ἀποκτήσει τὴν ἐπιστολὴ τοῦ Ὀρλώφ, ἀλλὰ πλέον εἶναι ἀργά. Οἱ ἀπεσταλμένοι του ἔχουν ἀναχωρήσει ἀπὸ τὴν προηγούμενη καὶ τὸ ἐπόμενο πρωινὸ παραδίδουν στὸν Ρῶσο ναύαρχο τὸ ἀνώνυμο σημεῖωμα¹²³. Ἐπηρεασμένος, προφανῶς, ἀπὸ τὸ περιεχόμενό του, ὁ Ὀρλώφ εἰδοποιεῖ μὲ ἀπεσταλμένους τοὺς Εὐρωπαίους ὅτι δὲν ἀπαντᾷ στὸ σημεῖωμα, ἀλλὰ ἀποστέλλει πρὸς τὶς τουρκικὲς ἀρχὲς ἐπίσημη ἀντιπροσωπεῖα ἀπὸ Τούρκους αἰχμαλώτους, οἱ ὅποιοι καὶ μεταφέρουν τὸ μήνυμά του· ἂν δὲ σεβασθοῦν τοὺς χριστιανικοὺς πληθυσμοὺς καὶ συνεχίσουν τὶς ἐναντίον τους ἐπιθέσεις, ὁ ἴδιος θὰ στραφεῖ ἀμείλικτα τόσο κατὰ τῶν πολυάριθμων αἰχμαλώτων του, ὅσο καὶ κατὰ τῆς Σμύρνης· διαφοροτικὰ, ὡς δεῖγμα ἐκτίμησις πρὸς τὴν στάσι τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν, θὰ ἀπελευθερώσει καὶ ἄλλους αἰχμαλώτους. Ἀρχηγός τῆς ἀποστολῆς, πού ἀποτελεῖται ἀπὸ σαράντα ἄτομα, ὀρίζεται ὁ Σεῖδ Γανάν, παλαιὸς Ἄγας τῶν Γενιτσάρων ἀπὸ τὴν Κρήτη, μὲ τὸν ὄρο νὰ ἐπιστρέψει πίσω,

114. Ἄγνωστος ἀπὸ ἄλλοῦ.

115. Βλ. παραπ., ὑποσ. 110.

116. Ἄγνωστος ἀπὸ ἄλλοῦ.

117. Ἄγνωστος ἀπὸ ἄλλοῦ.

118. Μέλος τῆς πρεσβείας πρὸς τὸν Ὀρλώφ (βλ. παρακ., σ. 160).

119. Στὰ 1775 ἀναφέρεται ὡς «vice console» καὶ στὰ 1793-94 ὡς «proconsole» τῆς Βενετίας (βλ. Μ. Ἰ. Μανούσακας, «Τὰ ἔγγραφα τῶν Χορτάτηδων», σ. 23).

120. Βλ. Β. J. Slot, «Korais», σ. 125.

121. Ἄγνωστος ἀπὸ ἄλλοῦ, προφανῶς συγγενῆς τοῦ δραγομένου τῆς Σουηδίας.

122. Βλ. Παράρτημα, ἔγγραφο Ε'.

123. Β. Ἡ. Γεωργίου, Ἡ γαλλικὴ πολιτικὴ, σ. 104.

μόλις ολοκληρώσει την αποστολή του, προσκομίζοντας και έγγραφο έκθεση των συμβάντων από την πλευρά των Ευρωπαίων¹²⁴.

Η αντιπροσωπεία των αιχμαλώτων φθάνει στη Σμύρνη το πρωί της 20ης Ιουλίου και γίνεται άμέσως δεκτή από τις τουρκικές αρχές¹²⁵. Οορβημένη ή τοπική διοίκηση από τις απειλές του Όρλώφ επανέρχεται στη σκέψη της πρεσβείας, πού, παρά τον επείγοντα χαρακτήρα της, δεν έχει πραγματοποιηθεί, λόγω νέων αντιρρήσεων που προβάλλουν οι Γενίτσαροι¹²⁶, και ζητεί από τους Ευρωπαίους να εκθέσουν όλα τα πρόσθετα στοιχεία που απαιτεί ο αρχηγός του ρωσικού στόλου, με έμφαση στη δική της προσπάθεια να καταστείλει τις ταραχές και να προστατεύσει τους Χριστιανούς από τη μανία του όχλου. Οι έγγυήσεις προς τους Ευρωπαίους, πάντως, παραμένουν σε θεωρητικό επίπεδο και στη διατύπωση φραστικών διαβεβαιώσεων ότι με τις νέες συνθήκες περιμένει την ύπηρεσία αυτή με τη μεγαλύτερη εμπιστοσύνη και από τη στιγμή της επανάστασης μοναδικό στόχο έχει τη διασφάλιση της ζωής και της περιουσίας τους¹²⁷.

Το ίδιο βράδυ, της 20ης Ιουλίου, οι πρόξενοι των ευρωπαϊκών δυνάμεων έχουν την τελική συνάντηση πριν από την αποστολή της πρεσβείας, στην κατοικία του Maren, παρουσία και του πρώτου και δεύτερου αντιπροσώπου της Γαλλίας Maren και Sabò, και των αντιπροσώπων της Αγγλίας και των Κάτω Χωρών Richard Ley και Enslie¹²⁸. Λαμβάνοντας υπόψη τις νέες συνθήκες που δημιούργησε η άφιξη των αιχμαλώτων, τις λεπτομέρειες της αποστολής των οποίων έχουν περιγράψει οι δραγομάνοι της Γαλλίας, Αγγλίας και Κάτω Χωρών Fonton, και Calos και Diodato Abro, και τις εντολές των τουρκικών αρχών και κρίνοντας ότι, όχι μόνο δεν υπάρχουν περιθώρια άρνησης, αλλά η αποστολή έξυπηρετεί και τα δικά τους συμφέροντα, αποδέχονται ομόφωνα, για μιá ακόμη φορά, την ανάληψη της αποστολής και ορίζουν ως μέλη της πρεσβείας τον πρώτο αντιπρόσωπο της Γαλλίας Maren, τους ταμίες των προξενείων της Αγγλίας και των Κάτω Χωρών Unfres και Enslie, τους γραμματείς των προ-

124. Βλ. Παράρτημα, Έγγραφο Α', Β'. 'Η. Γεωργίου, *Η γαλλική πολιτική*, σ. 104· *Ιστορία του παρόντος πολέμου*, σ. 25-26.

125. Βλ. Παράρτημα, Έγγραφο ΣΤ'.

126. Σύμφωνα με επιστολή του Hayes της 16ης Ιουλίου, οι αρχές υποχωρούν στην απαίτηση των Γενιτσαρών, αφού απευθύνουν ευχαριστίες προς τους Ευρωπαίους (βλ. Argenti, *Chios*, σ. 378).

127. Βλ. Παράρτημα, Έγγραφο ΣΤ'.

128. Για τον Maren και τον Enslie βλ. παραπ., ύπoc. 95, 96, 101. Ο Sabò και ο Ley μου είναι άγνωστοι.

ξενοιών τῆς Νεάπολης Francesco Marion καὶ τῆς Βενετίας Carlo Mudi-
ano καὶ τὸν πρῶτο δραγομάνο τοῦ γαλλικοῦ προξενείου Charles Fonton.
μὲ κοινὰ ἔξοδα τῆς εὐρωπαϊκῆς κοινότητος¹²⁹. Τὴν ἐπόμενη ἢ τὴν ἴδια
νύχτα, πιθανὸν κατὰ τὴ συγκέντρωση στὴν κατοικία τοῦ Magen, συντάσ-
σεται ἡ ἐπιστολὴ τῶν Εὐρωπαίων προξένων πρὸς τὸν Ἄλέξιο Ὁρλώφ¹³⁰.

Τὸ κείμενο, πέρα ἀπὸ τὶς κολακευτικὲς καὶ φιλόφρονες ἐκφράσεις πρὸς
τὸν Ὁρλώφ γιὰ τὴ «φιλόφρων καὶ μεγαλόψυχη στάση του», στρέφεται
γύρω ἀπὸ δύο ἄξονες: τὴν ἀνθρώπινη πλευρά, μὲ τὴν ἐκθεση τῶν δεινῶν
ποῦ ὑπέστησαν οἱ χριστιανικοὶ πληθυσμοὶ καὶ τῶν ἀπειλούμενων νέων
ἐπιθέσεων, ἀπὸ τὶς ὁποῖες οἱ Εὐρωπαῖοι δὲν ἔχουν ἐλπίδα νὰ ἐξαιρεθοῦν·
καὶ τὴν οἰκονομική, μὲ τὴν πλήρη διακοπὴ τῶν ἐμπορικῶν δραστηριοτή-
των, μέσα στὸ κλίμα τῆς ἀναρχίας καὶ τῆς ἀβεβαιότητος ποῦ ἐπικρατεῖ
στὴν πόλη, καὶ μὲ ὅλες τὶς συνέπειες γιὰ τὰ εὐρωπαϊκὰ κράτη. «Τὸ μεγα-
λύτερο μέρος τῶν χιλίων Εὐρωπαίων ἔχει βρεῖ καταφύγιο στὰ πλοῖα, οἱ
ὑπόλοιποι παραμένουν κλεισμένοι στὰ σπίτια τους, τὸ ἐμπόριο ἔχει νε-
κρωθεῖ, τὰ μαγαζιά καὶ οἱ ἀγορὲς ἔκλεισαν καὶ ἡ πόλη δίνει τὴν πλέον
ζωντανὴ εἰκόνα τῆς ἐρήμωσης» γράφουν οἱ Εὐρωπαῖοι πρόξενοι, συμπυ-
κνώνοντας σὲ λίγες γραμμὲς τὴ δραματικὴ θέση τους καὶ τὴ γενικότερη
κατάσταση.

Ἐπεκτερίζοντας σὲ θερμότητα τὶς τουρκικὲς ὁδηγίες, οἱ Εὐρωπαῖοι δὲ
φειδονται ἐπαίνων γιὰ τὴ συνετὴ στάση τῶν Τούρκων διοικητῶν, οἱ ὁποῖ-
οι, «ὄχι μόνον δὲν εἶχαν συμμετοχὴ στὶς ἀσχημίες τοῦ ὄχλου, ἀλλὰ δια-
κινδύνευσαν τὴ ζωὴ τους, στὴν προσπάθεια νὰ ἐπιβάλουν τὴν τάξη», καί,

129. Βλ. Παράρτημα, ἔγγραφο ΣΤ'.

130. Βλ. Παράρτημα, ἔγγραφο Α'. Ἡ ἐπιστολὴ τῶν Εὐρωπαίων προξένων ἔχει
δημοσιευθεῖ σὲ πολλὰς γλώσσας (βλ. *Geschichte des gegenwärtigen Kriegs*, σ.
46-49· K. Παλαιολόγος, «Ἡμερολόγιον αὐτόγραφον», σ. 240-241). Κατὰ τὴν A.
Camariano-Cioran, «La guerre russo-turque», σ. 540, ἡ ἐπιστολὴ δημοσιεύεται
στὰ ρουμανικά στὸ «Istoria evenimentelor din Orientu, cu referinta la principa-
tele Moldova și Valahia, din anii 1769-1774. Scrisa de bir vel Stol. Dumitrache și
editata, dupa copia lui Nicolai Piteșteanulu din auli 1782 de V. A. Urechia»,
Analele Academiei Romane, 2 seria, X (1889), σ. 386. Στὴν πραγματικότητα,
ὁμως, στὸ παραπάνω ἔργο δὲ δημοσιεύεται ἡ ἐπιστολὴ τῶν Εὐρωπαίων προξένων,
ἀλλὰ ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Ὁλλανδοῦ πρεσβευτῆ (βλ. παρακ., ὑποσ. 132). Ἐκτὸς ἀπὸ
τὸ ἀντίγραφο τῆς σειρᾶς Cinque Savii alla Mercanzia, ποῦ δημοσιεύεται στὴ συν-
ἔχεια, κατὰ πληροφορία τοῦ C. Manfroni, «Documenti veneziani», σ. 1170, ὑποσ.
1, ἄλλο ἀντίγραφο τῆς ἐπιστολῆς βρίσκεται συνημμένο σὲ ἔγγραφο τοῦ βαίου
τῆς 3ης Αὐγούστου 1770. Μνεῖες, τόσο τῆς ἐπιστολῆς, ὅσο καὶ τῆς πρεσβείας,
ὑπάρχουν στὰ περισσότερα ἔργα ποῦ ἀσχολοῦνται μὲ τὸ ρωσοτουρκικὸ πόλεμο
καὶ εἰδικότερα μὲ τὰ Ὁρλωφικά.

ἂν καὶ παραδέχονται ὅτι ἡ ἀποστολὴ τους ὑποκινήθηκε ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ἰδιαίτερα μετὰ τὴν ἀναφορὰ τοῦ Σεῖδ Γανάν, ἐμμένουν στὸ κεντρικὸ σημεῖο τοῦ προβλήματος, ποὺ ἀφορᾷ πλεόν, ὄχι μόνο στὴν Ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία, ἀλλὰ κυρίως στὶς εὐρωπαϊκὲς δυνάμεις, τοῦ προβλήματος δηλαδὴ τῆς ἀπρόσκοπτης διεξαγωγῆς τῶν ἐμπορικῶν δραστηριοτήτων τῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν μὲ τὴν Ἀνατολή, ποὺ ἐξαρτᾶται, σὲ μεγάλο βαθμὸ, ἀπὸ τὴ δυνατότητα ἄσκησης ἐμπορίας στὸ λιμάνι τῆς Σμύρνης. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ διατυπούμενη ἄποψη τῶν Εὐρωπαίων ὅτι τὸ λιμάνι τῆς Σμύρνης «πρέπει νὰ θεωρεῖται περισσότερο ὡς ἀποικία διαφόρων ἔθνων, παρά ὡς ἐχθρικός τόπος». Παρά τὸ στοιχεῖο ὑπερβολῆς καὶ τοὺς συγκεκριμένους, διαφανεῖς στόχους ποὺ ἐξυπηρετεῖ, ἡ θέση τῶν Εὐρωπαίων εἶναι ἀξιοπρόσεκτη καὶ δὲν ἀπέχει κατὰ πολὺ ἀπὸ τὴ γενικότερη ἄποψη ποῦ, καὶ σὲ περιόδους ὁμαλότητας, ἔχουν οἱ Εὐρωπαῖοι κατὰ τὸ 18ο αἰῶνα γιὰ χώρους τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, ὅπου βρίσκονται ἐγκατεστημένοι ἐμπορικοὶ σταθμοὶ τους. Ἄλλωστε, παρά τὶς ἐκβιαστικὲς συνθήκες κάτω ἀπὸ τὶς ὁποῖες συντελεῖται, ἡ ἐνεργὸς συμμετοχὴ τους τόσο στὶς διακρατικὲς διαπραγματεύσεις, ὅσο καὶ στὶς ἐσωτερικὲς προσπάθειες ἀνασυγκρότησης, ἀποδεικνύει τὸ ρόλο τους. Σὲ μικρότερη κλίμακα, ἀνάλογα φαινόμενα παρατηροῦνται καὶ πρὸς τὴν ἄλλη πλευρὰ: μέσα ἀπὸ τὸ ταπεινόφρον καὶ ἱκετευτικὸ ὕφος, οἱ πρόξενοι ὑποδεικνύουν, ἔμμεσα, στὸν Ὀρλώφ, ὅτι ἡ παραγνώριση τῶν προβλημάτων τους ἀφορᾷ κυρίως στὶς χῶρες τους, ποῦ, μπροστὰ στὴν ἀπειλὴ ζωτικῶν συμφερόντων, ἐμπλέκονται στὶς πολεμικὲς ἐξελίξεις. Διατυπωμένες, βέβαια, στὴ διπλωματικὴ γλῶσσα, οἱ ὑποδείξεις αὐτὲς καλύπτονται πίσω ἀπὸ πλέγμα κολακευτικῶν ἐκφράσεων, μὲ κύριο στόχο τὴν ἀπόσπαση τῆς ὑπόσχεσης τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ ρωσικοῦ στόλου ὅτι δὲ θὰ ἐπιτεθεῖ κατὰ τῆς Σμύρνης καί, ὡς δεῖγμα καλῆς θέλησης, θὰ ἀπελευθερώσει καὶ ἄλλους αἰχμαλώτους, ἐνέργεια ποῦ, θεωρούμενη ὡς ἀπόρροια τῆς ἐπίδρασης τῶν Εὐρωπαίων, θὰ ἐνισχύσει τὴ θέση τους¹³¹.

Πέρα ἀπὸ τὴν κοινὴ ἐπιστολὴ, ἀτομικὲς ἐπιστολὲς μὲ ἀνάλογο περιεχόμενο ἀπευθύνουν πρὸς τὸν Ὀρλώφ καὶ τέσσερις ἀπὸ τοὺς προξένους τῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν.¹³²

131. Ἀνάλογη καὶ ἐπιτυχημένη ἀποστολὴ ἔχουν ἀναλάβει οἱ πρόξενοι τῆς Ἀγγλίας, Γαλλίας καὶ Κάτω Χωρῶν στὴν Σμύρνη πρὸς τοὺς Βενετοὺς κατὰ τὴ διάρκεια τῆς βενετικῆς κατάληψης τῆς Χίου, τὸ 1694· βλ. Demetrius Cantimir, *Histoire de l'empire othoman* (γαλλ. μετάφραση), τ. 4, Παρίσι 1743, σ. 169, καὶ Philip P. Argenti, *The Occupation of Chios by the Venetians (1694)*, Ὁξφόρδη 1935, σ. XLI-XLII.

132. Σὲ μετάφραση στὰ ἑλληνικὰ ἔχουν δημοσιευθεῖ οἱ ἐπιστολὲς τοῦ Arnold

Για την περάτωση της επικίνδυνης αποστολής ναυλώνεται με έξοδα της ευρωπαϊκής κοινότητας το πλοίο του Τούρκου Ali Halil Carabagli, με καπετάνιο τόν ίδιο και πλήρωμα έπτά Τούρκους και έξι Έλληνες. Σύμφωνα με το ναυλοσύμφωνο που συντάσσεται στις 21 'Ιουλίου, οί Ευρωπαίοι αναλαμβάνουν να αποζημιώσουν τόν ιδιοκτήτη για κάθε απρόβλεπτο γεγονός, πού θά μπορούσε να βλάψει τόσο το πλοίο, όσο και το πλήρωμα, ιδιαίτερα από επίθεση πειρατών, καθ' όλη τή διάρκεια πού τó σκάφος θά βρίσκεται στην ύπηρεσία τους, ως και τήν αποβίβαση τών αντιπροσώπων τους στην Σμύρνη¹³³.

Ή αποστολή παρουσιάζει έξαρχης μεγάλα εμπόδια. Μέσα σε μιá επικίνδυνη θάλασσα, πού κυριαρχείται από τίς δύο έχθρικές δυνάμεις και τή λυμαίνονται πειρατές, οί Ευρωπαίοι προσπαθούν να έντοπίσουν τόν Όρλώφ, ό όποιος για στρατηγικούς λόγους τηρεί μυστικές τίς κινήσεις του και μετακινείται συνεχώς στο χώρο του Αιγαίου. Ή αντιπροσωπεία τών Ευρωπαίων ξεκινά από τήν Σμύρνη στις 21 'Ιουλίου, με κατεύθυνση τή θαλάσσια περιοχή τής Χίου, όπου πιστεύει ότι βρίσκεται άκόμη ό ρωσικός στόλος. Ήκει, όμως, πληροφορείται ότι οί Ρώσοι έχουν πλέον αναχωρήσει πρòς βορρά. Θορυβημένοι, οί αντιπρόσωποι στέλνουν τήν είδηση στην Σμύρνη, επίσημαίνοντας ότι με τίς νέες συνθήκες πρέπει είτε να επιστρέψουν πίσω άπρακτοι είτε, για να φέρουν σε πέρας τó έργο τους, να τούς αποσταλεί άσφαλέστερο πλοίο και ένισχυσεις σε άνδρες¹³⁴. Οί διαβουλεύσεις πού, άσφαλώς, άκολούθησαν στην Σμύρνη άνάμεσα στις τουρκικές άρχές και τούς Ευρωπαίους δέν είναι γνωστές, ή τελική, όμως, άπόφαση να άποσταλεί στους αντιπρόσώπους νέο πλοίο, με όκτώ καλά όπλισμένους Τούρκους, άποδεικνύει ότι οί γενικότερες συνθήκες παραμένουν άμετάβλητες.

Ή άναμονή τών νέων διαταγών σημαίνει και νέα καθυστέρηση· παρά τόν έπείγοντα χαρακτήρα τής άποστολής τους, οί αντιπρόσωποι παραμέ-

Wissingh (βλ. Κ. Παλαιολόγος, «Ήμερολόγιον αυτόγραφο», σ. 241-242) και τού Daniel de Hocheperied (βλ. *Ίστορία τού παρόντος πολέμου*, σ. 31-35). Ή έπιστολή τού Όλλανδού προξένου έχει δημοσιευθεί και στα ρουμανικά (βλ. «Stol. Dumitrache», σ. 386). Άπλή μνεία τής έπιστολής τού Άγγλου Hayes βλ. στού Argenti, *Chios*, σ. 387.

133. Βλ. Παράρτημα, Έγγραφο Δ'. Στην *Ίστορία τού παρόντος πολέμου*, σ. 26-27, άναφέρεται ότι οί αντιπρόσωποι αναχώρησαν με «βάρκαν γραικήν» και, λόγω τού έλληνικού πληρώματος, υπέστησαν επιθέσεις από Τούρκους. Ή πληροφορία πρέπει να είναι άκριβής, διαφορετικά δέ θά ήταν άναγκαία ή άλλαγή πλοίου για μεγαλύτερο ταξίδι (βλ. άμέσως παρακάτω).

134. Βλ. *Ίστορία τού παρόντος πολέμου*, σ. 26-27.

νουν καθηλωμένοι στην Χίο επί οκτώ ημέρες. Τέλος, στις 31 Ιουλίου ξεκινούν και πάλι προς αναζήτηση του ρωσικού στόλου. Την 1η Αυγούστου άγκυροβολούν στο άκρωτήριο Βαβά, όπου μαθαίνουν ότι ο Όρλωφ βρίσκεται στην Τένεδο· φθάνοντας στην Τένεδο πληροφορούνται ότι έχει ήδη αναχωρήσει για την Ίμβρο· στην Ίμβρο, όμως, δε συναντούν παρά τον Έλφινστον, ο οποίος αρνείται μὲν νὰ τοὺς δεχθεῖ στο πλοῖο του ἀπὸ τὸ φόβο μετάδοσης πανώλους, τοὺς δίνει ὅμως ἐνημερωτικὰ στοιχεῖα γιὰ τὰ μελλοντικά του σχέδια ὡς πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολη¹³⁵, ἐνῶ, κατὰ ἄλλη πηγή, ἀφοῦ ὑφίστανται ἀπολύμανση, πληροφοροῦνται ὑπεύθυνα ὅτι ὁ Όρλωφ βρίσκεται στην Λήμνο, ἐπιχειρώντας τὴν κατάληψή της¹³⁶.

Στις 4 Αυγούστου ἀναχωροῦν γιὰ τὴν Λήμνο καὶ τὴν ἐπομένη φθάνουν στο Καστέλλι τοῦ νησιοῦ, ὅπου, ἐπιτέλους, κατορθώνουν νὰ ἔρθουν σὲ ἐπαφή μὲ τὸν Όρλωφ, μέσα σὲ κλίμα ἀβροφροσύνης καὶ ἀμοιβαίων φιλοφρονησεων.

Στὴν πρώτη αὐτὴ συνάντηση, ἀφοῦ παραδίδουν τὴν κοινὴ ἐπιστολὴ καὶ τὶς ἀτομικὲς ἐπιστολὲς τῶν προξένων, οἱ Εὐρωπαῖοι ἀντιπρόσωποι ἐκθέτουν μὲ συντομία τὰ προβλήματα ποὺ ἀντιμετώπισαν καὶ ἐξακολουθοῦν νὰ ἀντιμετωπίζουν οἱ χριστιανικοὶ πληθυσμοὶ τῆς Σμύρνης. Παρὰ τὴν εὐμενὴ ἀντιμετώπιση, ὁ Όρλωφ δὲν ἀναλαμβάνει συγκεκριμένες δεσμεύσεις καὶ ζητεῖ μικρὸ χρονικὸ περιθώριο γιὰ νὰ συντάξει τὴν ἀπάντησή του. Στὸ διάστημα αὐτό, παραμένοντας σὲ ὑποχρεωτικὴ ἀδράνεια, οἱ ἀντιπρόσωποι προσπαθοῦν νὰ ἐπηρεάσουν ἀνώτερους ἀξιωματοῦχοις τοῦ ρωσικοῦ στόλου, δημιουργώντας συγκινησιακὸ κλίμα, μὲ τὴν ἐπαναλαμβανόμενη περιγραφή τῶν τραγικῶν συμβάντων, καὶ συλλέγουν πληροφορίες γιὰ προγενέστερα γεγονότα τοῦ πολέμου καὶ τὶς μελλοντικὲς κινήσεις τῶν Ρώσων¹³⁷.

Ἰδιαίτερη συγκίνηση γιὰ τὰ παθήματα τῶν ὁμοειθῶν του δείχνει ὁ Ἄγγλος ἀξιωματοῦχος Greyg¹³⁸, ποὺ τοὺς προειδοποιεῖ, ὅμως, νὰ μὴν ἐλπίζουν ὅτι ὁ Όρλωφ θὰ δώσει σαφὴ ἀπάντηση στοῦ αἰτήματός τους νὰ μὴν ἐπιθεθεῖ κατὰ τῆς Σμύρνης. Ἄλλοι ἀξιωματοῦχοι, σὲ διάφορες συζητήσεις, δίνουν πληροφορίες τόσο γιὰ τὰ γεγονότα τῆς Πελοποννήσου, ἐπιρίπτοντας ὅλες τὶς εὐθύνες, κατὰ τὴν ἐπίσημη ρωσικὴ γραμμὴ, στὴν

135. Βλ. *Ἱστορία τοῦ παρόντος πολέμου*, σ. 27-29.

136. Βλ. *An authentic narrative*, σ. 106-107.

137. Βλ. *Ἱστορία τοῦ παρόντος πολέμου*, σ. 29-36.

138. Γιὰ τὸν Greyg βλ. Κ. Ἄ. Παλαιολόγος, «Ἡμερολόγιον αὐτογράφου τοῦ Ρώσου ναυάρχου Γρέγγ κατὰ τὴν εἰς Πελοπόννησον ἐκστρατείαν τῶν Ρώσων τῷ 1769», *Παρνασσός*, 3 (1879), σ. 34-50.

«αχρειότητα των Μανιατών», που «ἀρνήθηκαν νά πολεμήσουν», όσο και για τή ναυμαχία τοῦ Τσεσμέ, στήν ὁποία προσήλθαν, μετὰ τήν ἀποτυχημένη ἐκστρατεία τῆς Πελοποννήσου, ἀποφασισμένοι «ἢ νά νικήσουν ἢ νά χαθοῦν»¹³⁹.

Στίς ἐπόμενες τρεῖς ἡμέρες οἱ ἀντιπρόσωποι δέ γίνονται δεκτοί ἀπό τόν Ὀρλώφ καί, μόλις στίς 8 Αὐγούστου καί μόνοι ὁ Ἄγγλος Unfres καί ὁ Ὀλλανδός Enslie, κατορθώνουν νά ξανασυναντηθοῦν μαζί του. Ἡ συνομιλία, πού διεξάγεται στά γαλλικά μέσω διερμηνέα, δέν ξεφεύγει ἀπό τὰ καθιερωμένα: προσπάθεια τῶν Εὐρωπαίων νά συγκινήσουν με τήν περιγραφή τῶν δεινῶν τους, ἐπιφυλακτικότητα ἀπό τήν πλευρά τῶν Ὀρλώφ καί ἄρνησή του νά ἐξωτερικεύσει τίς προθέσεις του. Σέ ἔνδειξη μόνο καλῆς θέλησης, ὁ Ὀρλώφ δέχεται νά ἱκανοποιήσει τὸ δευτερευόν αἴτημα τῶν Εὐρωπαίων καί περισσότερο ἀνώδυνο γιά τόν ἴδιο, τήν ἀπελευθέρωση ὀρισμένων αἰχμαλώτων. Στήν προφορική συνομιλία δέν κρύβει ὅτι ἡ ἀπελευθέρωση γίνεται ἀποκλειστικά γιά χάρη τῆς φίλης Ἀγγλίας¹⁴⁰, σκέψη πού στήν ἐπίσημη ἀπάντησή του, καί μάλιστα μετὰ ἀπό παράκληση τοῦ Ἄγγλου προξένου μέσω τοῦ Unfres, ἀποκρύπτει ἐπιμελῶς, πίσω ἀπό διπλωματικές ἐκφράσεις πού κολακεύουν ὄλες τίς δυνάμεις¹⁴¹.

Τὸ ἴδιο ἀπόγευμα ὁ Unfres ἀποβιβάζεται στήν ξηρά καί ἐπισημαίνει τίς πυρετώδεις προετοιμασίες τῆς πολιορκίας καί τὸ μωσαϊκὸ τῶν ἔθνοτήτων, «Ρώσων, Ἀρβανητῶν, Σκλαβούνων», πού ἀποτελοῦν τίς ρωσικὲς δυνάμεις¹⁴². Ἀνάλογες παρατηρήσεις ἔχει κάνει καί ὁ Γάλλος Fonton, ὁ ὁποῖος, στήν ἐκθεσή του πρὸς τόν Saint Priest, ἀναφέρει ὅτι ὁ ρωσικὸς στόλος ἦταν κακῶς ἐξοπλισμένος, παρουσίαζε ἔλλειψη πολεμοφοδίων καί τὰ πληρώματά του ἀποτελοῦνταν κατὰ τὰ 2/3 ἀπὸ «Ἀλβανούς, Μανιάτες, Ζακυνθίους καί ἓνα συρφετὸ Ἑλλήνων ἀπὸ τὰ νησιά τοῦ Ἀρχιπελάγους»¹⁴³.

Στίς 9 Αὐγούστου ὄλοι οἱ ἀντιπρόσωποι καλοῦνται στὴ ναυαρχίδα καί λαμβάνουν τήν ἀπαντητικὴ ἐπιστολή. Τὴν ἐπόμενη ἡμέρα, κατὰ τὴν τελευταία συνάντησή τους, ὁ Ὀρλώφ, σὲ προσπάθεια ἐντυπωσιασμοῦ, καλεῖ

139. Βλ. *Ἱστορία τοῦ παρόντος πολέμου*, σ. 36-37, καί Ἡ. Γεωργίου, *Ἡ γαλλικὴ πολιτικὴ*, σ. 111. Γιά τὴ στάση τῶν Μανιατῶν κατὰ τὰ Ὀρλωφικά βλ. τὴν ἐρμηνεία τοῦ Ρώσου ἱστορικοῦ Solowieff στὸ Π. Κοντογιάννης, *Οἱ Ἑλληνες*, σ. 192-195.

140. Βλ. *Ἱστορία τοῦ παρόντος πολέμου*, σ. 38-40.

141. Βλ. *Ἱστορία τοῦ παρόντος πολέμου*, σ. 39-40, καί Παράρτημα, ἔγγραφο Β'.

142. Βλ. *Ἱστορία τοῦ παρόντος πολέμου*, σ. 40-41.

143. Βλ. Ἡ. Γεωργίου, *Ἡ γαλλικὴ πολιτικὴ*, σ. 111-112. Γιά τὴν πολιορκία βλ. ἀκόμη A.S.V., Cinque Savii alla Mercanzia, b. 749, φ. 377¹¹⁻¹².

ένόπιόν τους τμήμα τών αιχμαλώτων, οί όποιοι, ανάμεσα στίς ίκεσίες γιά τήν προσωπική τους τύχη, ύποχρεώνονται νά εκφράσουν και δημόσια τήν εϋγνωμοσύνη γιά τήν άβογη συμπεριφορά τών Ρώσων άπέναντί τους¹⁴⁴. Στή συνομιλία μέ τούς Εϋρωπαίους ό 'Ορλώφ δείχνει ιδιαίτερα ένοχλημένος άπό τή στάση τού Σεΐδ Γανάν, πού περιορίσθηκε στήν άποστολή έκθεσης¹⁴⁵ και, παραβαίνοντας τό λόγο του, δέν έχει άκόμη έπιστρέψει, και άρνούμενος νά άπελευθερώσει έπιφανείς αιχμαλώτους, περιορίζεται στήν άπελευθέρωση ύπηρετών, όκτώ άνδρών, τεσσάρων γυναικών και πέντε παιδιών¹⁴⁶ (σύμφωνα μέ άλλη πηγή όκτώ άνδρών και δέκα γυναικών¹⁴⁷).

Τό βράδυ τής 10ης Αϋγούστου οί άντιπρόσωποι άποβιβάζονται γιά τελευταία φορά στήν ξηρά, όπου έχουν τίς τελευταίες επαφές μέ Ρώσους άξιωματούχους, και τό έπόμενο πρωί άναχωροϋν γιά τήν Σμύρνη, άφού έφεραν σέ πέρας μιá άποστολή ιδιαίτερα έπίπονη και έπικίνδυνη. Είναι χαρακτηριστικό ότι τό τελευταίο βράδυ, κατά τήν άποβίβαση στήν ξηρά, ό Ulfres κινδυνεύει νά φονευθεί άπό βλήμα πυροβόλου, ένώ, κατά τό ταξίδι τής έπιστροφής, κοντά στήν Μυτιλήνη, τό πλοίο τους ύφίσταται έπίθεση άπό Ρώσους, οί όποιοι, τελικά, άφού έλλάγουν τά έγγραφέ τους, εκφράζουν τή λύπη τους γιά τό περιστατικό¹⁴⁸.

144. Βλ. *An authentic narrative*, σ. 107-108, και *Ίστορία τού παρόντος πολέμου*, σ. 41-42. 'Ανάμεσα στους αιχμαλώτους συμπεριλαμβάνεται ή μικρή γοητευτική κόρη τού Ahmet Effendy τής Αίγύπτου, πού τή γραφική ίστορία της άφηγοϋνται άρκετές πηγές. 'Επιστρέφοντας ό Ahmet Effendy μέ τήν τεσσαρακονταμελή οικογένειά του άπό τήν Αίγυπτο στήν Κωνσταντινούπολη μέ πλοίο, μαθαίνει ότι στον Τσεσμέ καταστράφηκε ό ρωσικός στόλος και, άφού άποβιβάζεται στήν ξηρά, συνεχίζει τό ταξίδι μέ άλογο, όστε νά φέρει γρήγορα τά νέα στήν πρωτεύουσα. Στήν Κωνσταντινούπολη, όμως, πληροφορεΐται τόσο τήν πραγματική έκβαση τών γερονότων, όσο και τήν αιχμαλωσία τής οικογένειάς του άπό τούς Ρώσους. 'Ο 'Ορλώφ, μαθαίνοντας τήν καταγωγή τών αιχμαλώτων, τους φέρεται μέ μεγάλο σεβασμό, έπηρεασμένος και άπό τήν όμορφιά τής δωδεκάχρονης (κατά άλλη πηγή έπτάχρονης) κόρης τού Τούρκου άξιωματούχου. Παρουσία και τών Εϋρωπαίων άντιπροσώπων, τήν καλεΐ στο πλοίο του, και, γοητευμένος άπό τήν παρουσία και τή διήγηση τών παθημάτων της, τής χαρίζει διαμαντένιο δαχτυλίδι και βαρύτιμη γούνα και άπελευθερώνει γιά χάρη της όλη της τήν οικογένεια (βλ. *Ίστορία τού παρόντος πολέμου*, σ. 43-45· *An authentic narrative*, σ. 109-112).

145. Βλ. Κ. Παλαιολόγος, «'Ημερολόγιον αυτόγραφον», σ. 241.

146. Βλ. *Ίστορία τού παρόντος πολέμου*, σ. 43.

147. Βλ. *An authentic narrative*, σ. 108.

148. Βλ. *Ίστορία τού παρόντος πολέμου*, σ. 46-47. Στο σημείο αυτό πρέπει νά σημειωθούν κάποια προβλήματα πού δημιουργοϋν οί ήμερομηνίες τής *Ίστορίας*, σύμφωνα μέ τήν όποία οί άντιπρόσωποι γίνονται δεκτοί άπό τόν 'Ορλώφ γιά τε-

Στά μέσα Αυγούστου του 1770, οί αντιπρόσωποι φθάνουν, επιτέλους, στην Σμύρνη, βαθιά ίκανοποιημένοι, όχι βέβαια από τὰ πενιχρά αποτελέσματα τῆς ἀποστολῆς τους, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ ὄλο κλίμα ποὺ πέτυχε νὰ δημιουργήσει ὁ Ὀρλώφ, καὶ παραδίδουν τὴν ἔγγραφη ἀπάντησὶ του¹⁴⁹.

Τὸ περιεχόμενον τῆς ἐπιστολῆς δὲν προσθέτει τίποτε σὲ ὅσα καὶ προφορικὰ εἶχε ἀφήσει ὁ Ὀρλώφ νὰ γίνον ἀντιληπτὰ σχετικὰ μὲ τὶς προθέσεις του, βρίθει μεγαλοστομιῶν καὶ ἀποπνέει τόνο ὑπεροψίας, ποὺ δίνει ἡ αἰσθησις τῆς ὑπεροχῆς. Ἀφοῦ ὑπενθυμίζει ὅτι, μόλις ἔμαθε γιὰ τὰ γεγονότα τῆς Σμύρνης καὶ πολὺ πρὶν νὰ ἔρθει σὲ ἐπαφὴ μὲ τοὺς Εὐρωπαίους, ἀπέδειξε ἔμπρακτα τὸ ἐνδιαφέρον του γιὰ τὴν τύχη τῶν χριστιανικῶν πληθυσμῶν, μὲ τὴν ἀποστολὴ τοῦ Σεῖδ Γανάν, ὡς πρὸς τὰ συγκεκριμένα αἰτήματα ἀκολουθεῖ τὴ γραμμὴ ποὺ ὄλοι οἱ ἔμπειροι διπλωμάτες ἀναμένουν ἀρνεῖται μὲ εὐσχημο τρόπο νὰ ἀναλάβει συγκεκριμένες δεσμεύσεις, διαβεβαιώνει, φραστικὰ, μέσα σὲ πλέγμα ὄραιολογιῶν, ὅτι, ὄχι μόνο δὲ θὰ βλάψει τὸ ἔμπόριο, ἀλλὰ ἀντίθετα τὸ θέτει ὑπὸ τὴν προστασία τῆς Αἰκατερίνης—θεωρώντας, προφανῶς, ὡς βέβαιη τὴν ἐπικράτησίν του καὶ παραβλέποντας τὶς πραγματικὲς συνθήκες καὶ τὰ ὑπαρκτὰ καταστροφικὰ ἐπακόλουθα τῆς σύγκρουσης. Ταυτόχρονα, ἀφήνοντας ἀνοιχτὲς διόδους γιὰ περαιτέρω κινήσεις, ἀπορρίπτει μὲ εὐγένεια, ἀλλὰ καὶ δηκτικότητα, τὴν ἄποψη τῶν Εὐρωπαίων ὅτι ἡ Σμύρνη πρέπει νὰ θεωρηθεῖ περισσότερο ὡς εὐρωπαϊκὴ ἀποικία, παρά τόπος τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, ἐπισημαίνοντας ὅτι σὲ αὐτὴ τὴν περίπτωσιν μὲ τὴν ἴδια ὀπτικὴ θὰ πρέπει νὰ ἀντιμετωπίζονται ὄλες οἱ παραλιακὲς πόλεις, ὅπου ὑπάρχουν εὐρωπαϊκοὶ ἐμπορικοὶ σταθμοί, καί, βέβαια, ἡ Κωνσταντινούπολη. Ἡ ψυχρότητα μὲ τὴν ὁποία ἀποκροεῖ τὸ κεντρικὸ αἶτημα δὲν ἀφήνει περιθώρια παρανοήσεων γιὰ τὴν ἐπίδρασιν ποὺ θὰ μπορούσαν νὰ ἀσκήσουν τὰ προβλήματα τῶν Εὐρωπαίων στὰ ρωσικὰ σχέδια. Ἀντίθετα, ἡ ἀπόφασί του νὰ ἀπελευθερώσει τοὺς λίγους αἰχμαλώτους παρουσιάζεται μὲ τὸ θερμότερο τόνο, διανθισμένο ἀπὸ τὶς διαβεβαιώσεις περὶ τῶν φιλικῶν συναισθημάτων πρὸς τὶς εὐρωπαϊκὲς δυνάμεις, γιὰ χάρη τῶν ὁποίων δέχθηκε τὴν ἀπελευθέρωσιν, καὶ περὶ τῆς παροχῆς σθεναρῆς προστασίας πρὸς τοὺς ὑπηκόους τους, καὶ γενικότερα τοὺς χριστιανικοὺς πληθυσμοὺς¹⁵⁰.

λευταία φορὰ στὶς 10 Αυγούστου καὶ ἀναχωροῦν γιὰ τὴν Σμύρνη στὶς 20 τοῦ ἴδιου μηνῆ. Ἡ καθυστέρηση στὴν ἀναχώρηση δὲν ἐρμηνεύεται καί, προφανῶς, πρόκειται γιὰ λάθος· οἱ ἀντιπρόσωποι πρέπει νὰ ἀναχωροῦν στὶς 11 Αυγούστου.

149. Βλ. *Ἱστορία τοῦ παρόντος πολέμου*, σ. 45, καὶ *An authentic narrative*, σ. 109.

150. Βλ. Παράρτημα, ἔγγραφο Β'. Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Ὀρλώφ εἶναι γνωστὴ στὴν ἔρευνα καὶ δημοσιευμένη σὲ πολλὰς εὐρωπαϊκὲς γλώσσας· βλ. *Geschichte des gegenwärtigen Kriegs*, σ. 57-60· S. M. Solowieff, *Ἱστορία τῆς Ρωσίας*, τ. 27-28, Μόσχα 1965, σ. 384-385 (γραμμμένο στὰ ρωσικά)· «Stol. Dumitrache», σ. 387-388.

Ἡ ἄρνηση τοῦ Ὀρλώφ νὰ ἀποκαλύψει τίς προθέσεις τοῦ σχετικὰ μὲ τὴν Σμύρνη μπορεῖ νὰ ἀποτελεῖ μέρος στρατηγικοῦ σχεδίου, ὅπως ὁ ἴδιος δηλώνει ἀπερίφραστα πρὸς τοὺς Εὐρωπαίους ἀντιπροσώπους¹⁵¹: πιθανότατα, ὅμως, στὸ διάστημα ποὺ ἀκολουθεῖ τὴ θριαμβευτικὴ τους ἐπικράτηση στὸν Τσεσμέ οἱ Ρῶσοι δὲν ἔχουν κατασταλαγμένες ἀπόψεις γιὰ τίς μετέπειτα κινήσεις τους, ἐνῶ οἱ τεταμένες σχέσεις ἀνάμεσα στοὺς ἀρχηγοὺς Ὀρλώφ, Σπυριδῶφ καὶ Ἐλφινστον, δὲν ὑποβοηθοῦν στὴ λήψη συντονισμένων ἀποφάσεων. Ἡ ἐμμονὴ τοῦ πρώτου νὰ περιορισθεῖ σὲ ἀποκλεισμὸ τῶν Στενῶν καὶ ἡ ἀπόρριψη τοῦ σχεδίου τοῦ Ἐλφινστον γιὰ ἄμεση ἐπίθεση κατὰ τῆς Κωνσταντινούπολης ὀδηγοῦν στὴν ἀπώλεια πολύτιμου χρόνου¹⁵² καὶ δίνουν στοὺς Τούρκους τὴ δυνατότητα νὰ ἀναλάβουν ἀπὸ τὸν ἰσχυρὸ κλονισμὸ ποὺ δημιούργησε στὴν πρωτεύουσα ἡ ἐπίσημη ἀναγγελία τῆς καταστροφῆς τοῦ Τσεσμέ. Ἐνῶ οἱ μουσουλμανικοὶ πληθυσμοὶ τῆς πόλης βυθίζονται στὴν ἀπελπισία καὶ μὲ δημόσιες προσευχὲς ἐπικαλοῦνται τὴ συνδρομὴ τῆς θείας δύναμης, οἱ τουρκικὲς ἀρχὲς ἐπιτυχάνουν νὰ λάβουν τὴ βοήθεια τῶν ξένων, ἰδιαίτερα τῶν Γάλλων, ποὺ, ξεπερνώντας τὴν ἀρχικὴ διστακτικότητα νὰ ἐκτεθοῦν ἀνοιχτά, σὲ μιὰ τόσο κρίσιμη στιγμή, τελικὰ θὰ συνδράμουν ἀποφασιστικὰ στὴν ὀχύρωση τῶν Στενῶν, μὲ τὴν ἀποστολὴ τοῦ βαρῶνου De Tott¹⁵³.

Ἡ ἀδράνεια τῶν Ρώσων –κατὰ ἄλλες ἀπόψεις ἡ ρεαλιστικὴ ἐκτίμηση τῶν δυνάμεών τους– θὰ τοὺς στερῆσει ἀπὸ μιὰ, ἐκ πρώτης ὄψεως, εὐκολὴ ἐπικράτηση καὶ θὰ ἀποδειχθεῖ σωτήρια τόσο γιὰ τὴν Κωνσταντινούπολη ὅσο καὶ γιὰ τίς υπόλοιπες πόλεις τῶν μικρασιατικῶν παραλίων. Μέχρι τὸ 1774 ὁ ρωσικὸς στόλος, μὲ ἔδρα τὴ Νάουσα τῆς Πάρου, θὰ κινεῖται ἐλεύθερα στὸ Αἰγαῖο, προκαλώντας συνεχεῖς ἀψιμαχίες ἀλλὰ ὄχι τὴν ἀποφασιστικὴ σύγκρουση ποὺ θὰ καθόριζε τὴν πορεία τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων¹⁵⁴.

151. Βλ. Παράρτημα, ἔγγραφο Β', καὶ *Ἱστορία τοῦ παρόντος πολέμου*, σ. 39.

152. Γιὰ τίς ἀντιθέσεις τῶν ἀρχηγῶν καὶ τὴν τελικὴ καθαίρεση τοῦ Ἐλφινστον βλ. Tarle, *ὁ.π.*, σ. 85-87.

153. Μὲ τὴν ἀναγγελία τῆς καταστροφῆς στὴν Κωνσταντινούπολη διατυπώνονται ὑπόνοιες ἐπίθεσης κατὰ τῶν Χριστιανῶν (βλ. Argenti, *Chios*, σ. 404· Ἡ. Γεωργίου, *Ἡ γαλλικὴ πολιτικὴ*, σ. 106), ἐνῶ ἐπεισόδια ἀνάλογα μὲ τῆς Σμύρνης ἔχουν σημειωθεῖ στὴν Μυτιλήνη (βλ. Μελετίου Πατριάρχου τοῦ Τενεδίου, «Ἱστορικὸν Ἀπομνημόνευμα», *Πανδώρα*, 11 [1860-1861], σ. 574-575). Γιὰ τὴ συμβολὴ τοῦ De Tott στὴν ὀχύρωση τῶν Στενῶν βλ. Argenti, *Chios*, σ. 369-370.

154. Βλ. Δημήτριος Π. Πασχάλης, «Αἱ Κυκλάδες ὑπὸ τοὺς Ρώσους (1770-1774)

Ειδικότερα ως πρὸς τὴν Σμύρνη, οἱ Ρῶσοι δὲν ἐπιχειροῦν κἄν νὰ κυριαρχήσουν σὲ μιὰ πόλη πού, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ στρατηγικὴ σημασία της, θὰ τοὺς ἀπέφερε σημαντικὲς χρηματικὲς εἰσφορές, καὶ ὡς τὸ 1774, περιορίζονται σὲ περιστασιακὲς συλλογὲς χρηματικῶν ποσῶν¹⁵⁵. Σύμφωνα με πηγές, οἱ ἐλπίδες τῶν προξένων ἐπαληθεύονται¹⁵⁶ καὶ πρὸς χάρη τους ὁ Ὀρλώφ, ἂν καὶ δὲν ἔχει ἀναλάβει συγκεκριμένους δεσμεύσεις, δὲν ἐπιτρέπει τὴν ἐμφάνιση ρωσικῶν πλοίων στὸν κόλπο τῆς Σμύρνης¹⁵⁷. Ὁ Γάλλος πρεσβευτὴς Saint Priest, ὅμως, ἀκόμη καὶ πρὶν ἀπὸ τὴν ὀλοκλήρωση τῆς ἀποστολῆς, ἐκφράζει τὴ βεβαιότητα ὅτι ὁ Ὀρλώφ δὲ θὰ συγκινηθεῖ ἀπὸ τὰ παθήματα τῶν Εὐρωπαίων, ἂν σκοπεύει νὰ ἐπιθεθεῖ κατὰ τῆς πόλης, ὅπως δὲν ἐνδιαφέρθηκε γιὰ τὴν τύχη τῶν Πελοποννήσιων πού ἐγκατέλειψε¹⁵⁸. Καὶ εἶναι βέβαιο ὅτι οἱ λόγοι τῆς μὴ ἐπίθεσης δὲν ὀφείλονται στὶς προσπάθειές του «πρὸς διάσωση τῶν Χριστιανῶν τῆς Σμύρνης», ὅπως ἐπιδιώκει ὁ Ὀρλώφ νὰ πείσει τοὺς Εὐρωπαίους, οὔτε στὴν πίεση τῶν ξένων δυνάμεων, καὶ αὐτῆς τῆς φίλης Ἀγγλίας, ἀλλὰ στὶς διαφορετικὲς ἐπιλογὲς πού ἀκολουθοῦν οἱ Ρῶσοι στὸ Αἶγαϊο¹⁵⁹.

Ἐκμεταλλεούμενοι τὴν ἀδράνειά τους, οἱ Τοῦρκοι ἐπιχειροῦν νὰ καλύψουν ἀμυντικὰ καὶ τὴν Σμύρνη, ὅπως τὴν Κωνσταντινούπολη, με τὴ βοήθεια τοῦ Peyssonnel, πού ἐπιδεικνύει ἀνάλογη δράση με ἐκείνη τοῦ De Tott στὴν πρωτεύουσα. Ὁ Γάλλος πρόξενος προσφέρει οἰκειοθελῶς τὴ συνδρομὴ του ἤδη ἀπὸ τὶς πρώτες ἡμέρες τῶν ταραχῶν, καὶ ἐπιτυγχάνει, με τὴ συνεργασία τοῦ κόμη Morelly, τὴν ἀποτελεσματικὴ ὀχύρωση τῆς πόλης, με τὴν ἐπιδιόρθωση τῶν ὀχυρωματικῶν ἔργων καὶ τὴν ἐγκατάσταση κανονιστοικιῶν κατὰ μῆκος τῆς παραλίας. Οἱ ὑπηρεσίες του ἔχουν γίνε ἀποδεκτὲς με εὐγνωμοσύνη ἀπὸ τὴν τουρκικὴ πλευρά, πού ἀναγνωρίζει τὴν κακὴ κατάσταση τῶν ὀχυρώσεων¹⁶⁰, καὶ ὁ Γάλλος πρό-

μετ' ἀνεκδότων ἐγγράφων», *Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Κυκλαδικῶν Μελετῶν*, 1 (1961), σ. 234-292.

155. Βλ. Ἡ. Γεωργίου, *Ἡ γαλλικὴ πολιτικὴ*, σ. 106.

156. Βλ. Argenti, *Chios*, σ. 384· Ἡ. Γεωργίου, *Ἡ γαλλικὴ πολιτικὴ*, σ. 113.

157. Βλ. *An authentic narrative*, σ. 112-113. Τὴν ἀποψη ὑποστηρίζει καὶ ὁ Ἀθ. Κομνηνός-Ψηλάντης, *Τὰ μετὰ τὴν Ἀλωσιν*, σ. 467.

158. Βλ. Argenti, *Chios*, σ. 368.

159. Βλ. M. de Chénier, *Révolutions*, σ. 207· Ἡ. Γεωργίου, *Ἡ γαλλικὴ πολιτικὴ*, σ. 118· Παράρτημα, ἔγγραφο Β'. Κατὰ τὸν Rulhière, οἱ λόγοι τῆς μὴ ἐπίθεσης ὀφείλονταν στὴν ἀδυναμία τῶν Ρώσων νὰ ἀναλάβουν μιὰ τέτοια ἐπιχείρηση (βλ. Rulhière, *Histoire*, σ. 457). Τὴν ἀποψη δέχεται καὶ ὁ Τ. Γριτσόπουλος, «Οἱ Ρῶσοι», σ. 128.

160. Βλ. Rulhière, *Histoire*, σ. 457, καὶ Ἡ. Γεωργίου, *Ἡ γαλλικὴ πολιτικὴ*, σ. 105, 113, 117.

ξενος θεωρείται «σωτήρας της Σμύρνης». Για τη σημαντική αυτή προσφορά ή γαλλική κυβέρνηση μελετά στα 1771 την καταβολή άμοιβής του¹⁶¹.

Η άμυντική κάλυψη της Σμύρνης και η έλλειψη συστηματικής έπιθετικής δράσης των Ρώσων εναντίον της δὲ σημαίνουν ότι, κατά τη διάρκεια της τετράχρονης πολεμικής σύρραξης που άκολουθεί, ή ζωή της πόλης έχει άνεύρει τόν προηγούμενο ρυθμό. Άνάμεσα στα διάφορα κέντρα έξουσίας σημειώνονται έντονες συγκρούσεις, ενώ οί κάτοικοι, Μουσουλμάνοι και Χριστιανοί, ζουν με τὸ φάσμα επίθεσης τού ρωσικού στόλου, που κυριαρχεί στο Αίγαίο, παρέχοντας άφορμές για νέες επίθεσεις τού πλήθους κατά τών Χριστιανών, ιδιαίτερα κατά τών Έλλήνων.

Ήδη κατά τὰ τέλη Ίουλίου 1770, και ενώ οί Εύρωπαίοι άντιπρόσωποι διεκπεραιώνουν την άποστολή τους, στην πόλη άπειλούνται νέα έπεισόδια. Για την άποτροπή τους ή Πύλη προσφεύγει στον Καραοσμανογλου¹⁶², τόν ισχυρότερο τοπάρχη τών μικρασιατικών παραλίων, και, παραμερίζοντας τις τοπικές άρχές, τού αναθέτει τὸ άξίωμα τού Διοικητή της πόλης. Στις 31 Ίουλίου ὁ Καραοσμανογλου εισέρχεται στην Σμύρνη συνοδευόμενος από ισχυρή δύναμη άνδρών του και γίνεται άποδεκτός με άνακούφιση από τούς Εύρωπαίους και γενικότερα τούς χριστιανικούς πληθυσμούς¹⁶³.

Έναντίον του θά στραφεί άργότερα ὁ διοικητής της μικρής περιοχής Bourounabad (Μπουρνόβα) Aivas Aga, ὁ ὁποῖος, άφου κατορθώνει νά εισέλθει στην Σμύρνη, επιδίδεται σὲ πράξεις βίας και τρομοκρατίας τόσο κατά τών Χριστιανών ὅσο και κατά τών εκπροσώπων της κεντρικής έξουσίας, ὅπως τὸ άξιοματικό τών Γενιτσάρων Koul Kiaissi και τού Καραοσμανογλου, τόν ὁποῖο άποκλείει στο Διοικητήριο¹⁶⁴. Ή σύγκρουση τών δύο άνδρών –στην πραγματικότητα δύο διαφορετικών γραμμών, της μετριοπάθειας και τών «καθαρών», άκραίων θέσεων– έχει άμεσες έπιπτώσεις στη ζωή τών Χριστιανών, που έμφανίζονται και πάλι ὡς έξιλαστήρια θύματα.

Ίδιαίτερα προβλήματα άντιμετωπίζει ὁ Peyssonnel, ὁ ὁποῖος, λόγω τών φιλικών του σχέσεων τόσο με τόν Καραοσμανογλου ὅσο και με τόν Koul

161. Βλ. Ή. Γεωργίου, *Ή γαλλική πολιτική*, σ. 112-113, 118-119.

162. Για τούς Καραοσμανογλου βλ. τὸ άρθρο τού C. Orhonlu, στην *Encyclopedie de l' Islam*, τ. IV, Λέιντεν 1978, σ. 616-618, ὅπου και βιβλιογραφία.

163. Βλ. *Ίστορία τού παρόντος πολέμου*, σ. 75-76.

164. Βλ. *Mémoires du baron de Tott*, σ. 129-130. Πιθανόν, ή κίνηση τού Aivas εντάσσεται στη γενικότερη τάση έπιβολής τών ayans (βλ. V. P. Mutafciyeva, «L' institution de l' ayanlik pendant les dernières décennies du XVIIIe siècle», *Etudes Balkaniques*, 2-3 [1965], σ. 233-247, και D. Sadat, «Rumeli Ayanları»).

Kiaissı, γίνεται στόχος επιθέσεων και πολιορκείται στην κατοικία του από ένοπλους ταραχοποιούς¹⁶⁵. Μετά από επίμονες παραστάσεις του Saint Priest πρὸς τὴν Πύλη, καὶ κυρίως λόγω τοῦ πλήγματος τοῦ ὑφίσταται ἡ κεντρικὴ ἐξουσία ἀπὸ μιὰ ἀκόμη αὐτονομιστικὴ ἐνέργεια, ὁ Σουλτάνος ἀναθέτει στὸν Καπουδάν Πασά Hasan Bey τὴν ἐπιβολὴ τῆς τάξης. Μὲ τὴ συνδρομὴ πληρωμάτων τοῦ στόλου ποὺ παραχωρεῖ ὁ Hasan, ὁ Karaosmanoglu θὰ ἐπιτύχει τὴν ὀριστικὴ καταστολὴ τῶν ταραχῶν καὶ τὴ σύλληψη τοῦ Aivas Aga, ποὺ ὀδηγεῖται στὸν Καπουδάν Πασά καὶ ἀποκεφαλίζεται μαζί με συνεργάτη του¹⁶⁶.

Ἡ εἰσβολὴ τοῦ Aivas Aga στὴν Σμύρνη ἀποτελεῖ, ἴσως, τὴ σοβαρότερη ἀναταραχὴ μετὰ ἀπὸ τὰ ἐπεισόδια τῆς 8ης Ἰουλίου. Κατὰ τὸ χρονικὸ διάστημα, ὅμως, 1770-1774, σημειώνονται πολυάριθμες ταραχὲς καὶ ἐπιθέσεις τῶν Μουσουλμάνων κατὰ τῶν χριστιανικῶν πληθυσμῶν. Ἐνδεικτικὰ, κλίμα ἔντασης ἢ καὶ ἐσωτερικὲς συγκρούσεις σημειώνονται στὰ 1771, ὅταν φημολογεῖται ἐπίθεση τῶν Ρώσων, ὑπὸ τὸν Harff¹⁶⁷. Στὰ 1772, ὅταν οἱ Ρῶσοι ἐπιχειροῦν νὰ λάβουν ἀπὸ τὴν πόλη χρηματικὲς εἰσφορὲς¹⁶⁸ καὶ ἀποκλείουν τὸν κόλπο τῆς Σμύρνης¹⁶⁹. Στὰ 1774, ὅταν ρωσικὰ πλοῖα ἐμφανίζονται κοντὰ στὴν Χίο, δημιουργώντας ὑπόνοιες ἐπίθεσης κατὰ τῆς Σμύρνης¹⁷⁰.

Κατὰ τὸ διάστημα τοῦ πολέμου, μέχρι καὶ τὸ 1774, ἡ διεξαγωγὴ τῆς θαλάσσιας μεταφορᾶς στὸ Αἰγαῖο βρίσκεται στὴν ἀπόλυτη ἐξουσία τοῦ ρωσικοῦ στόλου καὶ οἱ εὐρωπαϊκὲς δυνάμεις, κυρίως ἡ τουρκόφιλη Γαλλία, με τοὺς τριάντα ἐμπορικὸς οἴκους μόνο στὴν Σμύρνη, ὑφίστανται σοβαρὰ οἰκονομικὰ πλήγματα¹⁷¹.

165. Βλ. *Mémoires du baron de Tott*, σ. 130. Κατὰ τὴν ἴδια πηγὴ, κατὰ τὴν πολιορκία τῆς προξενικῆς κατοικίας κινδύνευσαν νὰ φονευθοῦν ἀπὸ ἀδέσποτη σφαῖρα ὁ Fonton καὶ ὁ γιὸς του, ποὺ βρίσκονταν στὴν αὐλὴ τῆς.

166. Βλ. *Mémoires du baron de Tott*, σ. 130-131. Σύμφωνα, πάντως, με ἔγγραφο τοῦ 1774, ἡ καταστολὴ δὲν παρουσίασε μεγάλες δυσκολίες (βλ. Ἡ. Γεωργίου, *Ἡ γαλλικὴ πολιτικὴ*, σ. 164).

167. Βλ. Ἡ. Γεωργίου, *Ἡ γαλλικὴ πολιτικὴ*, σ. 133.

168. Βλ. Ἡ. Γεωργίου, *Ἡ γαλλικὴ πολιτικὴ*, σ. 159.

169. Βλ. Ἡ. Γεωργίου, *Ἡ γαλλικὴ πολιτικὴ*, σ. 149-150.

170. Βλ. Ἡ. Γεωργίου, *Ἡ γαλλικὴ πολιτικὴ*, σ. 166. Ἀνάλογες φήμες γιὰ ἐπίθεση κατὰ τουρκικῶν πλοίων στὸ ναύσταθμο τῆς Ρόδου σημειώνονται στὰ 1771 καὶ 1772· βλ. *Archives Nationales de France, AE B¹ 352 (La Canée, 1771-1773), 1060 (Smyrne, 1771-1772), 1113 (Scio, 1763-1772)*.

171. Βλ. Ἡ. Γεωργίου, *Ἡ γαλλικὴ πολιτικὴ*, σ. 159.

Με τὸ τέλος τῶν ἐχθροπραξιῶν ἡ ἐμπορικὴ κίνησις τῆς πόλης ἀποκαθίσταται· νέοι, ὁμῶς, συσχετισμοὶ δυνάμεων, ποὺ ξεπηδοῦν τόσο ἀπὸ τῆ συνθήκης τοῦ Κιουτσούκ Καϊναρτζή ὅσο καὶ ἀπὸ τὶς γενικότερες εὐρωπαϊκὲς πολιτικὲς ἐξελίξεις¹⁷², δημιουργοῦν πρόσφορο ἔδαφος γιὰ τὴν ἀνάδειξις καὶ νέων στοιχείων ποὺ καθορίζουν τὴ φυσιογνωμία τῆς πόλης κατὰ τὸ 19ο αἰῶνα. Ἡ εἰσροὴ μεγάλου ἀριθμοῦ προσφύγων, κυρίως ἀπὸ τὴν Πελοπόννησο καὶ τὴν ὑπόλοιπὴ Ἑλλάδα, ἀλλάζει τὴ δημογραφικὴ εἰκόνα τῆς Σμύρνης, καὶ γενικότερα τῆς Ἰωνίας¹⁷³. Ἐνῶ στὸ μεσογειακὸ χῶρο ἐμφανίζονται νέες δυνάμεις, ὅπως ἡ Ρωσία, καὶ ἀνατρέπονται πατροπαράδοτες συμμαχίες καὶ συσχετισμοί¹⁷⁴, οἱ Ἕλληνες τῆς Σμύρνης καταλαμβάνουν, κοντὰ στοὺς Εὐρωπαίους, σημαντικὴ θέση στὶς ἐμπορικὲς συναλλαγές¹⁷⁵. Ἡ ἀνάπτυξις τῆς πόλης εἶναι ἀλματώδης, ὥστε κατὰ τὸ 19ο αἰῶνα νὰ θεωρεῖται ἓνα ἀξιόλογο οἰκονομικὸ ἀλλὰ καὶ πνευματικὸ κέντρο, μὲ σημαντικὴ τὴν παρουσία τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου καὶ κυρίως τὸν κοσμοπολίτικο χαρακτῆρα¹⁷⁶. Ἡ ζωὴ τῆς χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν ἐλευθερία καὶ τὴ γαλήνη ποὺ ὕμνουσιν ὅλοι οἱ ἐπισκέπτες τῆς· αἵματηρὰ ὁμῶς ἐπεισόδια, ὅπως τὸ γνωστὸ «Ρεμπελιὸ» τοῦ 1797¹⁷⁷, ἀποδει-

172. Βλ. J. A. R. Marriot, *The Eastern Question*, σ. 151-164.

173. Μεγάλο μέρος προσφύγων καταφεύγει στὸν Καραοσμανογλου, ἀπὸ τὸν ὁποῖο γίνονται δεκτοὶ μὲ μεγάλῃ εὐμένεια (βλ. Π. Κοντογιάννης, *Οἱ Ἕλληνες*, σ. 385-390).

174. J. A. R. Marriot, *The Eastern Question*, σ. 159-164.

175. Βλ. E. Frangakis, «The "Raya" Communities», σ. 35-39. Γιὰ τὶς κοινωνικὲς καὶ ἰδεολογικὲς διαμάχες στοὺς κόλπους τῆς ἑλληνικῆς κοινότητας κατὰ τὸ β' μισὸ τοῦ 18ου αἰῶνα, καί, ἰδιαίτερα, κατὰ τὶς πρῶτες δεκαετίες τοῦ 19ου αἰῶνα βλ. Φίλιππος Ἥλιου, *Κοινωνικοὶ ἀγῶνες καὶ Διαφωτισμός. Ἡ περίπτωση τῆς Σμύρνης (1819)*, Ἀθήνα, Ε.Μ.Ν.Ε.-Μνήμων, 1981, καὶ Πασχάλης Μ. Κιτρομηλίδης, «Ἰδεολογικὲς συνέπειες τῆς κοινωνικῆς διαμάχης στὴ Σμύρνη (1809-1810)», *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν*, 3 (1982), σ. 9-39, ὅπου καὶ ὅλη ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

176. Βλ., ἐνδεικτικὰ, J. M. Tancoigne, *Voyage à Smyrne, dans l' Archipel et l' île de Candie en 1811, 1812, 1813 et 1814*, Παρίσι 1817, σ. 30-38· George Rolleston, *Report on Smyrna*, Λονδίνο 1857, σ. 28-42· D. Georgiadès, *Smyrne et l' Asie Mineure*.

177. Ἀπὸ τὴ μεγάλη βιβλιογραφία γιὰ τὸ «Ρεμπελιὸ» βλ. Ν. Κ. Χ. Κωστής, «Σμυρναϊκὰ Ἀνάλεκτα. Τὸ ἐν Σμύρνη ρεμπελιὸν τοῦ 1797 κατὰ νέας ἀνεκδότους πηγὰς», *Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρίας τῆς Ἑλλάδος*, 6 (1901-1906), σ. 358-372· Ἴ. Παπαγιαννόπουλος, «Τὸ ρεμπελιὸ τῆς Σμύρνης τοῦ 1797, κατὰ νέαν πηγὴν», *Μικρασιατικὰ Χρονικά*, 1 (1938), σ. 241-267· Νίκος Α. Βέης, «Τὸ "Μεγάλο Ρεμπελιὸ" τῆς Σμύρνης (Μάρτιος τοῦ 1797) κατὰ νεωτάτας ἐρεῦ-

ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ ΓΙΑ ΤΑ ΟΡΑΩΦΙΚΑ ΣΤΗ ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ

κνύουν ότι ή άρμονική συνύπαρξη Μουσουλμάνων-Χριστιανών βασίζεται σε εϋθραυστες ίσορροπίες πού εύκολα άνατρέπονται ύπό τήν επήρεια είτε έσωτερικών συγκρούσεων είτε έξωτερικών έξελίξεων, όπως κατά τις ταραχές τοϋ 1770 πού προηγήθηκαν και τά γεγονότα τοϋ 1821 πού θα άκολουθήσουν¹⁷⁸.

ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΠΑΠΑΔΙΑ-ΛΑΛΛΑ

νας», *Μικρασιατικά Χρονικά*, 4 (1948), σ. 411-422· Richard Clogg, «The Smyrna "Rebellion" of 1797 : Some documents from the British Archives», *Δελτίο Κέντρον Μικρασιατικών Σπουδών*, 3 (1982), σ. 71-125.

178. Βλ. και Richard Clogg, «Smyrna in 1821 : Documents from the Levant Company Archives in the Public Record Office» *Μικρασιατικά Χρονικά*, 15 (1972), σ. 313-371.

Παράρτημα Ἐγγράφων

Α'. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΩΝ ΠΡΟΞΕΝΩΝ ΤΩΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΡΑΤΩΝ ΣΤΗΝ ΣΜΥΡΝΗ
ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΛΕΞΙΟ ΟΡΛΩΦ ΜΕ ΤΗΝ ΟΠΟΙΑ ΖΗΤΕΙΤΑΙ ΝΑ ΜΗ ΣΤΡΑΦΕΙ Ο ΡΩΣΙ-
ΚΟΣ ΣΤΟΛΟΣ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΣΜΥΡΝΗΣ

Ἐντίγραφο (Archivio di Stato di Venezia, Cinque Savii alla Mercanzia,
b. 749, φ. 378^{r-v-r}).

*Copia di lettera scritta da tutti li signori consoli residenti in Smirne a Sua
Eccellenza signor conte Alessio Orlovv, comandante in capite della flotta russa
verso Scio, e Metelino. Di 21 Luglio 1770.*

*La clemenza che Vostra Eccellenza hà usato verso un grande numero
di schiavi Turchi, che teneva in suo potere, ed alli quali con tanta gene-
rosità hà data la libertà, le hà attirato dalla parte del nemico gl' omaggi
d' ammirazione, e di rispetto, che de tratti di tale natura devono neces-
sariamente imprimere negl' animi delle nazioni le più barbare.*

*Il Gianizzar Agà di Canea, che fù del numero dei sudditi schiavi, si è
disimpegnato fedelmente appresso questo governo della commissione, di
cui l' Eccellenza Vostra l' avea incarricato, e si è fatto carico di render-
gliene conto. Il rapporto esatto ch' hà fatto quì di tutto ciò, che gli fù
confidato da Vostra Eccellenza, ha fatto tal impressione ai comandanti
del paese, che ci hanno forzato di farle una deputazione generale per
darle la più esatta relazione del tumulto, che ha suscitato quì la notizia
giuntavi della totale distruzione della flotta ottomana.*

*Egli è vero, che gl' 8 del corrente il popolo, e la milizia di questa città,
nel primo moto del furore, e della disperazione, che causò loro una sì
dolorosa notizia, si gettono sopra tutt' i Greci, che trovorono a le stra-
de, e ne macellorono un grande numero, e due Europei furono egual-
mente la vittima di questo popolaccio. Il disordine, che questa solleva-
zione cagionò nella città, impresse terrore à tutte le nazioni franche, la
più parte de nostri nazionali cercò l' asilo sopra i bastimenti, gl' altri sì*

serorono dentro le loro case; il commercio restò intieramente interdetto, le botteghe, ed i merccati serrati, e lo stato in cui tutt' in un istante si vide ridotta questa città, fù la più viva immagine // di desolazione. Per altro è certo, che gli ufficiali del governo non hanno avuto alcuna parte à tutti questi orrori, non possiamo negare la verità, e dobbiamo in tal occasione render giustizia allo loro buona condotta; hanno travagliato con zelo, e con prudenza, ed' anche con rischio della loro vita per ristabilirvi la calma, e la tranquillità, e si sono mostrati sempre impegnati a prestare alle nazioni europee la protezione, e l' assistenza, che devono in vista dei loro trattati colla Porta, di modo che non possiamo che lodarci delle loro buone intenzioni verso di noi, che sè le loro procedure non hanno potuto sempre corrispondervi, non dobbiamo accusare che la debolezza della loro autorità, che non auea, ch' un ombra di potere sopra una milizia dissoluta ai capricci della quale furono forzati di cedere.

Da qualche giorno in quà la calma pare ristabilita, il commercio ha cominciato a riprendere la sua attività, e la confidenza sembra ritornare poco à poco frà i cittadini, nulla di meno le nazioni europee sono sempre nello stesso rischio, ed incertezza. Il timore della comparsa della flotta comandata da Vostra Eccellenza ispira loro il più giusto terrore. Non vi è da dubitare, che tale terribile istante sarebbe l' epoca del mace-lo, e del saccheggio d' un migliajo de sudditi de nostri rispettivi sovrani, e della totale rovina del commercio.

Questa orrida estremità ci hà determinati di autorizzare i deputati delle nostre rispettive nazioni di trasferirsi a Vostra Eccellenza per esporle la nostra pericolosa situazione. La supplichiamo di degnarsi accoglierli favorevolmente, ed osiamo sperare che le diverse considerazioni, che formano l' oggetto di questa deputazione, aviano bastante forza per dissuaderla del progetto di volgere le// armi vittoriose di Sua Maestà contro una città di commercio, che deue esser riguardata, meno com' una piazza nimica, che come una colonia fondata di diverse potenze neutrali, delle quali, quella grande Principessa, non vorrà certamente distruggere il commercio, nè sacrificare i sudditi. La sorte nostra è nelle mani di Vostra Eccellenza, e l' interesse, che hà dimostrato di prenderui, colli passi fattine sono capaci di tranquilizarci intorno alle sue disposizioni.

Gl' ufficiali di questo gouerno aspettano sulle testimonianze favorevoli, che noi rendiamo della loro condotta, la libertà degl' altri schiavi che Vostra Eccellenza hà ritenuti in ostaggio della medesima loro condotta. Noi non abbiamo preso alcun impegno sul proposito, ma se si degnasse prender in qualche considerazione la nostra intercessione, e render ripiena la sua generosità col rilascio di tali schiavi, questo nuovo tratto di clemenza le farebbe tanto onore, quanto una vittoria, e farebbe a noi

negl' occhi de Turchi un merito, che contribuirebbe infinitamente ad assicurare la nostra tranquillità.

*In margine posto
il regio sigillo
d' ogni rispettivo
sovrano*

*PEYSSONNEL, console di Francia
HAYES, console d' Inghilterra
PIETRO FRANCESCHI, console di Napoli
LUCA CORTAZZI, console Veneto
DANIEL DE HOCHEPIED, console d' Olanda
GIUSTI, vice console di Svezia
WISSINGH, vice console di Prussia*

**Β'. ΑΠΑΝΤΗΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΑΛΕΞΙΟΥ ΟΡΛΩΦ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΠΡΟΞΕΝΟΥΣ
ΤΩΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΡΑΤΩΝ ΣΤΗΝ ΣΜΥΡΝΗ: ΑΡΝΗΣΗ ΝΑ ΓΝΩΣΤΟΠΟΙΗΣΕΙ ΤΙΣ
ΠΡΟΘΕΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΣΜΥΡΝΗ - ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ ΑΙΧΜΑΛΩΤΩΝ**

*Ἀντίγραφο (Archivio di Stato di Venezia, Cinque Savii alla Mercanzia,
b. 749, φ. 379^{r-v-r}).*

Alli Signori Consoli delle nazioni europee stabiliti in Smirne.

Dall' isola di Lemnos 8 Agosto 1770.

Monsieurs,

Hò ricevuto la vostra lettera del 21 del passato a mezzo de deputati delle vostre nazioni. La pitura viva de vostri terrori mi commove, me lo sonno di già immaginato ed hò cercato a quanto dipendeva da me di prevenire le vostre istanze. Con questa mia risposta vi metterò al chiaro della mia maniera di pensare.

Conformandomi io ai principj della mia Augustissima Sovrana, mi conformo pure a quelli dell' umanità; seguendo le Sue Alte Volontà, io seguo la legge a me sempre invistabile, di prestare tutta la possibile assistenza alle nazioni tante alleate, che neutre. Tali sonno e saranno, signori, le massime costanti della mia condotta, massime che mi hanno determinato, subito che hò saputo la ribellione del popolazzo di Smirne, di abbandonare le viste che auevo sopra questa città, affine che l' apparizione della flotta di Sua Maestà Imperiale aumentandosi la consservazione non ne agravasse li di già insorti disordini. A questo effeto hò subito rimesso in libertà il Giannizzar Agà che tenevo prigionier di guerra con molti altri Turchi, le istruzioni di cui ne hò incarricato il primo, hanno avuto il solo oggetto di arrestare il più presto il massacro, e particolar-

mente di assicurare le vostre persone. Egli se nè incarricato di eseguirle pontualmente; l' hà egli fatto? Questo e quello che io non saprei garantire auendo tutte le ragioni di difidarmi della fede di un huomo che, essendo stato rilasciato sopra la sua parola, non se ne ritornato.

Voi vedete bene, signori, che prevenindo le vostre preghiere non hò niente trascurato a farvi conoscere di qual natura sonno le || mie || disposizioni verso di voi.

Io mi farai || ancora || un sensibile piacere di accordarvi tutto quello che voi mi dimandate attualmente, se molte ragioni, delle quali voi stessi douete sentirne la forza, non si opponessero, e nel medesimo || tempo non mi scusasero. E posso io rispondere, senza compromettermi, di ciò che le circostanze mi consiglieranno d' intraprendere?

Quanto à ciò che volete farmi credere contro tutte le nozioni ricevute, che la città di Smirne deue esser riguardata pìuttosto come una colonia formata da diverse nazioni europee, che come una piazza inimica, questo mi pare incomprendibile. In conseguenza di questi medesimi principj, io dovrei riguardare come tale la città ancora di Constantinopoli, ed inoltre ancora tutte le altre piazze marittime dell' Impero ottomano, dove vi è qualche stabilimento europeo.

Quanto a ciò che riguarda il vostro commercio, siate pienamente persuati, che le forze che hò sotto i miei ordini non solamente non lo turberanno punto e non vi apportheranno alcun pregiudizio nè danno, ma, al contrario, sin tanto che il padiglione di Sua Maestà Imperial regnarà sopra questi mani, voi dovete contare sopra la Sua protezione, di cui voi ne auete di già avute delle riproue convincenti, purché niente vi abbia di contrario alle leggi della guerra; e ancorche la mia apparizione nelle vicinanze della vostra città venisse ad' occasionarvi qualche tumulto, io sarei in questo caso tanto colpevole, quanto stato lo sonno della distruzione totale della flotta ottomana, la di cui infelice sorte vi a costato tanti spaventi.

Il rilascio di alcuni prigionieri, ed il buon trattamento degl' altri, non hà prodoto ne cuori turchi quella riconoscenza, che doueuo aspettare dopo questa condotta dal canto mio. Questa mancanza di umanità mi autorizzerebbe a caugiare la mia maniera di pensare, e di aggire verso di loro; ma in considerazione delle vostre istanze voglio bene rimettere in libertà ancora alcuni, e questo unitamente per soddisfarvi e mettervi al sicuro di tutti gl' insulti, distrugendo in questo modo tutti li motivi che potrebbero darvi loco. Potesse almeno la mia condotta servir di esempio ai nostri inimici.||

Tranquillizzatevi dunque, signori, e restate persuati, che voi mi troverete sempre disposto a rendervi ogni sorte di servizio, e che la sicurezza non

solamente delle nazioni alleate, ma anchora de loro individui, sparsi trà nostri inimici, ricorrendo alla potente protezione della mia Augusta Sovrana, formerà sempre un oggetto constante de mie pensieri li più cari; sapendo con tutto l' universo che || la || Sua gloria non è uguale che alla Sua umanità, che ella hà preso le armi per punire la violazione della fede de trattati, e che la Sua giusta iudiguazione è tanto terribile a Turchi, quanto è a suoi alleati officiosa la sua attenzione. Io vi prometto dunque, signori, in suo nome, || in || quanto è a tanto tempo che da me dipenderà, senza frastornare però essenzialmente le mie operazioni militari, di assicurare le vostre persone, le vostre famiglie, ed i vostri beni col sacrificio ancora di alcuni trofei delle sue vittoriose armi. Quanto a me, la mia unica ambizione e quella di conformarmi il più che mi è possibile a suoi generosi sentimenti. Felice me d' esser impiegato a far risentire nelle contrade le più lontane le rare virtù che caratterizzano il Suo gran cuore, e di servirsi della Sua potenza a ispirare il terrore a nemici e la sicurezza agl' amici.

In fine prego li signori consoli di volerli scusare se non rispondo a ciascuno in particolare; come tutte le loro lettere non tendono che allo stesso oggetto, hò creduto di averlo fatto rispondendo alla loro lettera generale. Il breve soggiorno che li signori deputati hanno qui fatto mi hà privato della soddisfazione di esser loro utile. Spero del resto che vi renderanno conto delle mie offerte, e che voi medesimi renderete giustizia ai miei sentimenti verso di voi.

Sonno con considerazione

Signori

Il vostro affectionissimo servitore

conte ALESSIO ORLOV

Γ'. ΣΟΥΛΤΑΝΙΚΟ ΔΙΑΤΑΓΜΑ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΔΟΙΚΗΤΕΣ ΤΗΣ ΣΜΥΡΝΗΣ ΜΕ ΤΟ ΟΠΟΙΟ ΔΙΑΤΑΣΣΕΤΑΙ ΝΑ ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΘΟΥΝ ΟΙ ΚΑΤΟΙΚΟΙ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ ΚΑΙ ΝΑ ΤΙΜΩΡΗΘΟΥΝ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΙΚΑ ΟΙ ΤΑΡΑΧΟΠΟΙΟΙ

*Αντίγραφο (Archivio di Stato di Venezia, Cinque Savii alla Mercanzia, b. 749, φ. 380^{r-v}).

L' Eccelente fra li grandi il Naip di Smirne che la vostra virtù Là aumenti et il potente fra grandi il voivoda e governatore di Smirne, che la vostra gloria cresca.

Al ricever questo mio imperial comandamento vi si fa noto, che li sudditi stabiliti in Smirne essendo amati è stimati da me più che degli altri, non che li consoli, mercanti, e loro sudditi franchi essendo con la mia fulgida Porta in antica amicitia et concordia.

La mia imperial volontà è che non siano mai molestati dalli libertini, e contumaci et fuorusciti, mà, al incontrario, siano sempre impediti è difesi dall' ostilità, e malignità de scelerati.

Per questo motivo vi ordino rigorosamente a tutti et a cadauno di voi di restar sempre attenti, e vigilanti e con il vostro potere impedire quelli che volessero sollevarsi et essere ostinati e maligni, e di meter buon ordine verso tutti li ufficiali, comandanti di codesta città, e per tal particolar fine è stato emanato il presente mio imperial comandamento e spedito col mio amatissimo Salakov per poter con la maggior attitudine sempre più di mostrare la dovuta cordial amicitia e perchè sia col vostro potere eseguita impedindo la malignità et ostinazione de fuorusciti e mostrare cordialità et amicitia alli nostri benevoli Franchi.

Quanto vi sarrete ben informati della pretesami imperial intenzione quei che vi sonno ben accetti, che pagano li loro tributi, che non hanno parte nelli tumulti, che sono ubidienti sudditi secondo il mio imperial comandamento, e secondo l' istruzione del nostro amatissimo Profeta, che li sudditi nostri abbiano sempre ad' aver particolar protezione, e che siano sempre conservati sotto le nostre alli, et, a canto di queste, li ressidenti delle nazioni Franchi, secondo li concessi articoli delle sacre capitolazioni imperiali, e come nostri cordiale amici, di || non usarli molestia nè ostilità, ma bensì impedire la malignità delli furfanti mal intenzionati, et in tutt' i modi mostrarli benevolenza e di non permmetter che contro le sacre capitolazioni la malignità et ostinazione delli maligni abbia l' effetto.

E questo mio imperial ordine sia osservato e considerato senza pretesi, e con la maggior attitudine et attenzione sia eseguito. Per questo motivo è stato emanato il presente mio imperial regionico comando, che espressamente ordino nel momento al recapito dello stesso, come di sopra specificato, secondo il contenuto del imperial emanato mio sacro comando, di prestar fede e fondarsi nelli sopradetti miei rigorosi ordini, e di non far all' incontrario prendendo il contenuto di questi miei sentimenti in equivoco, e prestarete piena fede al imperial mio comando. Dato nell' anno 1184 alla fine della Luna.

RABIEL EVEL

Δ'. ΝΑΥΛΟΣΥΜΦΩΝΟ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΟΥΣ ΕΥΡΩΠΑΙΟΥΣ ΠΡΟΞΕΝΟΥΣ ΣΤΗ ΣΜΥΡΝΗ ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΟ ΚΥΒΕΡΝΗΤΗ ΠΛΟΙΟΥ ΓΙΑ ΤΗ ΜΕΤΑΦΟΡΑ ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΩΝ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΟΡΛΩΦ ΚΑΙ ΠΑΡΟΧΗ ΕΓΓΥΗΣΕΩΝ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΒΛΑΒΗΣ ΤΟΥ ΠΛΟΙΟΥ

Ἀντίγραφο (Archivio di Stato di Venezia, Cinque Savii alla Mercanzia, b. 749, φ. 381ʹ).

Noi consoli delle nazioni europee stabilite in questa Scala di Smirne trovandoci nella necessità a li affari di Smirne di nolleggiare un bastimento del paese comandato da Reis Turco nominato Agi Halil Carabagli, auendo con lui gente d' equipaggio sette Turchi lui compresi, e sei Greci a rendersi a Taghieri, a imbarcarvi li nostri nazionali rispettivi che vi si trovano attualmente è condurli alla squadra russa, alla quale noi li spediamo, noi ci rendiamo garranti verso il detto Agi Halil Carabagli di tutti li avvenimenti all' eccezione di quelli del mare che possono arrivargli, ed alle genti del suo equipaggio a tutto il tempo che li nostri nazionali avranno al loro servizio il detto bastimento sia a le loro persone, e loro beni in caso di riscontro di corsari, sino al loro ritorno in questa Scala, dove deve aver fine il nostro presente impegno con lo sbarco de nostri deputati. Fattene due coppie a Smirne, l' una a esser rimessa al detto Agi Halil Carabagli, e l' altra a restare nella Cancelleria del consolato di Francia, questo giorno 21 Luglio 1770.

Sottoscritti

Miser PEYSSONEL, Console di Francia

HAYES, console d' Inghilterra

PIETRO FRANCESCHI, console generale di Napoli

LUCA CORTAZZI, console Veneto

DANIEL DE HOCHEPIED, console d' Olanda

GIOVANNI GIUSTI, vice console di Svezia

ARNOLDUS WISSINGH, vice console di Prussia

MARTYΡΙΕΣ ΓΙΑ ΤΑ ΟΡΑΩΦΙΚΑ ΣΤΗ ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ

Ε'. ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΣΥΝΕΛΕΥΣΗΣ ΤΩΝ ΕΥΡΩΠΑΙΩΝ ΠΡΟΞΕΝΩΝ ΣΤΗΝ ΣΜΥΡΝΗ ΤΗΣ
13ΗΣ ΙΟΥΛΙΟΥ 1770, ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗΝ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΩΝ ΤΑΡΑΧΩΝ ΚΑΙ ΤΗΝ
ΑΠΟΣΤΟΛΗ ΠΡΕΣΒΕΙΑΣ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΛΕΞΙΟ ΟΡΑΩΦ

Ἀντίγραφο (Archivio di Stato di Venezia, Cinque Savii alla Mercanzia,
b. 749, φ. 382^{r-v}).

Questo giorno 13 Luglio 1770.

Noi consoli delle nazione europei stabiliti in questa Scala, e radunati nella casa del signor conte d' Hochepped, console delle loro Alte Potenze, dichiariamo, che l' undecimo del corrente il governo di questa città con l' oggetto di garantirla per la nostra mediazione dalle agressioni de quali si crede minacciata ci hà fatto insinuare di spedire una deputazione generale di tutte le nostre nazioni rispettive al comandante della squadra russa per espor à lui il pericolo urgente in cui si trouano tutti li Franchi residenti in questa Scala, e di rimuoverlo con le nostre preghiere d' un atentato chè porterebbe senza il minimo dubbio il massacro ed il sacheggio di tutti li nostri nazionali. Chè all' istanza de' nostri nazionali rispettiui, e di un consenso unanime, noi abbiamo acconsentito à questo passo, e deliberato verbalmente ed unanimamente chè noi nè dimanderessimo all' ufficiali di detto governo una dimanda per iscritto con una garanzia di tutti gl' auenimenti preueduti e non preueduti chè potessero arrivare tanto al di dentro quanto al di fuori. Chè il corpo de' Gianizzari auea subito disapprovato questa insinuazione à noi fatta al governo, e si era opposto riguardandola come umiliante per parte sua. Mà chè questo giorno il Mulà avendo raccolto li sufraggi di tutte le potenze del paese, dalle genti di leggi, dalla milizia, de' cittadini, de' mercanti, de' artiggianni, e generalmente di tutti li ordini della città, auea cambiato l' insinuazione in una richiesta formale chè fatta ci auea di effettuare la sopradeta deputazione senza volerci dare nella richiesta per iscritto, nè alcuna sorte di garanzia chè potesse comprometerlo, e chè senza aspetare chè li nostri dragomani andassero presso di lui per dimandargli li passaporti e lettere necessarie à questo effeto ci averebbe mandato sul momento le dette carte, perchè questa deputazione non soffrisce più alcuna replica nè il minimo ritardo. Alchè noi siamo stati sforzati di acconsentire per sollevare il bene, e la vita de' nostri nazionali nell' orrido pericolo chè li minaccia. In fede di chè abbiamo esteso il presente atto sottoscritto da noi, e delli nostri primi negozianti, chè sono stati impiegati nel corso de' questi affari, controscritto da nostri cancelieri de' nostri consolati rispettiui, e munito del // sigilo de' nostri sourani per seruire all' occorrenze.

Fatto à Smirne l' anno ed il giorno segnato di sopra.

ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΠΑΠΑΔΙΑ-ΛΑΛΑ

PENSIONEL, console di Francia.
ANTONIO HAYES, console d' Inghiltera
PIETRO FRANCESCHI, console generale di Napoli
LUCA CORTAZZI, console Veneto
DANIEL D' HOICHEPIED, console d' Ollanda
GIOVANI GIUSTI, vice console di Svezia
ARNOLD WISSINGH, vice console di Prussia

FONTON, primo dragomano di Francia
CALOS ABRUM, primo dragomano d' Inghiltera
JANACHI ABAROGLU, dragomano di Napoli
PARAS D' AMURAT, dragomano Veneto
DIODATO ABRUM, dragomano d' Ollanda
MURAZÀ, dragomano di Svezia
APOLLO ABRUM, dragomano di Prussia

ARASI, cancelliere del consolato di Francia
EMMANUEL MICHIEL, cancelliere del consolato di Prussia
MARION, cancelliere di Napoli
MUDIANO, cancelliere Veneto
MURAZÀ, vice cancelliere di Svezia
GIOVANNI MANU, cancelliere d' Ollanda

ΣΤ'. ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΤΗΣ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑΣ ΣΥΝΕΛΕΥΣΗΣ ΤΩΝ ΕΥΡΩΠΑΙΩΝ ΠΡΟΞΕΝΩΝ
ΣΤΗΝ ΣΜΥΡΝΗ, ΤΗΣ 20ΗΣ ΙΟΥΛΙΟΥ 1770, ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗΝ ΟΡΙΣΤΙΚΗ ΑΠΟΦΑΣΗ
ΓΙΑ ΑΠΟΣΤΟΛΗ ΠΡΕΣΒΕΙΑΣ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΟΡΛΩΦ

Ἀντίγραφο (Archivio di Stato di Venezia, Cinque Savii alla Mercanzia,
b. 749, φ. 383^{r-v}).

Questo giorno venti Luglio 1770 à dieci ore della sera.

Noi consoli delle nazioni europee stabiliti in questa città di Smirne radunati con quelli pochi nazionali rispettiui ch' abbiamo potuto raccogliere nella casa di miser Maren, primo deputato della nazione francese, abbiamo ascoltato li signori Carlo Fonton, Diodato e Calos Abro, dragomani di Francia, Inghiltera et Ollanda, li quali ci hanno fatto il rapporto, chè il Mollà di questa città e l' altri ufficiali chè compongono il governo, avendoli chiamati al Diuano chè teneuano per afari del paese, il Mollà loro hà detto, chè questa mattina erano arriuati in questa città

diuersi Turchi, trà li quali v' era un antico Gianizar Aghà di Candia, chè li Moscouiti aueano fatto schiauo, ed a quali Sua Eccellenza, il signor conte d' Orlovv, generale della flota, auea generosamente donata la libertà, mà chè spedindoli gli auea incaricato espressamente al Gianizar Agà di dichiarare al Molà di questa città, principale ufficiale di Sua Altezza, chè essendo stato informato dei disordini chè la nuouità della distruzione dell' Armata Ottomana auea occasionati in questa città, e chè in un primo mouimento del popolazo aueua fatto perire gran numero de' Greci e de' Franchi, egl' era disperato auendoli soggiunto chè sè sapeua chè qualche soggetto rimarcheuole le de' Franchi fosse stato maltratato se nè sarebbe vendicato, tanto sopra di altri Turchi schiaui ch' egli custodiua à bordo à quest' oggetto, ed à quali in questo caso non userebbe veruna compassione e tanto farebbe sopra la città medesima, uenendoci apportatàmente, auendo in oltre esigesto chè la uerità delle cose gli fosse confermata per mezzo di carte autentiche chè doueuanò spedirgli le nazioni europee. Chè sopra di chè tutto il Diuano auea incaricato li dragomani rispetiui di dirci dalla parte loro di volerli impiegare à giustificare appresso il signor generalissimo la condota che è stata tenuta dal gouerno, le insorte turbolenze trà la milizia al primo auiso chè ella auuto della distruzione della flota turca, ed ai quali disordini il gouerno non hà auuto alcuna parte, e d' impegnare il signor conte d' Orlovv à continuare d' usare dalla sua clemenza, tanto verso li sudditi del Gran Signore, chè hà sopra la sua squadra, quanto sopra questa città di Smirne, attenendosi di mostraruisi. Chè il gouerno aspetaua questo || seruizio da noi, con tanto più di confidenza, che dal momento della riuoluzione, il gouerno non auea niente più à cuore, che di meter à sicuro le nostre persone, e nostri beni. Chè questo raporto fato dalli nostri dragomani, noi abbiamo tuti unanimamente consentito di fare verso il signor generalissimo della squadra russa una deputazione composta dalli Signori Biasio Maren, primo deputato di Francia, Valentino Unfres, tesoriere d' Inghiltera, Francesco Marion, cancelliere di Napoli, Carlo Mudiano, cancelliere Veneto, Guglielmo Ensli, tesoriere d' Ollanda, e Carlo Fonton, primo dragomano del consolato di Francia, per informarlo dello stato delle cose, e supplicarlo con istanze le più pressanti d' auer riguardo alla nostra posizione ch' è tale, chè s' egli prendesse il patito d' usare rigore verso li Turchi chè hà in suo potere, e di mostrarsi alla vista di questa città, egli esporerebbe infalibilmente le nostre persone e nostri beni a restar la vittima d' un soleuamento generale dalla parte della soldatesca, tanto di questa città, che di quella de' luochi circonvicini, de' quali la città è ripiena; chè questo patito così preso di fare questa de-

putazione, si eseguirà il più presto chè sarà possibile, e si munivano li deputati di lettere per il signor conte d' Orlovv relatiuamente all' oggetto chè si tratta, e la spesa che ne rissulterà sarà soporata in proporzioni commune.

Fatta in Smirne il giorno e l' anno di sopra.

Miser PENSIONEL, console di Francia
Miser ANTONIO HAYES, console d' Inghiltera
Miser PIETRO FRANCESCHI, console di Napoli
Miser LUCA CORTAZZI, console Veneto
Miser DANIEL D' HOCEPIED, console d' Ollanda
Miser GIOUANI GIUSTI, vice console di Svezia
Miser ARNOLDUS WISSINGH, vice console di Prussia

Miser MARIN, primo deputato di Francia
Miser SABÒ, secondo deputato di Francia
Miser RICARDO LEY, deputato d' Inghiltera
Miser GULIELMO ENSLI, deputato d' Ollanda

Z'. ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΤΗΣ ΠΡΩΤΗΣ ΣΥΝΕΛΕΥΣΗΣ ΤΩΝ ΕΥΡΩΠΑΙΩΝ ΠΡΟΞΕΝΩΝ ΣΤΗΝ ΣΜΥΡΝΗ, ΤΗΣ 11ΗΣ ΙΟΥΛΙΟΥ 1770, ΜΕ ΤΗΝ ΟΠΟΙΑ ΓΙΝΕΤΑΙ ΑΠΟΔΕΚΤΗ Η ΠΡΟΤΑΣΗ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΙΚΩΝ ΑΡΧΩΝ ΓΙΑ ΑΠΟΣΤΟΛΗ ΠΡΕΣΒΕΙΑΣ ΤΩΝ ΕΥΡΩΠΑΙΩΝ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΟΡΛΩΦ

Ἐντύπωφο (Archivio di Stato di Venezia, Cinque Savii alla Mercanzia, b. 749, φ. 384^{r-v}).

Il giorno undecimo di Luglio 1770 — à mezzo giorno.

Noi consoli delle nazioni europee stabiliti in questa città di Smirne, radunati con alcuni de nostri rispettivi nazionali, che abbiamo potuto raccogliere nella casa del signor Biagio Maren, primo deputato della nazione francese. Vedendo noi l' urgente et evidente perricolo in cui si trouano li nostri beni e la nostra vita nella rivoluzione popolare, e la ribelione della milizia che è successa in questa città a la nuova della distruzione della flotta ottomana, e considerando con spavento la nostra certa alla comparsa della flotta moscovita, dopo auer deliberato sopra li mezzi praticabili a prouedere alla sicurezza commune di tutte le nazioni europee egualmente esposte al più orrido perricolo e minaciate in ogni istante di esser rubate, e massacrare da un popolo sfrenato, ch' il gouerno non può più contenere, habbiamo stabilito di un conceto unnanime

di adderire all' istanza chè ci è stata fatta dal gouerno di spedire una deputazione composta d' un negoziante, e d' un dragomano d' ogni nazione al comandante della flotta russa, per esporli tutte le ragioni capaci di rimouerlo dalle intraprese, ch' egli potrebbe fare sopra questa città, rappresentargli ch' esse non terminarebbero che a far tagliare in pezzi sette ottocento europei che vi risiedono à causare a loro stati rispettivi una perdita immensa, ed a rovinare il principale commercio delle nazioni amiche nel Levante. Rappresentare a Sua Eccellenza il prospetto lagrimevole della nostra trista situazione, procuran(do) di piegarlo con le preghiere, ò d' ottenere almeno da lui, che ci manifesti le sue intenzioni per poter prender nuove // misure per la nostra sicurezza. Noi siamo unitamente convenuti che quello passo è il solo da cui noi potiamo aspetare la nostra salute, ed è stato del sentimento di tutti di eseguirlo a spese comuni il tenore della presente deliberazione.

PENSIONEL, console di Francia
ANTONIO HAYES, console d' Inghilterra
PIETRÒ FRANCESCHI, console generale di Napoli
LUCA CORTAZZI, console di Venezia
GIOVANNI GIUSTI, vice console di Svezia
ARNOLDO WISSINGH, vice console di Prussia
GUGLIELMO ENSLIE, proconsole d' Olanda
MAREN, primo deputato della nazione francese

SPAUET, Francese
UNFRIS } nazionali Inglesi
*LECIL }
STEFANO ALBERTINI, Veneto
*GUGLIELMO ENSLIE, Ollandese**